

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

О. В. Кульбабська
О. В. Кардашук

Крок у професію

Методика викладання української мови

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
2017

УДК [373.5.016:811.161.2] (075.8)

К 906

Рекомендувала до друку Вчена рада
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(*протокол № 12 від 30 жовтня 2017 р.*)

Відповідальний редактор –

Кульбабська О. В., доктор філол. наук, професор.

Рецензенти:

Барчук В. М., доктор філол. наук, професор (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»);

Кондратенко Н. В., доктор філол. наук, професор (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова);

Марчук Л. М., доктор філол. наук, професор (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка).

Крок у професію. Методика викладання української мови [Текст]:
К906 навч. посібник / О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Чернівці:
Чернівецький нац. ун-т, 2017. – 256 с.
ISBN

Навчальний посібник охоплює три частини. У першій подано програму з обов'язкового циклу загальної (професійної з відповідного курсу) підготовки студентів «Методика викладання української мови», систему орієнтирів для самостійної роботи студентів першого освітнього рівня 0.14 «Бакалавр середньої освіти (українська мова і література)» та 0.35 «Бакалавр філології (українська мова і література)». Довідковий підрозділ посібника рекомендує основну й додаткову науково-методичну літературу, корпус шкільних підручників і лексикографічних праць. Друга частина репрезентує методичні рекомендації щодо проведення контрольньо-корекційних заходів із навчальної дисципліни «Методика викладання української мови», передбачених кредитно-трансферною системою організації навчального процесу, зокрема, тестові завдання, укладені за навчальною програмою нормативного курсу до двох змістових модулів, орієнтовний перелік питань до підсумкового контролю, а також єдині вимоги до оцінювання знань студентів під час написання модульних і семестрових контрольних робіт. Третій розділ посібника містить орієнтовний перелік питань до державної підсумкової атестації для здобуття кваліфікації бакалавра, зразки практичних завдань і вимоги до оцінювання знань студентів під час складання комплексного державного екзамену з методики викладання української мови.

Для викладачів, аспірантів, студентів-бакалаврів.

УДК [373.5.016:811.161.2] (075.8)

© О. В. Кульбабська, 2017

© О. В. Кардашук, 2017

© Чернівецький національний університет, 2017

ISBN

ЗМІСТ

ВІД АВТОРІВ	5
ВСТУПНІ ЗАУВАГИ	7
МЕТОДИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАУКА Й НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	10
Типова програма з методики викладання української мови	10
Система орієнтирів для самостійної роботи студентів із курсу «Методика викладання української мови»	18
Тема 1. Загальні питання методики викладання української мов.	18
Тема 2. Концепція «Нова українська школа». Мовна освіта. Підручники та методичні посібники з української мови.....	22
Тема 3. Загальнодидактичні та власне-методичні (лінгводидактичні) принципи навчання мови	29
Тема 4. Методи і прийоми навчання української мови	39
Тема 5. Типи уроків української мови	50
Тема 6. Методика вивчення фонетики й орфоєпії	56
Тема 7. Методика вивчення лексики та фразеології.....	59
Тема 8. Методика вивчення будови слова і словотвору	64
Тема 9. Методика вивчення шкільної граматики. Особливості вивчення частин мови.....	67
Тема 10. Методика вивчення синтаксису.....	71
Тема 11. Методика вивчення орфографії та пунктуації.....	76
Тема 12. Методика вивчення стилістики. Лінгвістика тексту в школі	83
Тема 13. Методика розвитку зв'язного мовлення учнів	86
Тема 14. Методика вивчення практичної риторики.....	92
Тема 15. Позакласна робота з української мови	95
Рекомендована література до курсу «Методика викладання української мови».....	98
Корпус шкільних підручників з української мови.....	107
Лексикографічний корпус української мови	114
Основні електронні словники	121
КОНТРОЛЬНО-КОРЕКЦІЙНІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»	122
Методичні рекомендації щодо проведення контрольно-корекційних заходів із навчальної дисципліни «Методика викладання української мови», передбачених кредитно-трансферною системою організації навчального процесу.....	124

Змістовий модуль № 1

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Тестові завдання.....	127
Контрольні питання до змістового модуля № 1	137
Література до змістового модуля № 1	139

Змістовий модуль № 2

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ МОВИ.

ТИПИ УРОКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тестові завдання.....	140
Контрольні питання до змістового модуля № 2	153
Література до змістового модуля № 2	154

Модуль-контроль самостійної роботи студентів

Тестові завдання.....	155
Контрольні питання до самостійної роботи студентів	155
Література до модуль-контролю самостійної роботи.....	161

Заліковий модуль-контроль

Тестові завдання.....	163
Критерії оцінювання модульної контрольної роботи з «Методики викладання української мови»	191

ДЕРЖАВНА ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методичні рекомендації до підготовки до комплексного іспиту	198
Зразок екзаменаційного білета до комплексного іспиту з методики викладання української мови та літератури	199
Орієнтовний перелік питань до державної підсумкової атестації з методики викладання української мови	200
Зразки практичних завдань з методики викладання української мови.....	205
Критерії та шкала оцінювання знань студентів (ECTS).....	216

ДОДАТКИ

<i>Додаток А.</i> Схема аналізу програми з української мови.....	220
<i>Додаток Б.</i> Схема і зразок аналізу підручника з української мови	222
<i>Додаток В.</i> Інструктивно-методичні матеріали для проведення експертизи електронних версій проектів підручників. Зразок експертного висновку	230
<i>Додаток Г.</i> Дидактична структура аспектного уроку української мови. Зразки аналізу уроку української мови.....	247

*Освіта – скарб,
праця – ключ до нього.*
(П. Буаст)

ВІД АВТОРІВ

Відродження національної освіти, науки та культури – найголовніша мета Української держави, оскільки без усебічної активізації інтелектуального й духовного потенціалу суспільства подальший розвиток будь-якої країни немає перспективи.

За роки незалежності освіта України зробила відчутні кроки вперед. Зокрема, затверджено Національну державну програму «Освіта. Україна XXI століття», концепцію «Нова українська школа», ухвалено Закон України «Про вищу освіту», розпочато реформи в організації освітнього процесу в навчальних закладах усіх типів: заохочення до впровадження нових трансферно-модульних технологій (принципів динамічності, дієвості, оперативності та системності знань, гнучкості, різнобічності методичних підходів), оновлення змісту й методики навчання, проведення зовнішнього незалежного тестування, забезпечення національно-освітніх потреб усіх громадян країни.

Оновлена Програма «Українська мова: 5–9 класи» (2017), що відбиває засадничі ідеї Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), ідеї концепції «Нова українська школа» (2016), окреслили мету базової загальної середньої освіти – «розвиток і соціалізація особистості учнів, формування їхньої національної свідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мовлення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких і життєзабезпечувальних навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів» [с. 2]. На вимогу сьогодення «випускник основної школи – це патріот України, який знає її історію, носій української культури, що поважає культуру інших народів, компетентний мовець, який вільно спілкується державною мовою, володіє також рідною (у разі відмінності) й однією чи кількома іноземними мовами, має бажання

і здатність до самоосвіти, виявляє активність і відповідальність у громадському й особистому житті, здатний до підприємливості й ініціативності, має уявлення про світобудову, бережно ставиться до природи, безпечно й доцільно використовує досягнення науки й техніки, дотримується здорового способу життя» [там само]. Для цього сучасній школі потрібні висококваліфіковані спеціалісти, учителі, готові до інновацій і творчості.

Сформувані духовно багату, освічену, творчу, соціально активну особистість неможливо без оволодіння мовою як засобом спілкування, мислення, пізнання. Основи професійної майстерності майбутнього філолога виформують під час вивчення всіх навчальних дисциплін у вищому закладі освіти. Однак провідну роль у системі підготовки фахівця з української мови відіграють дисципліни мовознавчого циклу та методика навчання української мови, що їх передбачають освітні стандарти Міністерства освіти і науки України для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації.

Державна підсумкова атестація має на меті не лише узагальнити та систематизувати знання з української мови й методики її викладання, набуті студентами впродовж навчання у ВНЗ, а також сформувати мовну особистість, обізнану з культурою усного й писемного мовлення, яка вповні вміє використовувати набуті відомості, уміння та навички для оптимальної мовної поведінки в професійній сфері.

Саме ці завдання зумовили необхідність видання навчального посібника, використання якого значною мірою сприятиме підготовці студентів-бакалаврів до семестрового іспиту (або заліку) й державної підсумкової атестації з методики викладання української мови, систематизації набутих теоретико-прикладних знань та відтворенню відповідних умінь і навичок на практиці.

Усі запропоновані матеріали посібника апробовано в навчальному процесі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та відповідають вимогам кредитно-трансферної системи навчання (результати навчальної діяльності студентів у межах кожного змістового модуля оцінюють максимально в 30 балів; найвищий бал для модуль-контролю – 40).

Автори з вдячністю приймуть зауваження та пропозиції зацікавлених читачів і врахують їх у подальшій роботі.

*Лише той учитель,
що живе так, як навчає.*

(Григорій Сковорода)

ВСТУПНІ ЗАУВАГИ

Методика навчання української мови – один із профільних предметів на факультетах української філології вищих навчальних закладів, який теоретично і практично готує студентів до професійної діяльності вчителя української мови в середній школі та інших навчальних закладах.

Курс методики української мови має на меті сформувати такі фахові якості, як:

а) професійні вміння і навички: збагачувати майбутніх учителів знаннями у сфері методики української мови, на основі яких вони могли б досягати свідомого й міцного засвоєння учнями програмового матеріалу з української мови, ефективно організовувати навчальну діяльність школярів із цього предмета, стимулювати пізнавальну самостійність і допитливість учнів;

б) соціальні та громадянські компетентності: формувати в майбутніх учителів національне свідоме ставлення до української мови як рідної та державної; розуміння її значення як предмета шкільного навчання і засобу вивчення інших предметів, інструмента соціалізації громадянина;

в) інформаційно-цифрова компетентність: уміння самостійно застосовувати інформаційно-комунікативні технології (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією з навчальною метою; навчати студентів, майбутніх учителів, самостійно працювати з навчально-методичною та довідковою літературою, пошуковими системами;

г) компетентності дослідницької діяльності: стимулювати науково-методичну творчість студентів, прагнення вдосконалювати свою педагогічну освіту, прищеплювати творче ставлення до вчительської праці.

Традиційно зміст курсу методики мови охоплює такі розділи: методика української мови як наука; загальні питання навчання

української мови в школі (цілі, зміст, принципи, методи навчання, типи і структура уроків); методика вивчення окремих розділів курсу (методика вивчення фонетики та орфоєпії, лексики, словотвору і граматики, орфографії та пунктуації, стилістики й розвитку зв'язного мовлення учнів); методика позакласної роботи.

Професійна підготовка вчителів української мови та літератури можлива за умови глибокого розуміння студентами мети і змісту навчання української мови в школі, умов мотиваційного забезпечення навчальної діяльності з цього предмета та її успішної організації, формування пізнавальної самостійності учнів.

Визнання компетентнісного підходу провідним у навчанні передбачає формування не лише предметної, а й ключових компетентностей, зміщення акцентів зі значеннєвого на діяльнісний освітній результат. З огляду на суть зазначеного підходу, знання мають бути інструментом у розв'язанні життєвих проблем, засобом особистісного розвитку, соціалізації, успішного професійного становлення та облаштування особистого життя.

На сучасному етапі реформування навчання української мови в середній і старшій ланці середньої школи, відповідно до мети, поставленої в чинній Програмі, передбачено розв'язання таких завдань:

- виховання потреби у вивченні рідної мови (насамперед мовленнєвої потреби, про що пишуть як психологи, так і методисти);
- формування духовного світу учнів, всеохопних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів через прилучення через мову до культурних надбань рідного народу й людства;
- вироблення в школярів умінь та навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення і створення власних висловлювань із дотриманням українського мовленнєвого етикету;
- засвоєння учнями базових орфоєпічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних умінь і навичок;
- ознайомлення учнів з мовною системою як основою для формування мовних і мовленнєвих умінь та навичок.

Ці завдання зумовлюють поєднання в навчальному процесі трьох змістових ліній мовного курсу – мовно-мовленнєвої, діяльнісної та соціокультурної.

Зорієнтуватися в новітньому методичному просторі студенту-бакалавру допоможе перший і третій розділи пропонованого

видання, у яких систематизовано та узагальнено теоретичний і практичний матеріали з методики викладання української мови. У посібнику увиразнено роль і завдання вивчення зазначеного базового курсу; акцентовано увагу на актуальних питаннях викладання української мови на сучасному етапі, особливостях методики вивчення в ЗНЗ фонетики, лексики, морфології, синтаксису тощо; ураховано основні професійні вміння та навички, якими мають оволодіти студенти, зокрема: уміння конкретизувати мету уроку, добирати дидактичний матеріал і відповідні методи, планувати навчальні дії; уміння реалізувати навчальні, розвивальні й виховні цілі на кожному уроці; формулювати запитання і завдання, організовувати роботу на уроках із розвитку зв'язного мовлення тощо.

Рівень завдань, зорієнтованих на практичне застосування, варіює від легкого до поглибленого відповідно до опрацювання теоретичного матеріалу, що урізноманітнює самостійну роботу студента, робить її цікавою, дає змогу розкрити творчий потенціал. Практичні завдання, що послідовно запропоновані до кожної теми, орієнтовані на вміння випускника систематизувати вивчений матеріал, робити виважені висновки й аргументувати обрану позицію. Довідковий підрозділ посібника рекомендує основну й додаткову науково-методичну літературу, корпус шкільних підручників і лексикографічних праць, що стануть у пригоді під час підготовки до практичних занять, написання рефератів і аналітичних оглядів з актуальних проблем методичної науки, успішного проходження педагогічної практики тощо.

Другий розділ посібника репрезентує методичні рекомендації щодо проведення контрольних-корекційних заходів із навчальної дисципліни «Методика викладання української мови», передбачених кредитно-трансферною системою організації навчального процесу, зокрема тестові завдання, укладені за навчальною програмою нормативного курсу до двох змістових модулів, орієнтований перелік питань до підсумкового контролю, а також єдині вимоги до оцінювання знань студентів під час написання модульних і семестрових контрольних робіт.

*Навчити учнів і студентів пізнавати,
виконувати й гармонійно жити в соціумі –
передумови успішної освіти сьогодні.*

(Жак Делор)

МЕТОДИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАУКА Й НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

ТИПОВА ПРОГРАМА З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Предмет, зміст, цілі, структура та інші особливості курсу методики. Внесок видатних вітчизняних методистів у розвиток методичної думки. Зв'язок методики з філософією, психологією, дидактикою, мовознавством та іншими науками. Урахування вікових та індивідуальних можливостей учнів, їхніх психологічних особливостей у процесі навчальної діяльності. Мова та література в школах нового типу й ВНЗ. Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури; вивчення досвіду роботи школи, цілеспрямовані спостереження за діяльністю учнів, моделювання навчального процесу, різні види експерименту, анкетування, індивідуальні бесіди. Актуальні проблеми сучасної методичної науки.

Загальні питання навчання української мови в школі

Українська мова як предмет навчання в школі. Освітнє значення української мови як навчального предмета. Мета і зміст навчання української мови в школі. Види знань, умінь і навичок з української мови. Психологічні та психолінгвістичні основи навчання української мови. Основні нормативні документи, що на них ґрунтується методика навчання української мови: Державний стандарт, новітня концепція навчання української мови, Програми з української мови. Навчання української мови в умовах реформування освіти.

Принципи навчання української мови. Реалізація загальнодидактичних принципів у навчанні української мови. Принципи науковості й доступності; тісного взаємозв'язку навчання, виховання і

розвитку учнів у навчальному процесі; принцип діяльнісного підходу до навчального процесу, принцип мотиваційного забезпечення навчальної діяльності, принцип міжпредметних зв'язків, принцип операційності у вивченні мови. Власне-методичні принципи навчання української мови.

Засоби навчання української мови. Підручник як провідний засіб навчання. Особливості чинних підручників з української мови. Реалізація в підручнику принципів і цілей навчання. Засоби унаочнення, їхні види. Технічні засоби в навчанні мови. Комп'ютер як засіб оптимізації навчального процесу. Обладнання сучасного шкільного кабінету української мови.

Урок української мови. Моделювання уроку української мови як організаційної форми навчальної діяльності. Компоненти навчальної діяльності на уроках української мови. Завдання в системі уроку української мови як засіб координації навчальною діяльністю учнів. Функції навчальних завдань на уроках української мови та способи їх реалізації. Види завдань з української мови. Роль дидактичного матеріалу в реалізації функцій навчальних завдань. Текст як засіб органічного поєднання соціокультурологічного, мовно-мовленнєвого та діяльнісного компонентів змісту уроку української мови. Проблема структури уроку в науково-методичній літературі. Типова структура уроку. Варіантність структури уроку. Структура й тип уроку. Інтегровані уроки, їх значення. Аналіз структури й змісту уроку.

Планування навчального процесу з української мови: календарні, тематичні та поурочні плани, технологічні карти уроку.

Методи навчання української мови. Метод як одна з основних категорій методики. Проблема методів і їх класифікації в науковій літературі. Основні напрями навчальної діяльності учнів на уроках української мови та їх методичне забезпечення. Організація діяльності учнів, спрямованої на сприймання та осмислення навчального матеріалу у процесі його викладання учителем. Організація частково-пошукової діяльності учнів (евристична бесіда). Організація самостійного засвоєння учнями знань через вивчення параграфу підручника. Організація самостійного осмислення учнями навчального матеріалу у процесі спостережень над мовою та мовленням. Організація відтворення учнями здобутих знань (відтворювальна бесіда, зв'язне висловлювання учнів на лінгвістичну

тему). Організація операційної діяльності учнів, спрямованої на застосування одержаних знань і формування навчально-мовних, правописних і комунікативних умінь. Організація процесів сприймання, відтворення та продукування учнями усного й писемного мовлення, збагачення учнів мовними засобами і формування нормативного мовлення. Системне використання методів навчання на уроках української мови.

Формування пізнавальної самостійності школярів у вивченні української мови. Система роботи над розвитком уміння школярів самостійно здійснювати пізнавальну та практичну діяльність у сфері державної мови. Організація процесу здобування учнями досвіду опанування предметних знань і вмінь, досвіду застосування знань та впровадження за їх допомогою самостійної діяльності у сфері мови й мовлення. Оволодіння способами роботи з теоретичним і практичним матеріалами, способами засвоєння знань і методами їх застосування, перетворення мовних і мовленнєвих знань у способи повсякденної дії.

Організація перевірки знань учнів та умінь і навичок з української мови. Види і способи перевірки знань, умінь й навичок учнів. Тестування у процесі вивчення української мови.

Методика мовленнєвого розвитку учнів

Мовленнєвий розвиток учнів як методична проблема. Мовлення як діяльність. Питання мовленнєвого розвитку учнів в історії методичної науки. Основні види мовленнєвої діяльності й мовленнєвих умінь. Слухання та читання, їх види. Говоріння і письмо. Збагачення учнів мовними засобами та формування нормативного мовлення як складники мовленнєвого розвитку.

Поняття та операційна основи роботи над формуванням мовленнєвих умінь. Монологічне й діалогічне мовлення. Текст, його структура. Комунікативна спрямованість тексту. Види зв'язку між складниками тексту, мовні засоби вираження міжфразового зв'язку. Типові помилки в побудові текстів. Типи зв'язного мовлення. Змістові та функціональні відмінності між розповіддю, описом, роздумом (міркуванням). Структурні та мовні особливості кожного типу висловлювання. Поєднання різних типів мовлення у структурі текстів. Функціональні стилі мовлення. Функції висловлювань. Жанри різних стилів мовлення. Засоби створення стильового колориту

тексту. Нейтральні і стилістично забарвлені мовні засоби. Стилiстичне оформлення висловлювання кожного типу, його зумовленiсть вiд призначення тексту. Засвоєння учнями основних понять та способiв дiї як основа роботи над формуванням монологiчного мовлення учнiв. Навчання дiалогiчного мовлення. Дiалог як форма повсякденного спiлкування, iншi рiзновиди дiалогiв. Реплiки учасникiв дiалогу. Мовнi особливостi реплiк.

Переказ у системi роботи над формуванням мовленнєвих умiнь. Значення переказу як виду роботи. Добiр текстiв до переказу. Види переказiв, значення та особливостi проведення кожного з них. Пiдготовка до переказу. Лiнгвiстичний аналiз тексту пiд час пiдготовки докладного переказу. Критерiї оцiнювання переказу.

Твір як вид роботи над формуванням мовленнєвих умiнь. Значення твору як виду роботи. Види творiв. Взаємозв'язок переказiв i творiв у системi формування мовленнєвих умiнь. Пiдготовка до твору. Робота над змiстом мовлення. Робота над планом. Робота над мовним оформленням твору. Критерiї оцiнювання твору.

Оформлення ділових паперiв. Документи з високим i низьким рiвнем стандартизацiї. Реквiзити документiв. Мовнi клiше в дiлових паперах.

Опрацювання газетних жанрiв. Суспiльне значення виступiв у перiодичнiй пресi. Інформацiйна замітка, замітка на дискусiйну тему, стаття на морально-етичну тему, iншi жанри публiцистики.

Українська мова в школах нового типу

Виховання в учнiв властивостей нормативного мовлення. Формування в учнiв поняття про властивостi вправного мовлення. Правильнiсть як вiдповiднiсть чинним мовним нормам та засiб формування нормативного мовлення в учнiв. Навчання школярiв свiдомого вибору з-помiж синонiмiчних i спiввiдносних засобiв мови тих, що уможливають найдоцiльнiше вираження змiстової інформацiї та реалiзацiї комунiкативних цiлей у конкретнiй ситуацiї спiлкування з метою досягнення точностi мовлення. Засвоєння учнями лiнгвiстичних засобiв, що виформовують точнiсть мовлення. Навчання школярiв логiчного викладу думок у рiзних типах i стилях мовлення. Оволодiння школярами основними мовними засобами виразного мовлення. Формування в учнiв поняття про багатство мови, вираження змiстової інформацiї, доречнiсть добру й

організації засобів мови, що роблять мовлення школяра доречним до ситуації.

Формування в учнів мовленнєвого етикету. Комунікативний етикет як одна з форм мовленнєвої діяльності учня та методична проблема. Теоретичні засади формування мовленнєвого етикету. Засвоєння учнями правил мовленнєвого етикету в процесі навчання української мови.

Навчання школярів висловлюванням на лінгвістичну тему. Висловлювання на лінгвістичну тему в шкільних підручниках. Аналіз учнівських висловлювань на лінгвістичну тему. Формування в школярів уміння структурувати різні типи висловлювань на лінгвістичну тему. Навчання школярів доповіді та інших видів публічних виступів.

Навчання доповіді як соціальна та методична проблеми. Уміння, необхідні для підготовки й виголошення доповіді. Учнівська доповідь як мовний витвір. Основні етапи навчання доповіді. Введення поняття про доповідь як різновид усного й писемного мовлення. Підготовка доповіді. Виголошення доповіді та її аналіз. Добір дидактичного матеріалу для навчання доповіді та іншим видам публічних виступів. Взаємозв'язок мовних та позамовних засобів вираження в публічному виступі.

Методика вивчення основних розділів курсу української мови

Методика вивчення фонетики, орфоенії, графіки та орфографії. Місце кожного підрозділу в шкільному курсі української мови та основні підходи до його вивчення. Практичні цілі вивчення розділу: виховання в учнів орфоепічно-правильного, фонетично-виразного мовлення; розвиток звукової культури мовлення, оволодіння учнями фонетичною нормою; формування орфоепічних навичок, вироблення вмінь і навичок правильно артикулювати фонему, удосконалення дикції; виховання вміння володіти голосом (змінювати його за висотою, силою, темпом, тембром), збагачення учнів фонетичними засобами виразності мовлення; оволодіння навичками звуко-буквенного розбору з метою формування орфоепічних і правописних умінь, чіткого розмежування звуків і літер для розуміння відповідності чи невідповідності між вимовою та написанням; формування вміння розпізнавати орфограми на основі

звукового аналізу; особливості вивчення фонетики, орфоєпії, графіки й орфографії української мови в школах з іншою мовою навчання. Робота з орфографічним і орфоєпічним словниками. Специфіка дидактичного матеріалу для уроків фонетики, орфоєпії, графіки та орфографії. Методика фонетичного, орфографічного, орфоєпічного та графічного розборів слів.

Методика вивчення лексикології та фразеології. Зміст шкільного курсу з лексики й основні завдання його вивчення. Функціонально-комунікативний підхід до вивчення лексики і фразеології. Методика ознайомлення учнів з лексичним значенням слова, багатозначністю слова, прямим й переносним значенням та вживанням, із синонімами, омонімами, антонімами, архаїзмами та іншими лексичними категоріями, вивчення яких передбачає чинна Програма. Методика вивчення фразеології української мови. Збагачення учнів лексичними засобами мови та фразеологізмами. Вироблення навичок роботи зі словниками різних типів. Методика лексичного розбору слова. Порядок аналізу фразеологізму.

Методика вивчення будови слова й словотвору. Значення й завдання вивчення розділів «Будова слова» і «Словотвір». Зв'язок у вивченні значущих частин слова (морфем) і способів словотворення з фонетикою, лексикою, орфографією, орфоєпією. Способи подолання труднощів у виокремленні основи (непохідної і похідної), кореня, префікса, суфікса, постфікса. Розкриття значення морфем; уточнення й збагачення лексичного запасу учнів у процесі вивчення морфемної будови слова; вироблення орфографічних навичок. Практичне засвоєння способів словотвору. Морфемний, словотвірний аналізи слів.

Методика вивчення частин мови. Значення й завдання вивчення частин мови в шкільному курсі. Зв'язок вивчення частин мови з фонетикою, орфографією. Вивчення частин мови на синтаксичній основі. Наступність у вивченні частин мови. Методика вивчення загальних понять про частини мови на основі їх лексичних значень, морфологічних ознак, синтаксичної ролі, особливостей сполучуваності. Практичне формування понять «граматичне значення» і «граматична форма». Функціонально-комунікативний підхід до вивчення частин мови, розвиток мовлення учнів у ході опрацювання розділу. Методика морфологічного розбору різних частин мови.

Методика вивчення орфографії. Значення орфографії та її місце в шкільному курсі української мови, завдання навчання орфографії. Короткий огляд методики вивчення орфографії. Причини орфографічних помилок, запобігання їм. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм. Залежність навчання орфографії від принципів українського правопису. Труднощі у вивченні орфографії, способи їх подолання. Система роботи над орфографічними помилками. Методика виправлення, обліку та класифікація помилок. Норми й критерії оцінки орфографічних навичок учнів. Аналіз орфографічних помилок. Єдиний шкільний режим грамотного письма й культури мовлення. Робота з орфографічним словником.

Методика вивчення синтаксису. Значення й місце занять із синтаксису в шкільному курсі мови, зв'язок вивчення синтаксису з морфологією, лексикою, фразеологією, фонетикою, стилістикою. Взаємозв'язок комунікативного, структурного, семантичного, функціонального аспектів розгляду синтаксичних одиниць. Розвиток мовлення учнів у ході опрацювання синтаксичних тем. Методика ознайомлення з поняттями про словосполучення та речення, про зв'язки слів у словосполученнях і реченнях, про граматичну основу речень, про типи речень. Методика вивчення різнотипних складних речень. Складне синтаксичне ціле як методична проблема. Робота над інтонаційним оформленням речень різних типів. Методика синтаксичного розбору словосполучення та речення.

Методика вивчення пунктуації. Принципи української пунктуації. Місце пунктуації в шкільному курсі мови. Зв'язок у навчанні пунктуації з синтаксисом, розвитком мовлення та мислення учнів, з виробленням навичок виразного читання. Поняття про пунктограму. Види завдань із пунктуації. Робота над пунктуацією цілого тексту. Труднощі у вивченні окремих питань пунктуації (розділові знаки при однорідних і відокремлених членах речення, при звертаннях, вставних і вставлених конструкціях, у безсполучникових складних конструкціях тощо). Типи пунктуаційних помилок. Методика виправлення, обліку і класифікації помилок. Причини пунктуаційних помилок, способи запобігання їм. Виправлення помилок у пунктуаційному оформленні висловлювань.

Методика вивчення стилістики Роль і завдання стилістичної роботи. Стилiстичнi поняття i методика їх опрацювання. Місце роботи зі стилістики у шкільному курсі мови. Початкове ознайом-

лення зі стилями української літературної мови. Використання як дидактичного матеріалу текстів різних стилів. З'ясування стилістичних можливостей вивчених мовних одиниць. Види стилістичних вправ. Запобігання стилістичним помилкам. Стилістична робота в системі роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів.

Удосконалення мовлення й мовної грамотності учнів 10–12-х класів Узагальнення й систематизація знань з української мови, визначених програмою. Удосконалення мовних, мовленнєвих, стилістичних знань, умінь, навичок. Робота над мовленням у зв'язку з вивченням української літератури, збагачення словника, удосконалення стилістичних навичок, спостереження над морфологічним, синтаксичними засобами вираження думки в різних мовних стилях, над найважливішими явищами орфографії й пунктуації. Розширення загальних відомостей про мову. Удосконалення навичок складання тез, конспектів, рецензій, анотацій, рефератів, есеїв, підготовки публічних виступів. Аналіз творів й робота над піднесенням стилістичної, орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів.

Позакласна робота з української мови

Значення позакласної роботи з української мови. Принципи організації позакласної роботи. Взаємозв'язок позакласної роботи з аудиторними (класними) заняттями. Зміст позакласної роботи. Основні форми позакласної роботи: заняття мовного гуртка, проведення мовних тижнів, тематичних вечорів, читачьких конференцій, дитячих ранків на мовні теми, випуск стінгазети, виготовлення альбомів, журналів, наочних посібників, підготовка повідомлень і доповідей, підготовка публічних виступів; виставок; мовні ігри, вікторини, конкурси, олімпіади в системі позакласної роботи. Елементи наукового дослідження в позакласній роботі.

Факультативні заняття з української мови. Факультативи з української мови як засіб здійснення диференційованого навчання, підвищення теоретичного та практичного рівнів підготовки учнів з української мови, розвитку й поглиблення інтересу до української мови. Програми факультативних курсів. Специфіка роботи на факультативних заняттях.

*Ніякі статуту і програми,
ніякий штучний організм закладу,
хоч би як хитро він був придуманий,
не може замінити особистості
у справі навчання й виховання.*

(К. Ушинський)

СИСТЕМА ОРІЄНТИРІВ ДЛЯ САМОСТІНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Тема 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Студенти повинні засвоїти загальні відомості про методика української мови як науку й навчальну дисципліну; самостійно працювати з навчально-методичною літературою, електронними ресурсами; підготувати реферати на тему «Видатні методисти-філологи України».

Базові поняття: методика навчання української мови як наука, методика української мови як навчальна дисципліна, зв'язок лінгвометодики із суміжними дисциплінами, джерела розвитку методики мови, лінгводидактика, методи дослідження в методиці української мови, методична спадщина.

Методичні коментарі

Методика української мови – педагогічна наука, що вивчає закономірності навчання школярів української мови, тобто зміст навчання, методи роботи вчителя й учнів, процеси засвоєння матеріалу, труднощі, ефективність рекомендованих методів і прийомів. Методика української мови, визначаючи зміст навчання, забезпечує школу навчальними програмами, підручниками та іншими науково-методичними виданнями; розробляє методичні посібники для

вчителів і методичні вказівки для учнів; досліджує процеси засвоєння матеріалу учнями, оцінюючи на цій основі ефективність методів і прийомів.

Галузі та розділи методики української мови: методика української мови в початковій школі, середній школі, у ВНЗ; методика розвитку мовлення дітей у дитячому садку; методика української мови як рідної/ як другої мови в національній школі й методика української мови для іноземців. У методиці української мови як рідної виокремлюють такі розділи: загальні питання методики; методика навчання грамоти, чи букваристика, – складники методики початкового навчання; методика навчання читання; методика граматики; методика орфографії та пунктуації; методика розвитку усного й писемного мовлення учнів; методика позакласної роботи з української мови; методика факультативів. Виокремлюють також підрозділи: методика написання твору, методика словникової роботи, методика правопису ненаголошених голосних тощо.

Зв'язки методики української мови з іншими науками: з лінгвістикою – у визначенні змісту предмета, у встановленні закономірностей функціонування мови; із педагогікою – у розробці основних освітньо-виховних завдань з опертям на принципи і закономірності навчання; із психологією – з огляду на закономірності мислення і мовлення, а також засвоєння знань, умінь і навичок, на закономірності розумового розвитку дітей, сприйняття, пам'яті та інших психічних процесів.

Методика української мови використовує методи дослідження, що їх застосовують у мовознавстві, педагогіці та в психології: спостереження, різні види експерименту (констатувальний, пошуковий, формувальний, контрольний), бесіди й анкетування, мовний аналіз документації, узагальнення навчально-освітнього досвіду шкіл та вчителів.

Предмет методики української мови. Як і будь-яка інша наука, методика має свій предмет, тобто те, що вона вивчає. Предмет методики української мови – це процес оволодіння мовою (мовленням, письмом, читанням, граматиною, орфографією, фонетикою, орфоепією, лексикою тощо) в умовах навчання дітей у школі. Методика цікавиться змістом навчання, діяльністю вчителя та учнів; вивчає закономірності формування мовних понять, мовно-мовленнєвих умінь і навичок. На відміну від психології та дидактики,

методика вивчає не загальні закономірності навчання, а специфічні, пов'язані з конкретним лінгвістичним матеріалом: наприклад, закономірності формування орфографічних умінь і навичок, тенденції в методиці оволодіння синтаксисом тощо. Ураховуючи результати вивчення закономірностей навчання рідної мови, методика розв'язує свої прикладні завдання: випрацьовує такі методи і прийоми навчання, які забезпечують розв'язання виховних завдань, розвиток мислення та пізнавальної активності школярів, глибину й міцність знань, умінь, навичок.

Завдання методики української мови як науки поділяють на *фундаментальні* та *прикладні*. До *фундаментальних* належать дослідження процесів оволодіння учнями українською мовою, мовленням, письмом, читанням, орфографічними навичками, системою граматичних понять, вивчення принципів і методів навчання української мови, цілей і завдань навчання, принципів відбору теоретичного та дидактичного матеріалів матеріалу для вивчення.

Прикладні завдання традиційно визначають питаннями: *чого навчати? як навчати? чому так, а не інакше?*. «Чого навчати?» передбачає створення програм, підручників та інших посібників, які визначають зміст навчання української мови; «як навчати?» означає розробку методів, систем уроків, вправ, рекомендацій, написання методичних посібників для вчителів. Третє питання актуалізує обґрунтування обраної методики, кореляцію програм та підручників, порівняльне вивчення різних методик – методів і прийомів. Усі завдання методики взаємопов'язані: розв'язання прикладних завдань спирається на фундаментальні дослідження та навпаки.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Визначте предмет і завдання методики навчання української мови як науки.
2. Яка роль рідної мови в реалізації Концепції національної освіти в Україні?
3. У який спосіб концепція «Нова українська школа» гарантує національним меншинам знання державної та рідної мови?
4. Схарактеризуйте наукові основи і джерела розвитку методики навчання української мови в школі.
5. Визначте роль суміжних із лінгводидактикою дисциплін у створенні наукових основ навчання мови в школі.

6. Розкажіть про становлення і розвиток теорії та практики навчання рідної мови в Україні.

7. З'ясуйте значення наукової методики для практики навчання державної мови в школі.

8. Яке значення має досвід педагогів-новаторів у подальшому вдосконаленні методики вивчення української мови? Розкажіть про передовий досвід навчання української мови одного з учителів-словесників вашого району.

Практичний блок

1. Підготуйте огляд посібників із методики української мови за останні три роки.

2. Підготуйте аналітичний огляд темарію науково-методичних видань за останні три роки.

3. Порівняйте визначення методики української мови І. С. Олійника та О. М. Біляєва. Зробіть висновок, яке з них більшою мірою відповідає вимогам сьогодення.

«Методика викладання української мови як наука досліджує процес навчання української мови, розкриває закономірності засвоєння різних сторін мови, визначає і вмотивовує засоби передачі знань учням» [Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі / І. С. Олійник [та ін.]; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989. – С. 6].

«Методика української мови – це педагогічна дисципліна, що визначає мету і завдання, принципи, зміст, форми і методи навчання, шляхи засвоєння учнями мовних та мовленнєвих умінь і навичок, формування засобами предмета національне мовної особистості» [Біляєв О. М. Методика мови як наука // Дивослово. – 2002. – № 11. – С. 20].

4. Підготуйте повідомлення про лінгводидактичну спадщину провідних вітчизняних учених ХХ ст.

Рекомендована література

1. Біляєв О. М. Методика мови як наука / О. М. Біляєв // Дивослово. – 2002 – № 1. – С. 20–24; 49–50.

2. Болтівець С. Іван Огієнко: мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С. Болтівець // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 23–27.

3. Грушевський М. Про українську мову та українську школу / М. Грушевський. – К. : Веселка, 1991.
4. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. – 8 грудня.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : підручник / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000.
6. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості : навч. посібн. / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989.
7. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посібн. / М. В. Левківський. – Житомир : ЖДПУ, 2002.
8. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : навч. посібн. / за ред. М. І. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2010.
9. Мовчан Т. Мова – явище космічне / Т. Мовчан // Літературна Україна – 1989. – № 43. – С. 46–48.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / Іван Огієнко. – К., 1918.
11. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник [та ін.]. – К. : Вища школа, 1989.
12. Яворська С. Перші теоретичні праці з методики навчання мови / С. Яворська // Дивослово. – 2002. – № 12. – С. 46–49.

Тема 2. КОНЦЕПЦІЯ «НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА». МОВНА ОСВІТА. ПІДРУЧНИКИ ТА МЕТОДИЧНІ ПОСІБНИКИ З УКРАЇНЬСЬКОЇ МОВИ

Студенти повинні знати зміст і структуру чинної програми з української мови для загальноосвітніх шкіл, шкільні підручники з мови, а також методичну літературу; розвивати фахові вміння та навички роботи з навчально-методичними джерелами.

Базові поняття: програма з української мови, концепція «Нова українська школа», Концепція мовної освіти, державний стандарт мовної освіти, підручник із мови, методичний посібник, пріоритети мовної освіти, технології навчання, тематичне опитування, порочне планування, технологічна карта уроку.

Методичні коментарі

Українська мова в середній загальноосвітній школі – важливий навчальний предмет, опанування якого сприяє формуванню національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Вивчення рідної мови має освітнє, виховне і розвивальне значення.

Пріоритетні напрями мовної освіти, зміст і структуру шкільного курсу мови, технології його засвоєння визначено в концепції «Нова українська школа» та Концепції мовної освіти.

Пріоритетні напрями мовної освіти

- особистісна орієнтація в навчанні;
- світоглядна основа мовної освіти;
- демократизація й гуманізація навчання мови та мовлення;
- диференціація навчання мови й мовлення;
- органічне поєднання навчання мови та мовлення;
- реалізація діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку;
- посилення практичної спрямованості шкільного курсу мови;
- забезпечення наступності змісту мовної освіти;
- використання в навчанні мови нових педагогічних технологій.

Практична спрямованість навчання мови зумовлює наскрізні змістові лінії цього курсу.

Змістові лінії

Відповідно до чинного Державного стандарту базової й повної загальної середньої освіти навчальний матеріал програми розподілено за змістовими лініями.

Мовна змістова лінія містить перелік питань, обов'язкових для засвоєння теорії мови, що сприятиме формуванню системних знань про мову й на їхній основі життєво важливих умінь.

Призначення **мовленнєвої змістової лінії** полягає в забезпеченні цілеспрямованого формування вмінь і навичок, що є базовими для предметної і ключових компетентностей. Її зміст реалізують на кожному уроці, що дає змогу зробити процес розвитку мовленнєво-комунікативних умінь і навичок ефективним.

Синхронізація мовної та мовленнєвої змістових ліній виявляється у виконанні учнями різних видів усних і письмових робіт з метою використання виучуваного теоретичного матеріалу.

Крім обов'язкових, мовленнєва змістова лінія містить рекомендовані види робіт, теми яких скеровано на формування в учнів

ключових компетентностей. Рекомендовані види творчих робіт представлено актуальними для школярів жанрами, серед яких допис до веб-сайту чи соцмережі, стаття певного змісту до Вікіпедії, план роботи над проектом, реклама шкільного творчого конкурсу тощо. Значна частина рекомендованих робіт має виразно практичний характер (складання інструкції щодо користування електронними мовними словниками, переліку необхідних для родини закупівель на поточний місяць і т. ін.) Деякі з рекомендованих видів робіт передбачають використання самостійно дібраної учнями з різних джерел інформації.

Творчим роботам надано виразно практичного характеру. Виконуючи їх, учень має не лише виявити мовні знання та застосувати мовні вміння, а й замислитися над ціннісними настановами. Мета таких робіт – формування життєвих компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в житті, навчанні та праці.

Серед рекомендованих видів робіт учитель може обирати ті, які вважає найбільш актуальними й корисними, до того ж він може змінювати теми висловлень залежно від інтересів і потреб кожного класу. Якщо обов'язкові види робіт мають проводитися на уроках розвитку мовлення, то рекомендовані – на аспектних уроках.

Через теми обов'язкових та рекомендованих робіт реалізується **соціокультурна змістова лінія** програми. Створення висловлень має сприяти утвердженню ієрархії цінностей, формуванню світогляду учнів, становленню їх як громадян України, а також бути орієнтиром у спрямуванні навчання на оволодіння ключовими компетентностями.

Необхідність **діяльнісної змістової лінії** зумовлена метапредметним характером знань і доцільністю їх відпрацювання в різних видах діяльності, у процесі яких учні набувають суб'єктного досвіду, опановують різні стратегії мовленнєвої діяльності.

З метою увиразнення ключових компетентностей уведено поняття наскрізних ліній: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Наскрізна лінія **«Екологічна безпека і сталий розвиток» (НЛ-1)** підсилює ключові компетентності, спрямовує діяльність учителя й учнів на формування соціальної активності, відповідальності й екологічної свідомості, усвідомлення ідеї сталого розвитку

як нового типу еколого-економічного зростання, що задовольняє потреби всіх членів суспільства за умови збереження й поетапно-го відновлення природного середовища, готовності брати участь у розв'язанні питань докільля та розвитку суспільства; конкретизує роботу зі збереження й захисту екології.

Наскрізна лінія **«Громадянська відповідальність» (НЛ-2)** забезпечує розвиток соціальної й громадянської компетентностей, розкриває суть поняття «відповідальний громадянин», визначає вектори його діяльності.

Реалізації здоров'язбережувальної ключової компетентності сприяє наскрізна лінія **«Здоров'я і безпека» (НЛ-3)**, орієнтуючи на формування учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного громадянина, що дотримується здорового способу життя, активно долучається до облаштування безпечного для діяльності середовища.

Метою наскрізної лінії **«Підприємливість і фінансова грамотність» (НЛ-4)** є навчання молодого покоління українців ощадливості, раціонального використання коштів, планування витрат, стимулювання лідерських ініціатив, прагнення успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Змістові рівні мовної освіти

- дошкільна мовна підготовка;
- зміст навчання української мови в початковій школі;
- базовий компонент змісту курсу української мови (5–9-ті класи);
- академічно-професійний рівень змісту курсу української мови (10–12 класи).

Програми Міністерства освіти і науки України «Українська мова» (5–9; 10–12 класи) – державний документ, у якому стисло викладено основний зміст української мови як навчального предмета, обсяг знань, умінь і навичок, обов'язкових для засвоєння на різних етапах навчання в загальноосвітніх закладах України. Чинна програма з української мови, яку підготували співробітники лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки АПН України Г. Т. Шелехова, М. І. Пентилюк, В. І. Новосьолова, Т. Д. Гнаткович, Н. Б. Коржова, порівняно з попередніми досконаліша за змістом і структурою, вона може бути одночасно календарним планом. Ця

програма побудована з урахуванням принципів науковості, системності, наступності, перспективності. Значне місце в ній посідає повторення відомостей, набутих у попередніх класах, що забезпечує міцне засвоєння матеріалу. Робота за цією програмою передбачає широке використання інтерактивних методів навчання мови.

Перспективні технології навчання рідної мов

- технології співробітництва;
- особистісно зорієнтовані технології;
- інформаційні технології;
- технології модульного навчання;
- технології саморозвитку;
- технології життєтворчості;
- технології інтегрованого навчання.

Реалізації змісту освіти з української мови в школі сприяє система доопрацьованих підручників для 5–12-х класів, що ґрунтуються на діяльнісно-комунікативному підході до навчання. У їх основу покладено методику вивчення української мови укрупненими частинами з допомогою узагальнювальних таблиць і схем, методику розвивального навчання за допомогою пізнавальних, творчих, проблемно-ситуативних завдань.

Внесення істотних змін до змісту і структури шкільного курсу мови дасть змогу підвищити рівень навчальних занять.

Методичний посібник (посібник для вчителів) – книга для вчителя, у якій викладено будь-яке питання методики, описано систему роботи, методів чи прийомів навчання. Методичний посібник характеризується яскраво вираженою практичною спрямованістю, доступністю і допомагає вчителю в його щоденній діяльності. До методичних посібників уналежнюють також методичні (поурочні) розробки та посібники з предмета, що його викладають.

Методичні (поурочні) розробки – вид практичного посібника для молодого вчителя. Містить орієнтовне планування матеріалу з курсу української мови на півроку, на рік, а також орієнтовні конспекти (плани) уроків. Методичні розробки допомагають учителям глибше зрозуміти ідеї та можливості сучасних підручників української мови та інших посібників, полегшують працю вчителя.

Методичні розробки – орієнтовні зразки, які допоможуть учителям побудувати свій урок. Це засіб поширення кращого досвіду

вчителів, проте розробки не повинні обмежувати творчу ініціативу педагога. Методичні розробки особливо важливі для введення нового підручника чи нової програми, що характерно для періоду реформи школи.

Навчальні посібники з української мови – друковані, зображувальні та звукові засоби навчання для школи, ВНЗ, коледжу, ліцею тощо: збірники вправ, завдань із курсу української мови чи з її розділів, збірники текстів для аналізу, переказів та диктантів, навчальні кіно й телефільми, роздавальний матеріал (картки з дидактичними матеріалами), навчальні словники і довідники, наочні посібники (таблиці з граматики, орфографії, картини для розвитку мовлення тощо).

Наочні посібники з української мови – навчальні посібники, які забезпечують зорове сприйняття: таблиці з фонетики, граматики, лексики; схеми; словникові плакати для запам'ятовування правопису слів; картки для бесід, розповідей і творів; портрети вчених і письменників тощо. Засоби наочності поділяють на: 1) засоби зорової наочності (екранні, друковані); 2) засоби слухової і зорово-слухової наочності (звукові, екранно-звукові).

Методична преса: журнали – «Українська мова і література в школі», «Українська мова і література в середніх школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах», «Дивослово», «Початкова школа», «Урок української», «Рідна школа»; газета «Українська мова та література» тощо.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. З'ясуйте роль і місце рідної мови в системі шкільних курсів.
2. У чому сутність нового підходу до навчання української мови?
3. Викладіть зміст і мету навчання рідної мови в школі, основні положення Концепції мовної освіти.
4. Яких змін зазнала шкільна програма з української мови відповідно до вимог часу?
5. Чим пояснити введення до змісту чинної програми з української мови розділів «Лінгвістика тексту» (9-й клас) і «Елементи практичної риторики» (10–12-ті класи)?

6. Як відображено в шкільних підручниках з української мови компоненти змісту навчального предмета, закладені в Концепції мовної освіти й програмі?

7. Схарактеризуйте сутність тематичного й поурочного планування начального матеріалу вчителем-мовником. Яка роль у плануванні належить програмі з мови і підручнику?

8. Назвіть відомі вам підручники і посібники з методики вивчення української мови. Яка роль належить їм та методичній пресі в розв'язанні завдань, що стоять перед шкільною мовною освітою?

Практичний блок

1. Законспекуйте «Пояснювальну записку» до чинної програми з української мови для 5–9-х класів.

2. Укладіть бібліографічний покажчик чинних підручників з української мови для 5–12-х класів.

3. Випишіть основні положення статті Л. І. Мацько «Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики» [Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 39–42].

4. Підготуйте огляд методичних посібників з української мови за останні п'ять років, згрупувавши їх за розділами (вивчення фонетики, лексики, морфології тощо, позакласна робота з мови).

5. Ознайомтеся з основними положеннями Концепції мовної освіти 12-річної школи. Які зміни, на вашу думку, потрібно внести до підручників з мови відповідно до цих положень (на прикладі одного підручника)?

6. Розробіть для кабінету української мови макет стенду «Рідномовні обов'язки громадян», використовуючи подані нижче фрагменти з праці І. І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехізис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства».

Рекомендована література

1. Біляєв О. М. Проект стандарту освітньої галузі «Українська мова» / О. М. Біляєв М. С. Вашуленко та ін. // Державний стандарт загальної середньої освіти в Україні (проект). – Ч. 1. – К. : Генеза, 1997.

2. Календарне планування. Рідна мова, 5–12-ті класи / укл. : Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова. – К. : РІМО, РУТА, 2007.

3. Караман С. Технологічні підходи до створення посібників і підручників з української мови для гімназії / С. Караман, В. Тихоша // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 36–38.

4. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59–65.

5. Концепція «Нова українська школа»/ за аг.ред. М. Грищенка. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>]

6. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики / Л. Мацько // Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 39 – 42.

7. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2000.

8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5 -9 класи). – К., 2017р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

9. Єрмоленко С. Я. Українська мова : підручник для 5-го класу загальноосвітніх навч. закладів / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2015.

Тема 3. ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ТА ВЛАСНЕ-МЕТОДИЧНІ (ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ) ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ МОВИ

Студенти повинні знати загальнодидактичні й власне лінгвістичні принципи навчання української мови; розвивати професійні вміння та навички добирати способи реалізації принципів навчання мови.

Базові поняття: загальнодидактичні принципи, закономірності навчання мови, лінгводидактичні принципи.

Методичні коментарі

Принципи навчання української мови, чи принципи методики української мови, – основні, вихідні теоретичні положення, які визначають вибір методів, прийомів, інших засобів навчання.

Це, по-перше, принципи дидактики, що отримали методичну інтерпретацію відповідно до навчання української мови: принцип виховного навчання, принцип науковості, принцип систематичності навчання, взаємозв'язок у вивченні рівнів мови, розділів курсу, принцип доступності, принцип наочності, принцип свідомості й активності учнів у навчанні, принцип міцності, принцип індивідуалізації навчання, принцип зв'язку теорії з практикою. На основі закономірностей засвоєння мови та мовлення дітьми чи функцій мови випрацьовують принцип уваги до матерії мови, принцип розуміння лексичних і граматичних мовних значень, принцип оцінки виразності мовлення, принцип розвитку мовного чуття, принцип залежності темпу збагачення мовлення від ступеня досконалості мовленнєво-творчих умінь учня. Деякі вчені виводять принципи із соціально-психологічних функцій мови (комунікативної, функції вираження думки, естетичної функції).

ЗАГАЛЬНОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Виховне навчання української мови – один із найголовніших дидактичних принципів. Основні виховні можливості уроків української мови: а) чітка організація пізнавальної діяльності учнів, використання активної методики, атмосфера пошуку, високий рівень інтересів, вимогливість, творча взаємодопомога, атмосфера чесності та правдивості; б) виховання поваги й любові до рідної мови, вміння її цінувати, розуміння багатства мови, виражальних можливостей, створення вправного мовленнєвого середовища на уроці, розвиток відчуття мови, гарного смаку, використання кращих літературних творів, висока культура усного та писемного мовлення на уроці; в) використання для аналізу та вправ таких текстів, які своїм змістом виховують любов до Батьківщини, прагнення до добрих вчинків, до всього прекрасного, благородного, високоморального; текстів, що відображають життя нашого народу, зокрема – місцевих матеріалів з використанням відповідної лексики; г) використання прийомів, які пов'язують теорію з практикою; д) доцільне та широке використання вправ зі зв'язного мовлення: переказів, творів, оповідань тощо; е) зв'язок роботи на уроці з позакласною роботою з мови.

Єдність теорії та практики в навчанні української мови – один із принципів дидактики, який ґрунтується на живому мовленні та на писемний текст у засвоєнні граматики та інших теоретичних відомостей, а також полягає в застосуванні теоретичних знань у практиці письма, читання, усного мовлення, в оволодінні орфографією, орфоєпією, культурою мовлення. У шкільному курсі української мови зазвичай практична діяльність учнів ґрунтується на теорії мови. Єдність теорії та практики забезпечує система вправ, коментування, побудова мовних конструкцій – словосполучень, речень, тексту тощо.

Зв'язок навчання з життям – дидактичний принцип, який полягає насамперед у практичній спрямованості навчання, в оволодінні учнями мовними уміннями та навичками, зокрема: навичками мовлення, читання, письма, сприйняття мовлення; уміннями робити доповіді, писати звіти, статті й есеї в газети, оволодіння «діловими письмом» – написанням протоколів, актів, заяв тощо.

Зв'язок навчання із життям забезпечує розуміння соціальної ролі мови й мовлення в усіх його виявах: у виробництві, навчанні, науці, мистецтві – художній літературі, теорії та музиці. «Відхід» теорії від практики несумісний із реалізацією принципу зв'язку навчання з життям.

Індивідуальний підхід в умовах колективної роботи класу – один із принципів навчання. Передбачає знання й урахування інтересів, нахилів, рівня розвитку, прогалин у знаннях та уміннях кожного учня. На уроці – це увага вчителя до учня як мовленнєвої особистості, допомога індивідуального характеру, запитання і завдання, які виявляють індивідуальні можливості школяра та недоліки в його знаннях. Індивідуальний підхід урахує риси характеру, темпераменту учня. Поза уроком – це залучення до роботи у факультативах, у гуртках за інтересами, індивідуальна допомога «слабким» учням тощо.

Мета уроку української мови – один із важливих його компонентів. Це чітко визначення того, до чого прагне вчитель, організовуючи урок. Не чітко сформульована мета уроку негативно відображається на єдності уроку, його навчально-виховній спрямованості. Зазвичай визначають виховну мету уроку: наприклад, домагатися підвищення пізнавальної самостійності, виховувати любов і повагу до української мови; навчальну мету – засвоєння певних понять,

установлення закономірностей між мовними явищами, вивчення правил тощо. Мета уроку полягає також у формуванні умінь і навичок, що їх учитель планує не на кожен окремий урок, а на комплекс уроків. У кінці уроку підбивають підсумки досягнення поставленої триєдиної мети: чи досягнуто пізнавальної мети уроку, що нового засвоєно; які вміння закладено на уроці; у який спосіб формувалася самостійність, працелюбність, увага; чи уяскравив урок багатство й виражальні можливості української мови; чи сформувалась на цьому уроці особистість учня як мовця; які життєво-освітні компетентності здобув школяр. Мету уроку та її досягнення завжди враховують під час аналізу уроку директор (завуч) та в ході оцінки уроку самим учителем (самоаналізу).

Наочність у навчанні української мови – один із дидактичних принципів, який полягає у формуванні в учнів уявлень та понять на основі живого сприйняття предмета і явищ, у цьому разі – явищ мови. «Наочним» матеріалом при цьому є насамперед мова – живе мовлення, вірці повсякденного мовлення, здебільшого художні твори, що слугують матеріалом для спостереження над естетикою мови, для аналізу мовностилістичних особливостей, добору вправ. Тому в методиці української мови ведуть мову про «слухову наочність», особливо у вивченні фонетики, орфоєпії, акцентології, орфографії. Під час засвоєння норм письма (орфографії) суттєву роль відіграє зорова наочність. Засоби навчання, які реалізують принципи наочності, розрізняють: 1) за характером матеріалу – словниковий та зображувальний, конкретні мовні одиниці та їхні моделі, схеми; 2) за видами сприйняття (зоровому, слуховому, зорово-слуховому); 3) за способами викладу матеріалу – за допомогою технічної апаратури чи без неї, у статистиці чи динаміці; 4) за організаційними формами роботи з ними – фронтальна робота на основі демонстраційних посібників та індивідуальна за допомогою роздавального матеріалу.

Наступність у навчанні української мови – один із дидактичних принципів, який полягає в послідовності, систематичності розміщення матеріалу, з урахуванням уже засвоєного, у перспективності вивчення матеріалу, в узгодженні рівнів та етапів навчально-виховної роботи. Умови дотримання наступності: а) знання тенденцій розвитку з дошкільного віку до 12-го класу в збагаченні словника, у синтаксисі мовлення учнів; б) розуміння того нового, що з'являється в розвитку мовлення учнів на кожному новому етапі навчання; в) узгодженість програм і підручників суміжних класів;

г) розробка єдиного курсу української мови з 1-ого по 12-й класи; г) пропедевтика в молодших класах тих тем, які будуть вивчатися в наступних класах; д) повторення, узагальнення матеріалу, що був вивчений учнями раніше; є) узгодженість норм і критеріїв оцінки знань та вмінь учнів у 1-12-тих класах з української мови. Наступність забезпечує також підготовка до уроків учителя. Обов'язковим є знання всіх етапів мовного розвитку, важлива умова наступності – планування роботи на тривалий термін, уміння бачити далеку перспективу. Наступність дотримується з огляду на вікові можливості учнів, без їхнього перевантаження.

Науковість у навчанні української мови – один із дидактичних принципів, згідно з яким учням надають лише перевірені, визначені в сучасній науці положення, забезпечують від викривлення матеріалу з метою його доступності, вводять терміни, уживані в певній науці; засвоєння основ науки передбачено з огляду на подальше його вивчення на вищому науковому рівні.

Перспективність у навчанні української мови – елемент систематичності, послідовна підготовка учнів до засвоєння того матеріалу, який вивчатиметься пізніше. Здійснюється через введення пропедевтичного ознайомлення з основами наступних розділів, тем. Наприклад, розділ «Синтаксис» дає учням попередні відомості, необхідні для повнішого розуміння курсу морфології, для розвитку мовлення учнів.

Практична спрямованість навчання української мови – один із аспектів дидактичного принципу єдності теорії та практики. Відображає мету й завдання навчання української мови. Зосереджує увагу на озброєнні учнів практичними вміннями і навичками з мови, які є необхідними для них в житті та подальшому навчанні різних предметів: оволодінні мовою, читанням, письмом, орфоепією, орфографією, інтонацією, виразністю усного мовлення та читання, навичкою сприйняття чужого мовлення, вміннями граматичного аналізу, у користуванні словниками тощо. Практична спрямованість навчання української мови не суперечить теоретичній роботі, засвоєнню знань: уся практична робота спирається на теоретичні знання, на правила, закономірності, мовні поняття.

Паралельно практична спрямованість не може ґрунтуватися лише на виконання вправ, що уможливають закріплення теорії; її мета – забезпечити потреби учнів у повсякденній комунікації, пізнавальній діяльності, письмі, читанні тощо.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ

Лінгводидактика – термін, який уживають багато дослідників-методистів для позначення фундаментальної частини методики, у якій досліджують закономірності засвоєння мови, розв’язують питання змісту курсу мови на основі лінгвістичних досліджень, вивчають труднощі засвоєння матеріалу з мови та їх причини, визначають принципи і методи навчання тощо.

Розвиток логічного мислення на уроках української мови

Логічне мислення – один із видів мислення, паралельно з предметно-діяльним і наочно-образним мисленням; воно безпосередньо пов’язане з мовою, реалізовується у двох формах – внутрішнього чи зовнішнього мовлення. Мовлення – канал розвитку думки, спосіб її формування. Тому розвиток мовлення учнів розглядають як найважливіший спосіб розвитку логічного мислення, що зумовлює запровадження всіх видів робіт із розвитку мовлення: збагачення й активізацію словника, засвоєння граматичних форм мови, роботу над зв’язним текстом тощо.

Розвиток логічного мислення відбувається в навчальній діяльності під час виконання завдань із граматики, орфографії, у лінгвістичному аналізі всіх одиниць української мови. Особливо ефективними є пізнавальні завдання, елементи проблемного навчання, побудова алгоритмів для розв’язання орфографічних завдань тощо.

Основою розвитку логічного мислення є засвоєння системи мовних понять, розуміння структури мови, закономірностей її функціонування. Умовою успіху є висока пізнавальна активність учнів, розвивальне навчання української мови.

Логіка в навчанні української мови. Логіка – наука про закони і форми мислення; вивчає закони мислення, форми думки: поняття, судження; зв’язки між думками: умовиводи та їхні види. Логіка надає рекомендації для правильної побудови судження, для послідовного, обґрунтованого мислення, яке не містить протиріч і відповідно рекомендації для таких самих якостей мовлення. Логіку як самостійний предмет у школі не вивчають, але засади логіки є важливими для розвитку мовлення учнів, їх уводять через систему логічних вправ, через побудову доведень, суджень, прийомів вправлення логічних помилок.

Логічне мислення – один з видів мислення паралельно з предметно-дійовим і наочно-образним; це абстрактне, понятійне, мовленнєве мислення, що є другою сигнальною системою людини. Логічне мислення – це соціально-обумовлений, невідривно пов'язаний із мовленням психічний процес пошуку та відкриття нового; процес опосередкованого й узагальненого відображення дійсності. Логічне мислення з'являється з чуттєвого пізнання та розвивається в пізнавальній, навчальній діяльності учня, виконанні завдань, у використанні прийомів активної пізнавальної діяльності школярів. Особливо велика роль мовлення як важливого каналу розвитку інтелекту, тобто логічного мислення. У процесі мовного оформлення (усного чи письмового) знань, результатів спостереження, дій, розв'язання завдань та ін. відбувається тренування механізмів мислення й мовлення. У процесі мовного оформлення думки відбувається формування власне-думки, яка стає чіткішою, послідовнішою, зрозумілою для інших і для самого себе. Розвиток логічного мислення – одне з важливих завдань навчання української мови.

Логічні вправи – вид вправ із мови, що входять до системи розвитку мовлення в молодших і середніх класах. В основі логічних вправ лежать операції групування, виокремлення частин цілого, підпорядкування видових понять родовим, класифікації, порівняння, опису, визначення понять, побудови суджень та умовиводів, протиставлення та інші аналітичні й синтетичні операції. Логічні вправи учні виконують на словниковому матеріалі, а також через побудову словосполучень, речень і зв'язних текстів.

Логічні помилки учнів – один із видів немовленнєвих помилок, які допускають учні у творах і в усному мовленні, а також пов'язаних із недотриманням вимог логіки: опущення суттєвих фактів чи деталей, якщо вони порушують зв'язність тексту; необґрунтовані висновки, які суперечать повідомлюваному; уживання того самого терміна в різних значеннях в одному тексті без необхідності пояснень; висловлення в одному тексті двох поглядів з одного питання, які є взаємоповторюваними; «логічне коло» у визначенні будь-якого поняття (наприклад, «міркування – це такий текст, у якому автор міркує») помилкові судження, що постають унаслідок поєднання різнорівневих понять, які не зазнають зіставлення. Логічні помилки виправляють здебільшого в індивідуальній роботі з учнями, на основі аналізу змісту твору.

Розвиток мовлення учнів – процес оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматиною, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення своїх думок. Процес розвитку мовлення відбувається в дошкільному і шкільному віці, у дорослому житті.

Термін **розвиток мовлення** використовують також у вузькому методичному значенні – спеціальна навчальна діяльність учнів і вчителя, спрямована на оволодіння мовленням; відповідний розділ курсу методики української мови. Основні умови успішного розвитку мовлення учнів у школі: розвиток фізіологічних механізмів мовлення; потреби у спілкуванні, висловлюванні думки; наявність мовного середовища, яке сприяє розвитку мовлення учнів; наявність суттєвого, значущого матеріалу, що містить зміст мовлення; оволодіння теоретичними знаннями про мову, її закономірностями, постійне корегування мовлення, підпорядковане правилам, оволодіння культурою мовлення. Розвиток мовлення нерозривно пов'язаний із розвитком мислення, сприяє його вдосконаленню. У школі розроблена система розвитку мовлення учнів, яка охоплює організацію мовленнєвих ситуацій, мовного середовища, словникову роботу, синтаксичні вправи, роботу над текстом (зв'язним мовленням), різнотипними інтонаціями, над виправленням і вдосконаленням мовлення. Уся робота з розвитку мовлення спирається на курс граматики, лексики, фонетики, словотвору, стилістики, а також на теорію мовлення і тексту, що не входить у програму для учнів, але яку педагоги використовують як основу методики розвитку мовлення учнів.

Розвиток пам'яті в навчанні української мови. Пам'ять полягає у фіксації, зберіганні та згодом у відтворенні людиною її знань, досвіду. На основі пам'яті діє мислення та уява. Види пам'яті: *за змістом* – рухлива, емоційна, образна і словесно-логічна (мовленнєва); *за метою діяльності* – мимовільна та довільна, *за тривалістю збереження матеріалу* – довготривала, короткотривала й оперативна. Для мовлення особливо важливі розвинуті механізми оперативної пам'яті, здатність швидко й точно актуалізувати необхідні слова, будувати словосполучення та речення. Риси розвинутої пам'яті: швидкість, точність і міцність запам'ятовування, готовність до відтворення, активність. Для синтезу мовленнєвих

висловлювань важливий значний обсяг оперативної мовленнєвої пам'яті. У системі навчання української мови необхідно запам'ятати достатню кількість слів та їхніх значень, словосполучень і способів сполучення слів у них. У мовній пам'яті важлива основа запам'ятовування і збереження інформації: зорова пам'ять, слухова і логічна. Для розвитку пам'яті використовуються вправи із запам'ятовування текстів, відтворення їх із пам'яті тощо.

Розвиток пізнавального інтересу до української мови. Один з елементів мотивації навчання, активне ставлення учнів до матеріалу й до самого навчального пізнання, відповідний настрій учнів. У молодших школярів переважає інтерес до форм, прийомів пізнавальної діяльності, у старших – до змісту, до самого предмета «Українська мова». У методиці випрацьовують прийоми, види робіт, що стимулюють інтерес: цікаві навчальні прийоми, ігрові моменти, різні форми змагань, добір яскравих за змістом і формою текстів, використання картин та інших наочних засобів, а також гумору. З-поміж видів робіт з української мови за ступенем інтересу учнів перше місце посідають творчі роботи – твори, перекази, усні розповіді, есеї, виразне читання і декламація, прийоми драматизації, розв'язання проблемних, пізнавальних завдань із граматики, орфографії, словотвору, складання алгоритмів орфографічних дій, схем, таблиць тощо. Позакласна робота з української мови виформовує в учнів значний інтерес, спонукає до самостійної творчої роботи.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. У чому полягають «принципи навчання»? На які принципи спираються сучасні лінгводидакти в методичних рекомендаціях?
2. Які загальнодидактичні принципи є провідними в навчанні мови?
3. Прокоментуйте принципи добору змісту навчання української мови, визначені в Концепції мовної освіти 12-річної школи.
4. Як мають реалізуватися відомі Вам загальнодидактичні принципи під час вивчення конкретних тем з мови?
5. Установіть зв'язок між поняттями «закономірності навчання мови» і «лінгводидактичні принципи».

6. Схарактеризуйте сутність таких принципів навчання мови: функціонально-комунікативний, культурологічний, проблемно-пошуковий.

7. Як ви розумієте залежність навчання мови від єдності лінгвістичного та літературознавчого підходів до слова?

Практичний блок

1. Випишіть висловлювання педагогів про організацію навчання мови на основі конкретних загальнодидактичних принципів. Наприклад: *Принцип свідомості*. «Знати граматику – це означає обов’язково наводити в кожному випадку правило. Багато грамотних людей давно забули точне формулювання правил, але пишуть без помилок. Знати граматику – це означає осмислити правило на численних фактах живої мови. Якщо правило завчене без усвідомлення достатньої кількості фактів, учень на деякий час запам’ятає його, але знати не буде, а через те швидко забуде» [Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 253)].

2. Випишіть із підручника для 5-го класу «Українська мова» (автори Єрмоленко С. Я., Сичова В. І. – 2015 р.) два проблемно-ситуативних завдання. Яка мета цих завдань? У чому полягає ефективність їх використання на уроках мови?

3. Укладіть таблицю «Принципи добору змісту навчання рідної мови» за матеріалами Концепції мовної освіти 12-річної школи (українська мова як рідна).

4. Підготуйте повідомлення про реалізацію принципів навчання в досвіді вчителів-словесників Чернівецької області.

Рекомендована література

1. Біляєв О. М. Методика вивчення рідної мови в школі : підручник / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко та ін. – К. : Рад. школа, 1987.

2. Концепція мовної освіти 12-річної школи. Українська мова як рідна // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59–65.

3. Концепція «Нова українська школа» / за аг.ред. М. Грищенко. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>]

4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2010.

5. Олійник І. С. Методика викладанні української мови в середній школі : підручник / І. С. Олійник, В. Т. Іваненко та ін. – К. : Вища школа, 1989.

6. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови : навч. посібн. / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1995.

7. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5-9 класи). – К., 2017р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

Тема 4. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Студенти повинні знати специфіку методів навчання мови, основні їх функції, розвивати вміння та навички використовувати ефективні методи і прийоми, урахувавши конкретні умови вивчення мовного матеріалу та необхідність формування життєвих і освітніх компетентностей.

Базові поняття: методи навчання, прийоми навчання, проблемно-ситуативні завдання, система вправ, засоби навчання, технологія навчання.

Методичні коментарі

Методи навчання української мови – способи взаємодії вчителя та учнів (за керівної ролі вчителя) спрямовані на досягнення мети навчання. Методи навчання української мови – це комплекс послідовності навчальних дій учителя і учнів. Традиційно виокремлюють методи за конкретними розділами навчання: комунікативний метод навчання, звуковий аналітико-синтетичний метод навчання грамоти, метод конструювання мовних одиниць, рецептивно-імітаційний метод, метод пояснювального читання в початкових класах, літературно-художній метод, ідейно-естетичний метод тощо.

Класифікація методів (за О. М. Біляєвим)

Усний виклад учителем матеріалу (розповідь, пояснення).

Мета цього методу – подати учням навчальну інформацію та забезпечити її сприйняття, осмислення, запам'ятовування. Саме завдяки розповіді, поясненню є можливість послідовно викладати матеріал, акцентувати увагу на головному, найістотнішому у виучуваній темі.

Бесіда вчителя з учнями. У теорії та практиці навчання мови використовують такі види бесіди: *евристична, репродуктивна, узагальнювальна, аналітико-синтетична, контрольно-корекційна.*

Метод бесіди на кожному етапі навчання має різне призначення:

- 1) готує учнів до сприйняття нового матеріалу;
- 2) сприяє засвоєнню нового;
- 3) допомагає застосовувати набуті знання в процесі виконання практичних завдань, вправ.

Спостереження учнів над мовою. Цей метод доцільно застосовувати тоді, коли факти і явища, що їх вивчають на уроках мови, є складними або специфічними, вимагають того, щоб у них спочатку розібратися через аналіз прикладів, перш ніж вдаватися до відповідного теоретичного положення, граматичного визначення чи правила.

Робота з підручником. Мета цього методу – привчати учнів самостійно або за допомогою вчителя набувати знання, вміння та навички і вдосконалювати їх.

Одним із ефективних шляхів практичного вивчення мови й розвитку мовлення учнів є **метод вправ.**

Проблемне навчання передбачає використання проблемних ситуацій, завдань і запитань, спрямованих на розвиток пізнавальної активності учнів.

Окреме місце серед дидактичних методів посідає *програмоване навчання*, що дає вчителю змогу чітко визначити послідовність навчальних задач, які повинні розв'язати учні, щоб оволодіти змістом теми; привчає їх до самостійності у виконанні завдань; допомагає школярам контролювати й корегувати кожний крок своєї навчальної діяльності; забезпечує одержання зворотної інформації. Важливий елемент програмованого навчання – *алгоритм*. Це чітка, логічна послідовність розумових дій, операцій, що обов'язково спричинюють очікувані правильні результати.

Для підвищення ефективності кожного з методів навчання сформовано систему допоміжних засобів: дидактичний матеріал, наочність, ТЗН. Вдало дібраний дидактичний матеріал сприяє успішному розвитку мовних і мовленнєвих умінь, навичок, підвищує інтелектуальний та емоційний рівні учня. Наочність на уроках мови допомагає розкрити певну граматичну, орфографічну, пунктуаційну закономірності, подати своєрідну модель поняття, правила. Найпоширенішими видами наочності на уроках мови є таблиці, схеми, опорні конспекти.

Технічні засоби навчання (магнітофон, комп'ютер, телебачення) на заняттях з мови є джерелом нової інформації, матеріалом для спостережень і висновків, сприяють виробленню пізнавальних інтересів, свідомому засвоєнню знань, розвитку мовлення тощо.

Сучасна класифікація методів навчання української мови

Пояснювально-ілюстративний метод навчання української мови, на відміну від догматичного, передбачає усвідомлене засвоєння знань. Він полягає в тому, що вчитель повідомляє нову інформацію різними способами, з обов'язковим поясненням та прикладами: усно, за книгою, за картиною чи таблицею, через демонстрацію виду діяльності. Учні сприймають інформацію, слухають учителя, опрацьовують таблиці та приклади. У пояснювально-ілюстративному методі переважає вербальна робота, пасивне засвоєння знань. Однак він дає достатню основу для виконання практичних дій. Пояснювально-ілюстративний метод охоплює такі загальноприйняті методи, як: розповідь учителя, бесіда, мовний аналіз, вправи, практична й лабораторна роботи, робота з книгою тощо.

У наші дні пояснювально-ілюстративний метод заступають пошукові, дослідницькі, що забезпечують високий рівень пізнавальної активності учнів.

Аудіовізуальний метод – один із методів навчання мови, що передбачає паралельне використання звукових та зорових технічних засобів навчання: кінофільмів, телепередач, відеозаписів, а також інших форм поєднання слухового та зорового сприйняття. У межах аудіовізуального методу для побудови висловлювань учнів на різні теми вчитель моделює різні мовленнєві ситуації.

Імітаційний метод навчання мови – метод, у якому перевагу надають не завданням комунікації, висловлення своєї думки, не теорії мови, а наслідуванню запропонованих зразків. Для імітаційного методу характерні такі прийоми, як запам'ятовування лексики, речень, їх побудова за зразками, перекази текстів тощо. Імітаційний метод спирається на природне наслідування дитиною мовлення дорослих, що його спостерігають здебільшого на ранніх етапах розвитку мовлення дітей.

Комунікативні методи навчання мови – методи, комплекси методичних прийомів, які ґрунтуються на мовленні, на живому спілкуванні, на мовній комунікації. Комунікативні методи протилежні до методів риторичних, догматичних і можуть поєднуватися з методами граматичними та «імітаційними» (навчання на основі зразків). Комунікативні методи висувають на перший план розвиток мовлення учнів, а теоретичні відомості – аналіз мовних явищ у тексті.

Дослідницький метод у навчанні української мови – сукупність прийомів, які забезпечують залучення учнів до спостережень, до накопичення фактів, на основі чого вони встановлюють зв'язки між явищами, роблять узагальнення, висновки, пізнають мовні закономірності. Дослідницький метод поєднується з іншими методами (повідомленням чи поясненням вчителя, роботою за підручником тощо) і є вищою формою вияву пізнавальної активності учнів.

Проблемне навчання української мови – така навчально-виховна система, у якій постійно створюють проблемні ситуації. Наприклад, учні моделюють проблемні ситуації або ставлять проблемні питання, школярі в такий спосіб залучаються до процесу розв'язання неординарних завдань, унаслідок чого вони засвоюють досвід творчої діяльності і формують творчі здібності. Проблемна ситуація – це ситуація, що породжує завдання і необхідність його розв'язання, тобто спонукає школярів до логічного або творчого мислення. Наприклад, ситуація вимагає з'ясування, як утворилось слово *передбачливий*. Проблемне питання допомагає учням визначити суть завдання. Завдання є проблемним, якщо в процесі його розв'язання школярі повинні не лише зрозуміти, що їм вже відомо і що нового потрібно знайти або перевірити, але воно передбачає передовсім пошук самими учнями нових способів розв'язання проблемної мовної ситуації, вибір потрібних нових мовних засобів.

Проблемний виклад нового матеріалу з української мови – елемент проблемного навчання: вчитель ставить проблему і сам її розв’язує, указує на ефективні способи дій. Педагог показує зразки наукового пізнання, а учні подумки стежать за його логікою, засвоюючи етапи (певний алгоритм) міркування.

Прийоми проблемного викладу з української мови: застосування мовного аналізу під час пояснення способів словотворення; елементи лінгвістичного експерименту для пояснення видів дієслів, їхнє значення; історичні екскурси в ході вивчення чергування приголосних; порівняння мов, окремих слів і словосполучень в українській та іншій мовах з метою пояснення їх правопису; введення алгоритму розв’язання орфографічного завдання, обґрунтування кожного «кроку» цього алгоритму; мотивація порядку граматичного розбору частини мови, що їх вивчають; дослідження варіантів розміщення розділових знаків у наведеному реченні залежно від його змісту тощо. Елементи проблемного викладу можуть бути введені й у відповіді учнів з уже вивченого. Проблемний виклад забезпечує розумовий розвиток учнів.

Програмоване навчання української мови – один із способів організації навчального процесу, особливий вид самостійної роботи учнів над спеціально опрацьованим навчальним матеріалом. Деякі вчені називають програмоване навчання методом. Його риси: розчленування мовного матеріалу на частини, на мінімальні елементи, їх суворя послідовність, що забезпечує «кроки» в діяльності учнів; висока самостійність учнів під час виконання навчальних дій (школярі отримують інструкції, накази та ін.); зворотній зв’язок після кожного «кроку», кожної елементарної дії, після засвоєння кожної частини матеріалу; учень не може продовжувати роботу, якщо не переконаний у правильності виконаного «кроку».

Прийоми навчання української мови – складники методів, конкретні дії вчителя та учнів, які підпорядковані загальному напрямку роботи, основним установкам, визначеними вимогами методу. Приклади прийомів навчання: складання плану твору, побудова алгоритму орфографічної дії, пояснювальний диктант, визначення форми відмінювання іменників для перевірки правопису відмінкового закінчення, використання словника тощо. Ті самі прийоми можуть використовувати в різних методах. Наприклад,

прийоми мовного аналізу – у лекційному методі, бесіді, вправах. Але є прийоми, «закріплені» за одним методом: так, прийом створення проблемної ситуації характерний лише для проблемного навчання, є його релевантною ознакою.

Добір заголовку до твору, розповіді, оповідання тощо – методичний прийом, який полягає у виборі учнями, за спрямування вчителя, слова, словосполучення чи речення, які б правильно відображали задум автора, його ідею, зміст і тему твору, указували б на основне в ньому. Залежно від стилю і мети твору, заголовок може бути образним / нейтральним.

Доведення у вивченні української мови – методичний прийом, який сприяє розвитку мислення та мовлення і полягає в обґрунтуванні будь-якого твердження за допомогою інших думок, тверджень, у доведених чи прийнятих без доведення (очевидних). У навчанні української мови доведення широко застосовують у процесі граматичного розбору, словотвірного аналізу, під час розв'язання орфографічних завдань тощо.

Ілюстрування – прийом творчої роботи учнів, який використовують у написанні переказів і творів, у літературній творчості школярів, а також на уроках читання й літератури. На уроках образотворчого мистецтва вчитель часто використовує готові ілюстрації, завчасно підібрані (фрагменти з журналів, репродукції картин тощо), а також створені учнями. Популярними є також прийоми усного малювання, тобто розповіді про те, яку ілюстрацію школяр хотів би намалювати до свого твору.

Мовний аналіз, чи аналіз мови, – сукупність методичних прийомів, які систематично застосовують процесі різнобічного вивчення мови (фонетики, граматики, лексики, словотвору, орфоєпії, стилістики) з метою виявлення структури, типів мовних одиниць, їх форм і способів творення, цілеспрямованості їхнього використання в тексті тощо.

Види мовного аналізу: спостереження над мовою, граматичний розбір різних видів, словотвірний аналіз, орфографічний розбір і коментоване письмо, аналіз мови художнього твору, фонетичний розбір тощо.

Усі види мовного аналізу є ефективними, пов'язують теорію з практикою, забезпечують постійне повторення вивченого. Мовний

аналіз є складником багатьох вправ (списування, диктант). Окрім того, вчителі проводять перекази і твори із завданнями аналітичного характеру тощо.

Технологія навчання – систематична і послідовна реалізація на практиці раніше спроектованого процесу навчання, система способів і засобів досягнення цілей для управління процесом навчання, для діагностики поточних і кінцевих результатів.

Інтерактивні методи, що визначають сучасні технології навчання:

1. **Робота в малих групах.** Завдання, яке роздає вчитель, учні виконують за 10–15 хвилин. Ролі в групах: спікер (керівник) зачитує завдання групи, організовує порядок виконання, підводить підсумки роботи, визначає доповідача; секретар веде записи, може допомогти доповідачеві; посередник стежить за часом, заохочує групу до роботи; доповідач чітко висловлює думку групи.

2. **Мозковий штурм.** Мета цього інтерактивного методу – заохочувати всіх до власного висловлювання, не коментувати, а спонукати учнів до розширення висунутої ідеї чи гіпотези. Наприкінці обговорити й оцінити ідеї – власні та однокласників.

3. **Розв’язання проблеми.**

А). Аналіз проблеми: Що трапилось? Чому? Хто задіяний? Хто може бути зацікавлений в розв’язанні ситуації? Якої інформації бракує і де її можна отримати?

Б). Пошук розв’язання проблеми: якими є способи її розв’язання? Які переваги й недоліки? Які шанси і загрози вони несуть?

В). Вибір способу розв’язання проблеми – із певної позиції, наприклад, справедливості. Які труднощі можуть з’явитися в ході його реалізації? Якими мають бути наступні кроки під час запровадження рішення в життя? Хто чи що, може ускладнити або унеможливити реалізацію вибору? На кого можна розраховувати як на однодумця?

4. **Симуляції.** Створені вчителем ситуації, які учні копіюють у спрощеній формі. Це «мініатюрна» версія реальності, ілюстрування певних явищ і поведінки (симуляція виборів, референдумів, соц. опитувань).

5. **Займи власну позицію.** Дискусія на суперечливу тему. Є дві протилежні думки, які не мають правильної відповіді. Порядок реалізації методу:

А). Плакати в протилежних кінцях кімнати «згідний, згідна», «не згідний, не згідна». На дошці – мета обговорення.

Б). Попросити учасників стати біля обраного плаката.

В). Охочі учасники виконання завдання обґрунтовують свою позицію.

Г). Після викладу поглядів, можливо, хтось захоче перейти до іншого плаката, обґрунтовуючи причину переходу.

Д). Учасники мають назвати переконливу причину формування думок опонентів.

6. **Метод ПРЕС.** Його використовують, коли постають суперечливі питання. Думка у сталій та виразній формі. Формування позиції: «Я вважаю, що...». Обґрунтування: «...тому, що (причини появи думки)». Приклад. Висновки.

7. **Мікрофон.** Можливість кожному щось швидко сказати по черзі.

8. **Розігрування ситуації за ролями.** Імітація реальності, можливість діяти «як насправді».

9. **Аналіз ситуації.** Варто звертати увагу на основні моменти:

А). Факти: Що відбулося? Хто є учасником справи? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими? Які є другорядними?

Б). Проблеми: Якими законами, нормами права регулюється ситуація? У чому полягає конфлікт? Яке питання треба розв'язати з огляду на ситуацію?

В). Аргументи: Які аргументи можуть бути наведені (на захист кожної зі сторін справи)?

Г). Рішення: Яким буде розв'язання ситуації? Чому саме таким? Якими можуть бути наслідки такого рішення?

10. **Ділові листи і звернення.** Сформулювати заяву, скаргу, пропозицію, апеляцію, лист в редакцію.

11. **Дискусія.** Висловлюватися по черзі, не перебивати, критикувати ідеї, а не особу, поважати всі погляди.

12. **Коло ідей.** Малі групи представляють лише один аспект великої проблеми. Можна подавати ідеї по черзі, аргументуючи їх.

13. **Акваріум.** Чотири групи. Усі читають текст посібника. Одна група сідає в центр. Група отримує лист із ситуацією і завдання. Обговорення в групі. До спільного рішення дійти за 3–4 хвилини. (Чи погоджуються інші з думкою групи? Який аргумент найбільш

переконливий?) Наприкінці вчитель коментує результати роботи кожної групи.

14. **Медіація.** Розв'язання конфлікту. Медіатор допомагає двом учням врегулювати конфлікт. Порядок проведення: вибір конфлікту (історичний випадок, сучасна ситуація або власний конфлікт). Кожна особа розповідає про те, що відбулося. Медіатор ставить запитання і просить опонентів сформулювати питання один одному. Сторони обмірковують можливі варіанти розв'язання проблеми. Досягнення згоди, оформленої письмово. Учасники обговорюють план дій, якщо досягнута ними угода не ефективна (не переконлива).

15. **Переговори.** Визначити проблему, продумати варіанти розв'язання, вибрати один варіант і застосувати його на практиці. Після переговорів дійти згоди, що повідомити іншим людям.

16. **Проекти.** Презентація, міні-лекції, навчальні бесіди.

17. **Ток-шоу.** Виголосити коротку промову на задану тему, дотримуючись вимог структури та змісту промови: інструктаж, проведення ток-шоу, рефлексія, підведення підсумків за стратегією «Знаю, хочу, вивчаю».

18. **Редакційний кошик.** На запропоновані завдання дати усну або письмову відповідь, яку дістати з кошика. Як приклади прийомів оцінювання можна назвати такі: *тест*. Завдання тесту полягає в тому, що учні повинні вибрати правильну відповідь із декількох запропонованих варіантів або знайти «пару» тощо. *Експрес-опитування*. Це можуть бути стислі усні або письмові відповіді (наприклад, за картками на знання основних понять), завдання на зразок «продовжити речення», заповнити таблицю, намалювати діаграму, унаочнити схему тощо. *Розширене опитування*. Вчитель пропонує учням дати усно або письмово повну відповідь на поставлене запитання, з поясненнями окремих положень, наведенням аргументів, прикладів. Під час усної відповіді педагог (та інші учні) можуть ставити додаткові питання. Варіантами цього методу є усний «екзамен» із білетом, письмова контрольна робота, домашнє есе. *Контрольна вправа або творче завдання*. Контрольною може бути оголошена будь-яка вправа. Наприклад, це може бути виступ у суді, підготовка аргументів, виконання завдання в групі, упорядкування документів, написання доповіді, есе-твору, реферату тощо. *Спостереження*. Спостереження є одним із основних методів

оцінювання при інтерактивних методах викладання; педагог вибирає для себе показники, які він відстежує протягом заняття, а також учнів, яких треба оцінити. Особливу роль у використанні цього методу відіграють підготовлені *форми для спостереження й оцінювання*. Часто під час використання контрольної вправи вчитель має також застосувати спостереження, щоб оцінити роботу учнів. *Самооцінка*. Оцінка самими учнями своєї роботи (своїх однокласників). Застосувавши цей метод, педагог може багато чого дізнатися про себе й учнів, а також про якість навчального процесу. Для самооцінки роботи учні можуть застосовувати метод питань-відповідей; можна попросити учнів поставити однокласникам оцінки й мотивувати їх (наприклад, у разі перевірки упорядкування документів одне одного учні можуть поставити оцінку залежно від повноти використання практичних порад). Для проведення загальної дискусії з оцінювання заняття педагог може запропонувати методику «Дельта-плюс», яка полягає в тому, що спочатку пропонуються питання про позитивні аспекти чогось, а потім обговорюють ті моменти, які можна було б замінити. «Дельта» також допомагає опосередковано критикувати хиби своїх товаришів або педагога. Іноді можна попросити учнів заповнити спеціальні форми (або таблиці) для спостереження та оцінювання. Самооцінка ефективна й тоді, коли потрібно оцінити роботу всієї групи загалом. Однією з переваг застосування цього методу є те, що всі учні можуть отримати оцінку, а також те, що діти починають розуміти труднощі оцінювання та вчать ся «дивитися іншими очима» на свою роботу.

Ігрові методи оцінювання. Оцінювання часто можна перетворити в гру, важливо тільки заздалегідь установити шкалу. Оцінку за кожним показником варто виставляти за дванадцятибальною системою або можна використовувати такі критерії: «завжди», «звичайно», «іноді», «ніколи».

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Схарактеризуйте систему методів навчання мови на сучасному етапі розвитку лінгводидактики.
2. Назвіть учених-методистів, які намагались обґрунтувати методи навчання мови.

3. Як у науці класифікують методи навчання мови?
4. Які чинники зумовлюють вибір навчального методу?
5. Кожний метод реалізує основні функції: навчальну, розвивальну, виховну. Поясніть, як ви це розумієте?
6. З'ясуйте значення дидактичного матеріалу з мови, його види і способи використання.
7. У методичній літературі паралельно вживають терміни «проблемне навчання» і «проблемність у навчанні». Чи є відмінність у сутності цих понять?
8. Як впливає на підвищення ефективності кожного з методів навчання мови продумане використання допоміжних засобів?
9. У чому актуальність проблемно-ситуативних завдань на уроках мови?
10. Установіть зв'язок між поняттями «методика навчання» і «технологія навчання».

Практичний блок

1. Запропонуйте три завдання, виконання яких вимагало б використання дієслів у дійсному, умовному й наказовому способах. Наприклад: а) розкажіть про культпохід у театр, уживаючи дієслова в дійсному способі; б) напишіть твір, використовуючи дієслова умовного способу; в) розробіть інструкцію «Як скласти букет квітів», уживаючи дієслова наказового способу.
2. Проведіть педагогічний експеримент для визначення ефективності методів формування орфографічних навичок учнів у процесі вивчення теми з написання *не* і *ні* з різними частинами мови. Напишіть звіт про виконану роботу й результати дослідження.
3. Розробіть фрагменти уроку вивчення лексикології, використовуючи інтерактивні методи та засоби навчання. Підготуйтеся до проведення уроку в аудиторії з подальшим його обговоренням.
4. У письмовій формі сформулюйте висновок, наскільки вибір методу залежить від рівня майстерності вчителя. Проілюструйте таку кореляцію конкретними фактами із спостережень, а також посланням на авторитетні джерела.

Рекомендована література

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі : навч. посібн. / А. М. Алексюк. – К. : Рад. школа, 1981.

2. Біляєв О. М. Проблема методів у навчанні мови / О. М. Біляєв // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 57–67.
3. Білоусенко П. І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках української мови : посібник для вчителя / П. І. Білоусенко, В. В. Явір. – К. : Освіта, 1992.
4. Гончаренко Н. М. Самостійна робота з підручником як метод навчання мови / Н. М. Гончаренко // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 3. – С. 54–59.
5. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посібн. для студ. вищих закладів освіти / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2008.
6. Кулінська Л. П. Екранна і звукова наочність на уроках української мови : посібн. для вчителів / Л. П. Кулінська. – К. : Рад. школа, 1986.
7. Лукач С. П. Бесіда на уроках мови : посібн. для вчителя / С. П. Лукач. – К. : Рад. школа, 1990.
8. Нікітін Б. П. Виникнення і розвиток творчих здібностей / Б. П. Нікітін // Рідна школа. – 1992. – № 11. – С. 47–81.
9. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.
10. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови : навч. посібн. / Л. В. Скуратівській. – К. : Рад. школа, 1987.

Тема 5. ТИПИ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Студенти повинні вміти конкретизувати мету уроку, добирати дидактичний матеріал, планувати навчальні дії для досягнення цілей уроку, правильно визначати тип уроку.

Базові поняття: сучасний урок української мови, структура уроку мови, технологічна карта уроку, типологія уроків мови, аспектні уроки мови, уроки розвитку зв'язного мовлення.

Методичні коментарі

Основною формою навчально-виховної роботи в сучасній школі є урок, що його проводять за чітко визначеним розкладом і з постійним складом учнів.

Уроки мови за своєю будовою та методикою проведення можуть бути досить різноманітними. Повноцінний урок збуджує зацікавленість дітей до вивчення мови і стимулює розвиток їхнього мовлення.

Сучасний урок мови має бути спрямований на формування національної мовної особистості учня, давати школярам загальний розвиток через засвоєння спеціальних знань, передбачених чинною програмою, формувати їхні пізнавальні й творчі здібності.

Головне в уроці – його зміст. Урок повинен містити певну інформацію, теоретичні відомості з української мови, засвоєння яких збагачувало б учнів науковими знаннями; практичні завдання і вправи мають спрямовуватися на розвиток духовного багатства особистості. Найважливішим у змісті уроку вважають його науковість, оптимальність, зв'язок із життям. Загалом зміст уроку визначає державна програма, у якій встановлено обсяг і характер матеріалу, послідовність його вивчення, види робіт з розвитку мовлення, вимога до формування компетенцій з української мови.

Основою для організації змісту уроку є мета. Вона впливає із завдань, що ставлять перед вивченням шкільного курсу мови загалом, і тих, які стосуються вивчення конкретної теми.

За основною дидактичною метою О. М. Біляєв виокремлює *аспектні* уроки мови й *уроки розвитку зв'язного мовлення*.

Урок вивчення нового матеріалу

Структура уроку:

1. Перевірка домашнього завдання (як засвоєно матеріал, якість виконання вправи).
2. Підготовка учнів до сприймання нового матеріалу (актуалізація опорних знань, умінь і навичок).
3. Повідомлення теми й мети уроку, мотивація навчання.
4. Вивчення нового матеріалу.
5. Закріплення набутих знань.
6. Підсумки уроку.
7. Завдання додому та інструктаж про його виконання.

Наведена схема уроку є орієнтовною. Ефективність уроку значною мірою залежить від того, наскільки учень підготовлений активно сприймати новий матеріал.

Урок закріплення знань, умінь і навичок

Структура уроку:

1. Повідомлення теми й мети уроку.
2. Перевірка теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок із теми, застосування яких буде потрібним на уроці.
3. Робота над закріпленням знань, умінь, навичок.
4. Перевірка якості самостійної роботи учнів.
5. Завдання додому.
6. Підведення підсумків уроку.

Урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь і навичок

Структура уроку:

1. Повідомлення мети перевірки і способів її проведення.
2. Усна перевірка знань учнів (якщо потрібно).
3. Самостійне виконання учнями контрольної роботи.
4. Відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є).
5. Підведення підсумків уроку.
6. Завдання додому, підготовка до його виконання.

Урок аналізу контрольних робіт

Структура уроку:

1. Вступне слово вчителя.
2. Робота над помилками.
3. Підведення підсумків роботи.
4. Завдання додому.

Урок узагальнення та систематизації вивченого

Структура уроку:

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Повідомлення теми й мети уроку.
3. Аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого. Робота над висновками.
4. Удосконалення вмінь і навичок з теми.
5. Підсумки уроку.
6. Завдання додому, підготовка до його виконання.

Урок повторення певної теми, розділу

Структура уроку:

1. Повідомлення теми й мети уроку. Ознайомлення учнів із завданням уроку.
2. Повторення ключових питань теми, розділу (зв'язні відповіді учнів).
3. Усні й письмові вправи на матеріалі повторення.
4. Підсумки проведеної роботи.
5. Завдання додому, підготовка до його виконання.

Уроки розвитку зв'язного мовлення

Урок написання навчального переказу

Структура уроку навчального переказу, для проведення якого використовують спарені уроки, охоплює такі основні етапи:

1. Вступна бесіда.
2. Читання тексту.
3. Бесіда за змістом прочитаного.
4. Складання плану.
5. Мовний аналіз тексту.
6. Повторне читання тексту.
7. Підготовка чорнового матеріалу переказу.
8. Редагування роботи і переписування її начисто.

Урок написання контрольного переказу

Орієнтовна структура:

1. Вступне слово вчителя.
2. Читання тексту.
3. Пояснення нових слів і запис їх на дошці.
4. Самостійне складання учнями плану переказу тексту.
5. Повторне читання тексту.
6. Написання тексту в чорновому варіанті.
7. Переписування робіт начисто.
8. Самостійна перевірка написаного.

Урок аналізу переказу

Поширеною є така побудова цього уроку:

1. Вступне слово вчителя.
2. Загальна оцінка якості виконання переказу.

3. Розгляд кращих учнівських робіт.
4. Аналіз допущених у переказах недоліків і помилок.
5. Робота над помилками (проведення вправ на подолання недоліків).
6. Визначення домашнього завдання.

Урок написання навчального твору

Уроки, на яких формуються вміння, потрібні в роботі над творами, здебільшого мають таку будову:

1. Повідомлення теми й мети уроку.
2. Усвідомлення теми й основної думки твору.
3. Складання плану (простого або складного).
4. Робота над мовою твору.
5. Складання усного твору.
6. Написання твору на чернетці.
7. Саморедагування.
8. Переписування начисто.

Урок підготовки до контрольного твору

Хід уроку підготовки до контрольного твору може бути таким:

1. Повідомлення теми й мети уроку.
2. Повторення видових і стилєвих особливостей твору.
3. Читання й аналіз зразка.
4. Лексико-стилістична робота над твором.
5. Визначення домашнього завдання.

Урок написання контрольного твору

Структурно урок, на якому школярі пишуть контрольний твір, найчастіше охоплює такі основні етапи:

1. Вступне слово вчителя.
2. Самостійне складання учнями плану твору (у т.ч. і цитатного).
3. Написання роботи в чорновому варіанті.
4. Редагування твору й написання його начисто.
5. Самостійна перевірка написаного.

Урок аналізу контрольного твору

Найпоширенішою є така побудова цього уроку:

1. Вступне слово вчителя (загальна характеристика виконання твору).

2. Розгляд кращих робіт або фрагментів із них.
3. Колективний аналіз типових недоліків і помилок.
4. Проведення вправ на усунення помилок.
5. Індивідуальна робота учнів над помилками, допущеними у творах.
6. Визначення домашнього завдання.

Нетрадиційні форми уроків української мови: *урок-свято, урок-мислення, урок-змагання (лінгвістичний КВК, брейн-ринг), урок-практикум, урок-семінар, урок-конференція, урок-залік, аукціон знань, ділова гра, урок творчості, урок-подорож.*

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Які завдання стоять перед учителем-словесником на кожному уроці у світлі вимог концепції «Нова українська школа» й Концепції мовної освіти?
2. Ознайомтеся з відомими класифікаціями уроків мови. Які типи уроків виокремлює О. М. Біляєв?
3. Чим зумовлюється структура уроку? Назвіть структурні елементи уроків української мови. Дайте визначення технологічної карти уроку.
4. Чи доцільно визначати «комбінований урок» як окремий тип уроку мови?
5. Чому підготовка вчителя до уроку починається з визначення його навчально-виховної мети?
6. Чим зумовлено вибір методів і засобів навчання на урок?
7. У чому доцільність планування системи уроків української мови?
8. Чи є методичною проблемою початок уроку мови? Якщо є, то як цю проблему розв'язати?
9. Які нетрадиційні форми уроків з української мови використовують у практиці роботи вчителів-мовників?

Практичний блок

1. Випишіть із методичної літератури вимоги, що їх ставлять до змісту уроку.

2. Опрацюйте книгу О. М. Біляєва «Сучасний урок української мови». Укладіть поради вчителю-словеснику щодо організації уроку мови.

3. Підготуйте анотований список методичних статей на тему: «Перспективні форми організації сучасного уроку української мови».

4. Які форми підведення підсумків уроку вам відомі? Розробіть фрагмент підбиття підсумку уроку на тему: «Іменник».

Рекомендована література

1. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови : навч. посібн. / О. М. Біляєв. – К. : Рад школа, 1981.

2. Златів Л. М. Уроки рідної мови : 7 клас : навч. посібн. / Л. М. Златів, В. Я. Мельничайко. – Тернопіль : Богдан, 2001.

3. Концепція «Нова українська школа» / за заг.ред. М. Грищенко. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>]

4. Караман С. О. Методика навчання рідної мови в гімназії : навч. посібн. для студ. вищих закладів освіти / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000.

5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : навч. посібн. / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2010.

6. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : підручник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К. : Вища школа, 1989.

7. Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі : навч. посібн. / В. О. Онищук. – К. : Рад. школа, 1973.

8. Інтернет-ресурси.

Тема 6. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ Й ОРФОЕПІЇ

Студенти повинні усвідомити основи методики вивчення фонетики й орфоєпії; розвивати фахові вміння і навички складати поурочний план, технологічну карту уроку, доцільно добирати вправи, завдання.

Базові поняття: принципи вивчення фонетики й орфоєпії, методичні прийоми навчання фонетики й орфоєпії, фонетичний розбір, фонетичні вправи, орфоєпічні вправи, орфоєпічні помилки.

Методичні коментарі

Методика фонетики – розділ методики української мови. Вивчає методи і прийоми навчання дітей фонетичної (і фонологічної) системи української мови, її співвідношення з графікою і орфоєпією, складоподілом та наголосом, подає шляхи формування умінь фонетичного розбору і характеристики звуків мовлення. Методика фонетики тісно пов'язана з методикою граматики, орфоєпії, розвитку мовлення учнів.

Фонетичний розбір – один з видів мовного аналізу. Полягає у визначенні звукового складу фонетичного слова (кількість звуків, їх співвідношення з буквеним складом слова, голосні та приголосні звуки, характеристика кожного звука); у визначенні місця наголосу. Використовують не тільки під час вивчення фонетики, а також у розв'язанні орфографічних, словотворчих та інших завдань, у процесі морфологічного розбору. Залежно від навчальних завдань, фонетичний розбір може бути повним і вибіркоким.

Фонетичні вправи: фонетичний розбір, списування, навчальні диктанти, робота з орфоєпічним словником, виразне читання текстів. Система вправ із фонетики й орфоєпії має передбачати постійну роботу учнів над звуковими особливостями української мови на всіх етапах навчання в школі. Це можуть бути пояснення чергування звуків у словах чи формах слів під час вивчення будови слова, словотвору, морфології, фонетичний аналіз, зіставлення інтонації та вживання розділових знаків тощо.

Орфоєпія в школі – сукупність норм, правил, дотримання яких забезпечує єдність оформлення усного мовлення, що сприяє спілкуванню. Орфоєпія визначає норми вимови звуків та їх сполучень, окремих слів і їх форм, а також наголоси, тон тощо. У школі орфоєпію засвоюють здебільшого практично, без складної системи орфоєпічних правил. Вирішальна роль в оволодінні орфоєпією належить мовному середовищу, взірцем є також мовлення вчителя тощо.

Орфоєпічні вправи: прослухування та копіювання зразків вимови; робота зі словником складних випадків наголошення та вимови; виразне читання; робота учнів у лінгафонному кабінеті.

Орфоепічні помилки учнів – це вид помилок з української мови з усного мовлення. Основні типи помилок: 1) помилки, пов’язані з діалектним впливом; 2) вплив просторічної лексики; 3) порушення орфоепічних правил і законів української фонетики.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. З’ясуйте зміст і завдання шкільного курсу фонетики та орфоепії, його значення, зв’язок з іншими розділами мови.
2. Як реалізуються принципи наступності та перспективності у засвоєнні фонетики?
3. Назвіть теоретико-практичні методи навчання фонетики та орфоепії.
4. У чому полягає значення орфоепічних норм?
5. Установіть значення специфічних принципів навчання фонетики й орфоепії.
6. Які наочні посібники доцільно застосовувати під час вивчення звукової системи мови?
7. Охарактеризуйте нетрадиційні підходи до навчання фонетики орфоепії в школі.

Практичний блок

1. Підготуйте повідомлення на тему: «Взаємозв’язок вивчення фонетики та формування орфоепічних навичок учнів».
2. Для кращого засвоєння теми «Подвоєння і подовження приголосних» (5-й клас) запропонуйте мультимедійну презентацію з опорними таблицями.
3. Для активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках мови доцільно використовувати словесні ключі. Підготуйте словесні ключі до вивчення сонорних, м’яких і глухих приголосних.
4. Щоб сформувані в учнів цілісне уявлення про звуки й букви, особливості творення голосних і приголосних, підготуйте узагальнювальні схеми: «Звуки і букви», «Голосні і приголосні звуки». Використайте при цьому матеріал підручника української мови для 5-го класу.
5. Підготуйте завдання для вдосконалення орфоепічних навичок учнів і подолання діалектизмів у їхньому мовленні з використанням мультимедійних засобів.

2. Запропонуйте систему вправ до вивчення теми «Ненаголошені голосні *e, o* в коренях слів».

3. Використовуючи нетрадиційні підходи до вивчення фонетики й орфоєпії, розробіть план-конспект уроку (тему оберіть самостійно).

Рекомендована література

1. Бондарчук Л. І. Методику підказує текст : навч. посібн. / Л. І. Бондарчук. – Тернопіль : Мальва – ОСО, 2001.

2. Блик О. П. Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія : посібн. для вчителів. – К. : Рад.шк., 1988.

3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : навч. посібн. / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2010.

4. Миронюк Н. П. Орфоєпія в 4-8 класах закладах : навч. посібн. / Н. П. Миронюк. – К. : Рад. школа, 1986.

5. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : підручник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик. – К. : Вища школа, 1989.

6. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів : навч. посібн. / Л. М. Симоненкова. – К. : Рад. шк., 1981.

7. Тоцька Н. І. Дидактичний матеріал з фонетики : навч. посібн. / Н. І. Тоцька. – К. : Рад. шк., 1991.

Тема 7. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЇ

Студенти повинні свідомо засвоїти принципи, методи і прийоми збагачення словника учнів; уміти аналізувати навчально-методичну літературу з питань вивчення лексики і фразеології; розробляти поурочний план з мови: у ході рольової гри доступно викладати учням мету і зміст вивчення мовної теми.

Базові поняття: міжпредметні зв'язки, методичні принципи вивчення лексики і фразеології, лексичні вправи, фразеологічні вправи, словникова робота, лексична помилка.

Методичні коментарі

Лексичні уміння учнів – важливий складник знань з української мови. Учні повинні вміти: тлумачити лексичне значення загальнонавжених слів, визначати лексичне значення слова, з яким воно вжите в реченні; підбирати до слова синоніми й антоніми; знаходити в тексті діалектні, застарілі та професійні слова; у ході аналізу тексту виокремлювати слова різних функціональних стилів; користуватися основними словниками (шкільними): тлумачними, антонімів, запозичених слів та ін.; доцільно вживати слова в тексті та знаходити невіддале слововживання; оцінювати текст з погляду лексики (різноманітність, точність вибору слова, відсутність повторів).

Лексику в школі вивчають упродовж усього курсу мови з 1-го по 12-й класи. У початкових класах учні знайомляться з окремими лексичними поняттями без позначення їх термінами. Так, у 1-му класі дають загальне уявлення про слова – назви предметів, ознак, явищ дійсності, засвоюють окремі власне-українські загальнонавжени слова (*олівець, гумка, рядок, зошит, лялька, годинник, малюнок, кишеня* та ін.) У 2-му класі проводять спостереження за лексичним значенням слова, звертають увагу на тематичні групи слів, на синоніми, антоніми (без термінів). У 3-му класі зацентровують на прямому й переносному значенні слів, випадках багатозначності, найуживаніших омонімах (без терміна), формуванні уявлень про роль синонімів, антонімів у тексті, ознайомленні з найпоширенішими фразеологізмами. У 4-му класі розширюють уявлення про лексичне значення окремих частин мови, їх синонімію, антонімію.

Згідно з чинною програмою з української мови систематичні наукові знання з лексики й фразеології учні одержують у 5–6-х класах. У наступних класах робота над лексикою й фразеологією продовжують у зв'язку з вивченням програмового матеріалу.

Учні звертають увагу на відмінності між лексичним і граматичним значеннями слів у їх єдності, на залежність граматичних форм від лексичних значень (*мати* – іменник, *мати* – дієслово), на стилістичне забарвлення слів, навчаються будувати за допомогою слів словосполучення, речення, спостерігають за синтаксичною роллю фразеологізмів, структурою прислів'їв, приказок, крилатих висловів тощо. При цьому важливо, щоб учитель широко використовував на уроках мови тексти програмових літературних творів.

Автори чинної програми з української мови в «Пояснювальній записці» орієнтують на цілеспрямоване збагачення активного словника учнів характерними для української мови словами (*берегиня, водограй, оберіг, розбудова, сукня, осоння, крилатий, гречний, нездужати, баритися, либонь, сливе, попри*), етнокультурознавчими лексемами, а також фразеологізмами, прислів'ями, приказками, афоризмами. Зміст цієї роботи визначають чинні підручники.

Опанування лексики і фразеології в школі здійснюють у двох напрямках: засвоєння учнями передбачених програмою наукових відомостей із цих розділів мови, систематичне збагачення словникового запасу учнів і вироблення на основі одержаних знань комунікативних умінь та навичок.

Ефективними методичними прийомами навчання лексики і фразеології є робота з різними словниками (тлумачним, перекладним, словником синонімів, фразеологізмів та ін.), вільний і творчий диктанти, мовний розбір (лексичний, фразеологічний, стилістичний), спостереження над уживанням лексичних засобів, фразеологізмів у художніх текстах, складання речень, текстів з поданими словами, фразеологізмами.

Лексичні вправи: знаходження в тексті нових слів або нових значень слів та їх сполучень, пояснення значень і доцільності їх уживання; підбір спільнокореневих слів, синонімів, антонімів, розмежування омонімів; складання власних словників і робота з різними навчальними словниками; пояснення правопису складних слів – відповідно до їх утворення; активізація засвоєних слів – використання їх у реченнях, словосполученнях і зв'язних текстах, коментар до їх уживання; виявлення у процесі самоперевірки та взаємного рецензування учнівських творів різних лексичних помилок, пояснення характеру помилок, їх виправлення – заміна слів, заміна поєднань із цим словом, перебудова речень тощо.

Лексичні вправи комбінуються, поєднуються із граматичними, словотвірними, орфографічними, орфоепічними та іншими вправами.

Лексичні помилки учнів – помилки у слововживанні, у виборі слова: неточність вибраного слова (неправильне вживання синонімів, паронімів); уживання діалектних і просторічних слів у літературному мовленні, необґрунтоване використання слів різних стилів

та емоційно-оцінних слів; повторення того самого слова або спільнокореневих слів; неправильне вживання фразеологізмів, вживання зайвих слів (багатослів'я) та ін.

Вивчають причини лексичних помилок: різні ненормативні мовленнєві явища, незнання норм, невміння чи небажання користуватися словниками, бідність словника, поспіх у виборі слів та відсутність самоконтролю, несформованість відчуття мови.

Фразеологічні вправи – вид вправ з української мови. У школі використовують такі види фразеологічних вправ: знаходження фразеологізмів у тексті літературних творів, пояснення їхніх значень; синонімічні заміни фразеологічних одиниць, аналіз їхнього складу; пояснення застарілих слів чи їх новизни у фразеологічній одиниці; робота з фразеологічними словниками і складання власних фразеологічних словників; характеристика стилістичних аспектів фразеологічних одиниць, пояснення доцільності їх уживання в тому чи тому тексті; побудова власних речень і невеликих текстів з використанням фразеологічних одиниць; уживання фразеологізмів у писемному та усному мовленні без спеціального завдання.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Проаналізуйте програмовий матеріал із лексики і фразеології. Назвіть вимоги до знань і вмінь учнів з лексики і фразеології для 5–6-х класів.

2. Якою мірою в параграфах із лексики і фразеології шкільних підручників зrealізовано міжпредметні зв'язки (з літературою, історією, математикою – епітети, порівняння, синоніми, антитези, діалектизми, застарілі слова, неологізми, фразеологізми в художніх творах; терміни)?

3. У чому суть екстралінгвістичного принципу вивчення лексики і фразеології? Ви – словесник. Як будете дотримуватися цього принципу під час вивчення антонімів, омонімів?

4. На який принцип потрібно спиратися під час вивчення теми «Застарілі слова і неологізми»?

5. Назвіть основні способи збагачення активного словника учнів (словникової роботи).

6. Які труднощі у вивченні лексики і фразеології можуть поставити в учнів? Охарактеризуйте традиційний і нетрадиційний підходи до їх подолання.

Практичний блок

1. Доберіть завдання з лексики до поданого тексту

Кобзарі – українські народні співці, творці, виконавці та носії найкращих у світі історичних дум і пісень, учасники боротьби проти турків і татар. Їхня професійна назва виникла на основі назви струнного інструменту – кобзи. Саме ж слово кобза є прямим родичем турецькому слову кобуз, або кобес (так називали турки невеликий, з однією струною музичний інструмент, що нагадує гітару).

Після виходу першої славнозвісної Шевченківської книги слово кобзар стало відоме усьому світові (І. Глинський).

Із якою метою ви використаєте дібрані завдання на уроках?

2. Згідно з програмою робота над засвоєнням фразеологізмів у школі має практичне спрямування.

Ознайомтеся з навчально-методичним посібником Т. Г. Ужченко «Дидактичний матеріал з української мови. Лексика і фразеологія» (К. : Освіта, 2005). Випишіть кілька вправ творчого характеру.

Розробіть чотири власні вправи такого типу до теми «Поняття про фразеологізми».

3. Ознайомтеся з методичними рекомендаціями до використання на уроках мови «Шкільного фразеологічного словника української мови» Л. П. Кожуховської. Напишіть аналогічні поради до роботи зі словником паронімів.

Рекомендована література

1. Кожуховська Л. П. Про роботу над фразеологією в 5–7-х класах / Л. П. Кожуховська // Українська мова і література в школі. – 1998. – № 1. – С. 23–26.

2. Марченко Л. М. Робота з лексичними синонімами на уроках української мови : навч. посібн. / Л. М. Марченко. – К. : Рад. школа, 1981.

3. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.

4. Передрій Г. Р. Лексика і фразеологія української мови : навч. посібн. / Г. Р. Передрій, Г. М. Смолянінова. – К. : Рад. школа, 1983.

5. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі : навч. посібн. / В. Д. Ужченко. – К. : Рад. школа, 2000.

6. Усатенко Т. Лексична семантика і розвиток мовлення учнів : навч. посібн. / Т. Усатенко. – К. : Рад. школа, 1984.

7. Хом'як І. Вивчення лексики у поєднанні з орфографією / І. Хом'як // Дивослово. – 2002. – № 6. – С. 20–24.

Тема 8. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ БУДОВИ СЛОВА І СЛОВОТВОРУ

Студенти повинні засвоїти основи методики вивчення будови слова і словотвору; вміти розробляти конспект і технологічну карту уроку вивчення будови слова і словотвору.

Базові поняття: методичні принципи вивчення будови слова і словотвору, морфемний аналіз, словотвірний розбір, методичні прийоми вивчення будови слова і словотворення.

Методичні коментарі

Найголовнішим засобом збагачення лексики сучасної української літературної мови є творення нових слів, тобто словотворення. Слова в мові з'являються не з довільно взятих звуків – їх створюють, керуючись певними закономірностями. Тому треба знати засоби творення слів і правильно використовувати різні способи словотворення.

Українська мова як одна з найрозвинутіших мов світу має досконалу систему засобів словотвору, і це дає їй змогу йти в ногу з розвитком науки, техніки, освіти, культури, бо цей розвиток неодмінно супроводжується появою великої кількості нових слів. Творення їх тісно пов'язане із структурою слів та здатністю членуватися на морфемі (значущі частини).

Чинні програми з української мови для середньої школи передбачають вивчення морфемної будови слова і словотвору.

Із цим матеріалом учні ознайомлюються ще в 1–4-х класах.

Вони навчаються добирати й утворювати споріднені слова, визначають у слові всі його значущі частини.

У 5–6-му класах розширюють знання про значущі частини слова, поглиблюють поняття про різновиди морфологічного способу творення слів, ознайомлюються з неморфологічними способами словотвору, вчать розрізняти форми одного й того самого слова від новоутворених слів, оволодівають умінням аналізувати слова за їх морфемним складом.

У подоланні труднощів під час вивчення будови слова і словотворення вчитель зобов'язаний дотримуватися як загальнодидактичних, так і специфічних принципів вивчення відповідного матеріалу. Під час опрацювання цих розділів учитель повинен застосовувати ефективні методи і прийоми для полегшення засвоєння і сприйняття матеріалу. Значне місце серед них посідають тренувальні вправи, пов'язані з морфемним і словотвірним розборами.

Морфемний аналіз – виділення морфем у словах. Морфема – мінімальна значуща частина слова: корінь, суфікс, префікс, постфікс, закінчення. Морфемний аналіз проводять у всіх класах, ускладнюючи відповідно до вивчення нових тем з будови слова і словотворення. Морфемний аналіз може бути визначеним як граматико-орфографічна вправа аналітичного типу.

Словотвірний розбір – вид мовного аналізу, полягає у з'ясуванні, чи є це слово похідним: якщо похідне – який спосіб словотворення (префіксальний, суфіксальний та ін.) Словотвірний розбір передбачає побудову словотвірних пар, гнізд, ланцюжків. У школі вивчають із 6-го класу; у початкових класах – аналіз будови слова, з'ясування, від якого слова утворилося, підбір спільнокореневих слів. Словотвірний розбір створює передумови для елементів дослідницької діяльності учнів, для створення проблемних ситуацій.

Словотвірні вправи: знаходження в тексті слів із похідними основами, аналіз будови слів та їх значення; підбір спільнокореневих слів, з'ясування способів їх творення; зіставлення значень слів у гніздах спільнокореневих; з'ясування постійних значень, яких надають ті самі афікси; користування словотвірними словниками; самостійна побудова словотвірних рядів (за зразками словотвірного словника), утворення ряду інших нових слів; побудова речень і зв'язного тексту з уживанням утворених слів; орфо-

графічний і граматичний аналіз утворених слів, їх промовляння та запис, знаходження в них орфограм і пояснення правильного написання, а також вимови. Словотвірні вправи комбінують із граматичними, фонетичними, орфографічними, словниковими та іншими вправами.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Який зміст і обсяг знань із розділів «Будова слова» і «Словотвір» визначає чинна програма для 5, 6-го класів?
2. З'ясуйте особливості вивчення будови слова і словотвору в школі.
3. Назвіть труднощі у вивченні морфемної будови слова та словотворення і способи подолання їх.
4. Визначте місце морфемного і словотвірного розборів у шкільному курсі української мови. Покажіть на прикладах, як потрібно проводити ці види мовного аналізу в школі.
5. Яку роль під час вивчення морфеміки і дериватології виконує етимологічний розбір?
6. У чому треба вбачати зв'язок вивчення словотвору з лексикологією і граматикою?
7. Які словотворчі морфемі ви можете назвати? Спробуйте сформулювати визначення морфем і встановити функції кожної у словотворчій структурі слів української мови.

Практичний блок

1. Розробіть систему вправ до вивчення розділів «Будова слова» і «Словотвір». Окресліть освітньо-виховне значення запропонованої системи.
2. Доберіть приклади цікавих вправ, ігрових моментів для використання під час вивчення окремих тем з будови слова і словотвору.
3. Підготуйте поурочний конспект до вивчення способів словотворення. Проведіть урок в аудиторії з подальшим його аналізом.

Рекомендована література

1. Глазова О. П. Українська мова. 5 клас. Матеріали до уроків : підручник для вчителя / О. П. Глазова. – Х. : Ранок, 2010.

2. Горпинич В. О. Будова слова і словотвір : навч. посібн. / В. О. Горпинич. – К. : Рад. шк., 1977.

3. Кващук А. Будова слова в українській мові (у завданнях, запитаннях і відповідях) / А. Кващук // Дивослово. – 2002. – № 7. – С. 39–46.

4. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.

5. Плющ М. Я. Словотворення та вивчення його в школі : посібн. для вчителя / М. Я. Плющ. – К. : Рад. школа, 1985.

6. Хом'як І. Навчання орфографії у зв'язку зі словотвором / Іван Хом'як // Урок Української. – 2002. – № 7. – С. 38–42.

7. Яворська С. Вивчення розділу «Будова слова. Орфографія» у 5 класі / С. Яворська // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 4. – С. 11–16.

Тема 9. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ГРАМАТИКИ. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ

Студенти повинні свідомо засвоїти основи методики вивчення граматики в школі, особливості вивчення частин мови, розвивати фахові вміння і навички працювати з навчально-методичною літературою, розробляти конспект і технологічну карту уроку вивчення частин мови.

Базові поняття: методика вивчення частин мови як розділ методики української мови, історичні напрями в методиці вивчення граматики, принципи вивчення граматики, методичні прийоми вивчення частин мови, морфологічний розбір, граматична помилка, морфологічна помилка як вид граматичної.

Методичні коментарі

Морфологію в курсі української мови вивчають з 1-го по 9-й клас. Початкові класи – підготовчий курс, потім у 6–7-их класах вивчають теми: «Іменник» (загальні відомості, відмінювання, словотворення); «Прикметник» (відмінювання, коротка форма

прикметників, ступені порівняння, утворення); «Числівник» (загальні відомості, розряди, відмінювання); «Займенник» (загальні відомості, розряди, відмінювання); «Дієслово» (загальні відомості, види, дієвідміни, перехідність, утворення дієслів, дієприслівників, дієприкметників, відмінювання); «Прислівник» (загальні відомості, утворення, ступені порівняння); «Прийменник»; «Сполучник»; «Частка»; «Вигук». Весь матеріал із морфології в курсі української мови тісно пов'язаний з орфографією, є її основою. Вивчення морфології побудоване на синтаксичній основі, що сприяє усвідомленню учнями функціональної ролі засобів морфології: так, лише в реченні та словосполученні стають зрозумілими значення відмінкових форм іменників, прикметників. Морфологія слугує також основою для роботи над культурою мовлення учнів, над виправленням помилок.

Морфологічні вміння учнів – складник умінь з української мови при закінченні курсу в 9-му класі. Учні повинні вміти: розпізнавати частини мови, визначати їх ознаки і форми; здійснювати морфологічний розбір слів і їх сполучень в реченні, визначаючи їх синтаксичну роль; знаходити в тлумачному словнику довідки про форми зміни слів; правильно утворювати форми всіх частин мови; правильно і доречно використовувати у власному мовленні всі частини мови та їх форми відповідно до стилю і типу тексту; обґрунтовувати з погляду морфології орфографію, розв'язання конкретних орфографічних завдань у тому разі, коли морфологічні обґрунтування необхідні; морфологічно обґрунтовано вдосконалювати текст; оцінювати власний і чужий текст з огляду на різноманітність використаних морфологічних засобів, правильність, доцільність вибору морфологічних засобів мови.

Морфологічні вправи: знаходження морфем у будові слова, морфемний аналіз слова; морфологічний розбір слів, словоформ; визначення частин мови, роду, числа, відмінка, типу відмінювання, особи, дієвідміни тощо. Визначення морфологічної основи перевірки орфограм. Зв'язок морфологічних вправ із синтаксичними: виявлення зв'язків між словами у словосполученні, в реченні й морфологічних засобів, які визначають ці зв'язки; встановлення морфологічних засобів у вираженні значень слова, його форм, словосполучень, речень. Це – *аналітичні морфологічні вправи*. *Синтаксичні морфологічні вправи:* утворення морфологічних форм слів: змінювання за

часами, числами, відмінками, родами, відмінами, особами тощо; побудова таблиць відмінювання, дієвідмінювання та ін.; утворення всіх можливих форм тієї чи тієї частини мови, (наприклад, утворити всі форми дієслова *читати*); вживання слів різних частин мови, а також слівформ у словосполученнях, реченнях, текстах, у тому числі й у вільному самостійному мовленні, у творах.

Знаходження помилок (недоліків) в утворенні чи вживанні морфологічної форми, у використанні її в тексті; виправлення знайденої помилки (недоліку).

Морфологічні помилки учнів – вид граматичних помилок. Полягають у порушенні утворення граматичних форм, викривленні морфологічного складу слів, найчастіше під впливом діалекту, просторіччя, за аналогією утворення форм інших слів. Морфологічні помилки учнів: неправильне утворення відмінкових форм, форми числа, дієвідміни; введення зайвого суфікса чи втрата необхідного та ін. Подібні помилки інколи називають стилістичними. Часто морфологічними помилками вважають ті помилки, які можуть бути перевіреними й виправленими на морфологічній основі, наприклад, перевірка написання закінчень (ненаголошених) іменників.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Визначте місце граматики в шкільному курсі мови. У чому виявляємо зв'язок граматики з різними розділами мови?
2. Які напрями сформувалися в історії методики вивчення граматики? Що ви про них знаєте?
3. Дайте характеристику принципам вивчення граматики на прикладах матеріалу з морфології.
4. Які труднощі у вивченні самостійних частин мови можуть з'явитися у учнів? Назвіть методичні способи їх подолання.
5. Проаналізуйте навчально-проблемну ситуацію.

Під час уроку постала дискусія. Одні учні вважають, що в реченні *Дівчата потягли на вечорниці, то й я пішла, щоб дома не сидіть* (Л. Костенко.) слово *щоб* – сполучник, тому його потрібно писати разом, а інші – займенник *що* з часткою *б*.

Як ви поясните школярам відмінність між сполучниками *щоб*, *зате*, *проте*, *якби*, *якщо* й однозвучними самостійними словами

(займенниками, прислівниками), що їх уживають із прийменниками *за, про* та частками *би, б?* Використайте для унаочнення приклади поданих речень: *Що б я не робив, постійно думаю про тебе. Якби ти добре в Бога попросила, то мали б ми ще й радість на віку: твоя пішла б за гетьманського сина, а мій хазяйську сватав би дочку* (Л. Костенко). *У мене одна думка: якби нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко у пісні* (Панас Мирний). *Якщо загинеш, буду я вдовою, Чи й ти, не знаю, любиш так мене* (Л. Костенко). *Як що! Зроду-віку такого не було!* (Панас Мирний). *Зате він і вісім срібних узяв* (А. Чайковський). *На гору досягнутися нелегко, зате з гори зручніше боронитись* (Леся Українка). *А про те, де кінчається межа одного і зачинається другого, я не знаю!* (О. Катренко).

6. Яку наочність можна використати під час вивчення частин мови? Обґрунтуйте її ефективність на уроках (на конкретних прикладах).

7. Як ви розумієте вислів «Частини мови увиразнюються в тексті»? Який методичний висновок можна зробити на основі цієї думки?

8. Чи є відмінність між методикою вивчення граматики в середніх і старших класах? Поясніть свою думку.

Практичний блок

1. Підготуйте повідомлення на тему «Проблеми вивчення частин мови в методичній літературі».

2. «Методику підказує текст» – доберіть завдання з морфології до поданого тексту. Наскільки ефективні дібрані вами завдання?

Батькові руки в мого молодшого брата Олексія. Не знаю, чи є робота в хаті, надворі, яку б він не зумів зробити. Олексій теше по дереву, клепає, варить метал, паяє, свердлить, мурує стіни, склить вікна, знається на електриці, малює, шиє. Я не вмю всього того. Єдине, що я вмю, це трохи держати перо. Не знаю, від кого це в мене? Від батька? Від матері? Від прадіда якого?.. Але те, що, беручись за перо, прагну бути чесним, правдивим і ловкеньким у роботі, так щоб клепочка до клепочки прилягала щільненько, щоб не прокапнула ніде вода, щоб те, що пишу, було міцненьке на вторі, – це в мене від батька. Це його діжечки (В.Захарченко).

3. Користуючись шкільним підручником, складіть питання узгальнювальної бесіди на тему: «Прикметник як самостійна частина мови».

4. Визначте прийоми, які можна застосувати для зацікавлення учнів на уроках вивчення частин мови. Випишіть з методичної літератури приклади цікавих вправ, лінгвістичних задач, мовних ігор до вивчення таких тем: «Числівник як самостійна частина мови», «Займенник», «Службові частини мови».

Рекомендована література

1. Вихованець І. Р. У світі граматики / І. Р. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1987.
2. Дика Н. Робота над граматичними (морфологічними) помилками / Н. Дика // Дивослово. – 2002. – № 12. – С. 30–33.
3. Дмитренко Г. Займенник (6 клас) / Г. Дмитренко // Урок української. – 2000. – № 10. – С. 30 – 35.
4. Концепція «Нова українська школа» / за заг.ред. М. Грищенка. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>]
5. Кулькова Г. П. Граматика української мови в таблицях: навч. посібн. / Г. П. Кулькова. – К. : Рад. школа, 1998.
6. Плющ М. Я. Вивчення морфології в 5–6 класах: навч. посібн. / М. Я. Плющ. – К. : Рад. школа, 1988.
7. Рудницька О. Б. Формуючи творчу інтелектуальну особистість (опис власного досвіду) / О. Б. Рудницька // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 5. – С. 48–56.
8. Стріха А. Д. Цікава граматика : навч. посібн. для вчителя / А. Д. Стріха, А. Ю. Гуревич. – К. : Рад. школа, 1991.
9. Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови : навч. посібн. / М. М. Шкільник. – К. : Рад. школа, 1986.

Тема 10. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ

Студенти повинні усвідомити основи методики вивчення синтаксису; розвивати фахові вміння і навички складати поурочний план вивчення синтаксичного матеріалу, розробляти технологічну

карту уроку, доцільно застосовувати методичні способи подолання труднощів у вивченні словосполучення, речення, тексту.

Базові поняття: методика синтаксису як розділ методики української мови, принципи вивчення синтаксису, методичні прийоми вивчення синтаксису, синтаксичний розбір, синтаксична помилка.

Методичні коментарі

Синтаксичні вміння учнів – складник умінь з української мови. Учні повинні вміти: знаходити в реченні граматичну основу і словосполучення, головне та залежне слово у них. У середніх класах – будувати словосполучення всіх видів і доречно вживати їх у власному мовленні; розрізняти в тексті прості й складні речення, визначати їх типи, виділяти члени речення, визначати способи їх вираження, знаходити вставні слова, словосполучення і речення, відокремлені другорядні члени речення, здійснювати синтаксичний розбір будь-яких типів речення, будувати прості й складні речення всіх вивчених типів і доречно вживати їх у власному мовленні відповідно до стилю тексту; синтаксично обґрунтовувати пунктуацію конкретного тексту, а в окремих випадках – і орфографію; синтаксично переконливо вдосконалювати, правити текст: усувати помилки і недоліки в побудові речень, у зв'язках між ними, виправляти пунктуаційні помилки; оцінювати власний і чужий текст з точки зору синтаксичної складності, різноманітності, правильності, відповідно до комунікативної доцільності вибору синтаксичних засобів мови.

Синтаксичні вправи: виявлення зв'язків між словами у словосполученні та реченні за допомогою питань, побудова питання до члена речення; синтаксичний розбір різних видів: загальна характеристика речення, що його аналізуєть, а також його складових частин; називання членів речення та їх характеристика; пояснення пунктуації; виділення словосполучень та їх характеристика; складання різних схем речень; виявлення внутрішніх зв'язків у реченнях. Побудова словосполучень заданих типів: з узгодженням, керуванням, приляганням; «дієслово + іменник» тощо; побудова речень за схемою; виокремлення речення з потоку мовлення; виразна ви-

мова речення; пояснення інтонації, з якою промовляють те чи те речення в тексті тощо.

Синтаксичні помилки в мовленні учнів – вид граматичних, мовленнєвих помилок: порушення узгодженості; порушення прийменникового і безприйменикового керування; порушення зв'язку між займенниками і тими словами, на які вони вказують; займенникове дублювання підмета, інших членів речення; пропуски членів речення; синтаксичні повтори, однорідність синтаксичних конструкцій: неправильний порядок слів у реченні; неточне вживання сполучників у складносурядному і складнопідрядному реченні; невідповідність форм дієслова в реченні; змішування форм прямої та непрямої мови тощо. Причини синтаксичних помилок: погане знання правил і невміння застосовувати їх; нездатність охопити свідомістю весь обсяг речення чи декількох речень; малий обсяг упереджуючого синтезу мовлення. Наслідком синтаксичних помилок можуть бути пунктуаційні помилки.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. На основі чинної програми і підручників з української мови коротко охарактеризуйте зміст роботи над синтаксисом у середніх класах.

2. На які принципи має спиратися шкільний словесник, організовуючи навчання синтаксису? У чому полягає їх регулятивна функція?

3. К. М. Плиско в посібнику «Організація навчання синтаксису в середній школі» називає такі методичні принципи: вивчення мови в єдності форми, змісту і функціонування в мовленні, вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих і міжпредметних зв'язках. Як ви розумієте ці положення? Назвіть способи їх реалізації на синтаксичному матеріалі.

4. Прокоментуйте наведене вище висловлювання на прикладі матеріалу з синтаксису. Зробіть методичні висновки.

«Грамматика – душа мови, поза нею естетика мови просто неможлива, оскільки саме граматичні норми та особливості їх використання є тим ядром, що дає можливість правильно донести думку, комунікативні завдання, які ставить перед собою мовець»

[Прадід Ю. Рец. на посібн. А. П. Загнітка «Український синтаксис» // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 62].

5. Яка послідовність інтонаційно-сміслового розбору речення? Покажіть на прикладі.

6. Назвіть способи подолання труднощів у вивченні словосполучення.

7. Які труднощі постають у учнів під час вивчення речення? Розкажіть про методи і прийоми їх подолання.

8. Яке місце належить схемам, опорним конспектам, таблицям у методиці вивчення словосполучення і речення?

Практичний блок

1. Проаналізуйте навчально-проблемні ситуації і дайте відповіді на запитання:

А). Студентка-практикантка в поданому реченні слово *квіток* визначила як додаток. Поясніть, у чому помилка студентки: *Гілки квіток сплелися на вікні, неначе грати* (Леся Українка).

Б). У реченні *Піший кінного не дожене* (Нар. тв.) учень слово *кінного* визначив як означення. Як ви поясните йому помилку? Яке явище словотвору відбулося в цьому реченні?

В). Учням потрібно було зробити синтаксичний розбір двох речень. У першому з них слово *Семигори* вони визначили як прикладка, а в другому – прикладка *Йвана*.

В довгому покрученому яру розкинулось село Семигори (І. Нечуй-Левицький).

Сина Йвана oddали в солдати за те, що ти не навчила панів шанувати (Т. Шевченко).

У розборі якого речення допущено помилку? Що не врахували учні?

2. Проаналізуйте місце і значення аналітичних вправ у вивченні синтаксису. Зробіть повний синтаксичний розбір речення: *Над річкою, в чистім полі, Могила чорніє; Де кров текла козацькая, Трава зеленіє* (Т. Шевченко).

3. Користуючись посібником «Екологічне виховання учнів і студентів засобами мови та літератури» (упорядник А. М. Лісовський. – Житомир, 1998), підготуйте реферат на тему «Екологічне виховання учнів на уроках мови (8-9 класи)».

4. Доберіть тексти до поданих завдань, урахувавши зв'язок уроків мови й літератури. У якому класі ви дасте такі вправи?

А). *Прочитайте. Визначте, у якому стилі написаний текст. Дайте йому заголовок. Назвіть словосполучення, що мають емоційне забарвлення. Поясніть їх роль у тексті.*

Б). *Прочитайте. Дайте заголовок тексту. Визначте зображувально-виражальне значення речень з однорідними членами. Що втратить текст, якщо вилучити з нього однорідні члени речення?*

В). *Виразно прочитайте. Знайдіть помилки в побудові речень. Відредагуйте текст. Спишіть. Підкресліть слова, на які падає логічний наголос.*

Рекомендована література

1. Лукач С. П. Бесіда на уроках мови : навч. посібн. / С. П. Лукач. – К. : Рад. школа, 1990.

2. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2010.

3. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.

4. Петраківська Л. М. Від екології біологічної – до екології моральної / Л. М. Петраківська // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 5 – С. 86–89.

5. Плиско К. М. Синтаксис української мови із системою орієнтирів для самостійного вивчення : навч. посібн. / К. М. Плиско. – Х. : Основа, 1992.

6. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5-9 класи). – К., 2017р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

7. Стріха А. Д. Цікава граматики : посібн. для вчителя / А. Д. Стріха, А. Ю. Гуревич. – К. : Рад. школа, 1991.

8. Христіанінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі української мови : навч. посібн. / Р. О. Христіанінова. – К. : Рад. школа, 1991.

Тема 11. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ОРФОГРАФІЇ ТА ПУНКТУАЦІЇ

Студенти повинні оволодіти фаховими вміннями й навичками обирати навчальні методи, прийоми, дидактичний матеріал у відповідності з типом уроку і його метою, складати поурочний план і технологічну карту уроку вивчення орфографії та пунктуації, проводити пробний урок в аудиторії з подальшим його обговоренням.

Базові поняття: методика орфографії, орфографічне правило, орфограма, орфографічні вміння, орфографічні вправи, орфографічний розбір, орфографічна помилка, методика пунктуації, пунктуаційне правило, пунктограма, пунктуаційні вміння, пунктуаційні вправи, пунктуаційний розбір, пунктуаційна помилка, диктант, робота над орфографічними і пунктуаційними помилками.

Методичні коментарі

Орфографія в школі – один із найважливіших розділів курсу української мови. Серед мовних умінь і навичок учнів орфографічні уміння та навички відіграють важливу роль. Вивчають орфографію в 1–7-х класах, у 8–9-х класах – повторюють, узагальнюють. Матеріал з орфографії не виділений у школі як окремий, самостійний розділ, натомість його подають разом із матеріалом з граматики, фонетики, словотвору і спирається на нього. Орфографія в школі пов'язує в практичних діях знання учнів з усіх розділів курсу мови: фонетики, будови слова і словотворення, графіки, морфології та синтаксису, лексики. Принципи української орфографії лежать в основі методики навчання правопису, а властивості визначають вибір методів і прийомів навчання. Найважливіші теми з орфографії: правопис ненаголошених голосних в корені слова, префіксах, суфіксах, закінченнях; правопис приголосних – дзвінких і глухих, подвоєних; чергування голосних в корені слова; перенос слів; вживання великої букви; написання разом, окремо, через дефіс та ін. Основні поняття орфографії в школі: навчання орфографії, методика орфографії, орфографічне правило, орфограма, орфографічна пильність, орфографічні помилки, орфографічна навичка тощо.

Орфографічні вміння – складник умінь з української мови по закінченні курсу. Формуються на основі знань з граматики, орфографії, фонетики, словотвору. Найважливішим в орфографічних уміннях є момент усвідомленості, що забезпечує можливість самоперевірки. Учні повинні вміти: знаходити в словах, словосполученнях орфограми, правильно співвідносити їх з вивченими граMATико-орфографічними правилами, з'ясовувати орфограми, які не перевіряються, фіксувати орфограми, користуючись правилами (алгоритмами), довідниками і словниками; виконувати орфографічний розбір слів, словосполучень, здійснювати орфографічне коментування, орфографічну перевірку написаного тексту, власного чи чужого, знаходити, пояснювати та виправляти допущені помилки. Головне в навчанні орфографії – вміти писати без помилок будь-який текст, як у самостійному творі, так і в диктанті чи списуванні.

Орфограма – це та буква, частина слова чи тексту, де діє правило і де можливе допущення помилки. В одному слові може бути декілька орфограм. Учні знаходять орфограми навіть в тих випадках, коли написання не викликає у них сумніву. Уміння знаходити орфограми й перевіряти їх – основа орфографічної навички.

Орфографічне правило – припис, який устанавлює обов'язкове для всіх написання, а також визначальний спосіб перевірки. У правилі виокремлюють умови та норму. Орфографічні правила бувають прості й складні, які передбачають виконання 2–5 дій; граMATико-орфографічні рішення орфографічних завдань на граMATичній основі та неграMATичні. Сучасна методика орфографії спирається на систему орфографічних правил у період навчання, формування орфографічних дій і допускає відмову від них в ході автоматизації навички, коли орфографічне правило використовується лише для контролю. Система навчання орфографії на основі орфографічних правил, на відміну від механічних систем, забезпечує розумову діяльність і активність учнів у процесі навчання.

Орфографічна дія – спланована відповідно до правил дія, яка має єдину структуру: а) аналіз одиниці мови (слова, словосполучення) і виділення орфограми; б) визначення способу перевірки орфограми: застосування правила, використання аналогій, робота зі словником тощо; в) написання слів, словосполучення.

Така структура застосовується і в пунктуації. У рамках структури орфографічної дії можуть бути використані різні прийоми роботи. Добір спільнокоренових слів для успішної орфографічної дії: для першого етапу – добре розвинута орфографічна пильність і мовленнєвий слух; для другого етапу – повне й точне знання системи орфографічних правил та способів перевірки; для третього – вміння швидко і без помилок користуватися правилами, з'ясовувати будову слова, граматичну форму, легко та швидко добирати слова для зіставлення та ін. В ході закріплення орфографічної навички орфографічну дію згортають, вона переходить у внутрішній план і її використовують лише як засіб для контролю.

Орфографічний розбір – вид мовного аналізу, який полягає у виявленні в словах, словосполученні, тексті орфограм, у їх поясненні, з'ясуванні способів перевірки, у виконанні орфографічної дії – власне перевірки. Розрізняють повний орфографічний розбір, коли аналізу підлягають всі орфограми, і тематичний, вибірковий, коли розбираються лише орфограми з певних тем. Уживають також терміни *повний* і *частковий*, *загальний* і *вибірковий*. Розрізняють ступені повноти розбору. Він може обмежуватися лише характеристикою орфограм, без їх перевірки. Орфографічний розбір зазвичай виконують усно, а при письмовому виконанні використовують умовні позначення.

Орфографічні вправи: звуко-буквенний аналіз слів, знаходження відмінності між звучанням і написанням, аналіз орфограм, віднесення їх до тієї чи тієї категорії, відповідно до принципів орфографії або до типів орфографічних правил, чи за граматичними темами; орфографічне коментування тексту, орфографічний розбір; диктанти, переписування тексту з різними орфографічними завданнями; робота з орфографічними завданнями, робота з орфографічними словниками та довідниками; вирішення орфографічних завдань, тобто пояснення ходу перевірки орфограм, слів, їх сполучень; побудова алгоритмів розв'язання орфографічного завдання; промовляння слів і тексту; складання словничків складних слів, пояснення їх будови та утворення; побудова власного тексту, не спираючись на конкретну орфографічну тему, орфографічна перевірка тексту; самоперевірка чи взаємоперевірка текстів, виправлення помилок і пояснення їх причин. Орфографічні вправи

комбінуються з граматичними, фонетичними, словотвірними, орфоепічними вправами.

Орфографічні помилки учнів – один із видів помилок з української мови. До них належить: порушення правил написання морфем – ненаголошені голосні, дзвінки та глухі приголосні в коренях слів; ненаголошені відмінкові закінчення, особові закінчення дієслів; написання окремо, разом і через дефіс; неправильний перенос слів; «графічні помилки» – заміна і викривлення букв. Орфографічні помилки вивчають, з'ясовують їх причини, укладають класифікації помилок. Роботу над орфографічними помилками проводять зазвичай в індивідуальному порядку. Кількість орфографічних помилок учнів – один із критеріїв оцінки диктантів, творів та інших письмових робіт учнів.

Пунктограма – доцільне, відповідне до правил чи традицій уживання розділових знаків (чи їх відсутність), конкретний випадок застосування пунктуаційного правила. Словесне вираження пунктограми зазвичай включає назву синтаксичної одиниці та вказує на знак, його функцію. Пунктограма – це сукупність структури елементів речення, що створюють ситуацію, за якої постає завдання письмового членування мовлення за допомогою графічних знаків – розділових знаків. Вирішення завдання вимагає застосування **пунктуаційного правила**, яке містить норму і вказівку на умови, за яких вона реалізується. Пунктограма виражає пунктуаційне завдання, розділовий знак – результат його розв'язання, отриманий через застосування правила.

Пунктуаційні уміння – складник умінь з української мови по завершенні курсу. Учні повинні вміти: знаходити у простих і складних реченнях, тексті пунктограми; обґрунтовувати розставлення необхідних розділових знаків за допомогою вивчених синтаксичних і пунктуаційних правил; обґрунтувати можливі варіанти пунктуації, пов'язувати їх з комунікативними завданнями висловлювання; враховувати пунктуацію у виразному читанні тексту; здійснювати пунктуаційне коментування тексту, перевірку пунктуації написаного тексту, знаходити, пояснювати й виправляти допущені помилки. Головне в навчанні пунктуації – уміння писати без помилок будь-який текст як у самостійному творі, так і в диктанті чи контрольному списуванні.

Пунктуаційний розбір – вид мовного аналізу, який полягає в знаходженні (у реченнях, компонентах тексту) пунктограм, їх поясненні, у синтактичному, смислового та інтонаційному обґрунтуванні, у визначенні способів їх перевірки та виконанні, у виборі потрібного розділового знаку. У практиці використовується повний пунктуаційний розбір, коли розглядають усі пунктограми, і тематичний, вибірковий, якщо використовуються пунктограми лише з певних тем.

Пунктуаційний розбір може бути різного ступеня повноти: повне обґрунтування; стисле обґрунтування; визначення типу пунктограми й розділових знаків із називанням теми. Пунктуаційний розбір виконують усно.

Пунктуаційні вправи: знаходження розділових знаків у текстах, інтонування речень у зв'язку із пунктуаційним аналізом, пояснення речень у ході із пунктуаційного аналізу, пояснення смислового значення розділових знаків; синтаксичний аналіз речень та цілих компонентів тексту з поясненням розташування розділових знаків, пунктуаційне коментування тексту, визначення принципів пунктуації, здійснення перевірки розділових знаків; усні та письмові вправи, як-от читання чи списування із завданням вставити пропущені розділові знаки, пояснити їх; побудова власних речень та зв'язного тексту з вживанням і обґрунтуванням розділових знаків; знаходження пунктуаційних помилок у власному або чужому тексті, тобто в процесі самоперевірки чи взаємоперевірки творів, виправлення помилок, обґрунтування виправлення. Пунктуаційні вправи комбінуються з граматичними й орфографічними вправами.

Пунктуаційні помилки учнів – помилки, пов'язані з порушенням пунктуаційних правил. Вони трапляються в диктантах, переказах, творах та інших письмових роботах. Навчання пунктуації в сучасній школі спирається насамперед на її синтактичний принцип, а потім на смисловий та інтонаційний. Тому класифікація пунктуаційних помилок подають відповідно до розділів синтаксису: помилки на кому при однорідних членах речення; на розділові знаки при вставних словах і реченнях; на знаки при відокремлених другорядних членах і т.п. Розрізняють три типи пунктуаційних помилок: пропуск розділового знаку, наявність зайвих знаків, неправильний вибір знаку. Дослідження доводять, що справжньою причиною пунктуаційних помилок є недостатня орієнтація учня в

синтаксичній структурі, синтаксичних зв'язках у реченні. Другою причиною є неповне розуміння значення, логіки речення. Відповідно, найважливіший шлях подолання пунктуаційних помилок – синтаксичний аналіз. Виправленню помилок сприяє також виразне прочитання речення, його інтонуювання.

Диктант – одна із найважливіших письмових граматики-орфографічних аналітико-синтетичних вправ, що полягає у відтворенні почутого, тобто сприйнятого на слух тексту чи окремих його елементів (слухові диктанти), а також сприйнятого зором, який, на відміну від списування, фіксується в пам'яті (зорові диктанти).

Розрізняють слухові, зорові, вільні, творчі, вибіркові диктанти, самодиктанти чи диктант «перевіряю себе», комбіновані, текстові, що складаються з окремих речень, та лексичні (словникові).

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Яке місце посідають орфографія та пунктуація в шкільному курсі української мови? Назвіть орфографічні та пунктуаційні вміння для учнів кожного класу.

2. Схарактеризуйте методику вивчення орфографії у зв'язку з принципами українського правопису.

3. У чому суть основних принципів методики навчання пунктуації?

4. Назвіть теоретичні та практичні методи і прийоми вивчення пунктуації. Яким із методичних прийомів ви будете надавати перевагу в практичній роботі?

5. Висвітліть методику проведення різних видів диктантів (на матеріалі орфографії (пунктуації)).

6. Основною формою перевірки орфографічної і пунктуаційної грамотності вважають контрольний текстуальний диктант. Що має враховувати шкільний словесник під час перевірки та оцінювання правописних умінь?

Практичний блок

1. Перевірте й оцініть фрагмент учнівського диктанту. Запропонуйте систему роботи над орфографічними та пунктуаційними помилками.

Ліс стояв, неначе молода під вінцем в дорогому, білому уборі якого не вигадає ні одна людська думка.

І все те диво світилось наскрізь, блищало сипало іскрами брильнянтами переливалось то різким, то матовим світлом. Ні одна картина природи влітку не може прівнятись до тієї пишної, фантастичної картини мертвої зими, то був тихий, мрійний, фантастичний сон заснувшої землі.

Дорога спускалась в глибокий вузький яр, знов піднімалась на горби, та знов западала в долини... Коло корчми була прогалина: на тому місці неначе хто розкинув пишний, фантастичний квітник, кружало густого терну було ніби виткане з павутиння та срібних ниток: розкидані куцики собачої бузини, папороті та буряну стали схожі на не видані квітки, виковані з срібла; висока одним-одна береза спустила до самого долу розкішні тонкі гілки, неначе розчесані довгі коси присипані срібним пилом (І.Нечуй-Левицький).

1. Перевір себе – див. : Нечуй-Левицький І. Старосвітські батюшки та матушки / І. Нечуй-Левицький // Твори : у 2-х т. – Т. 2. – К. : Дніпро, 1977. – С. 164–165.

2. Розробіть чотири проблемні завдання, лінгвістичні задачі з орфографії й пунктуації.

3. Підготуйте текст диктанту на той чи той вид орфограм, які підпорядковуються морфемному принципу українського правопису.

4. Підготуйте конспект уроку на одну з тем: «Розділові знаки при прямій мові» (для класу з середнім рівнем розвитку). Використайте у розробці мультимедійні засоби. Підготуйтеся до проведення уроку в аудиторії з подальшим обговоренням його.

Рекомендована література

1. Блик О. П. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія : навч. посібн. / О. П. Блик. – К. : Рад. школа, 1988.

2. Горбачук В. Т. Види диктантів і методика їх проведення : навч. посібн. / В. Т. Горбачук. – К. : Рад. школа, 1989.

3. Кобцев Д. А. Українська мова. Диктанти. Завдання. Правила. 5 клас : навч. посібн. / Д. А. Кобцев. – Х. : Торсінг, 2000.

4. Козачук Г. О. Підвищення грамотності учнів : навч. посібн. / Г. О. Козачук. – К. : Освіта, 1995.

5. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.

6. Хом'як І. Практика навчання орфографії в загальноосвітній школі / Іван Хом'як // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 4. – С. 14–17.

7. Шкурятяна Н. Г. Методика вивчення орфографії навч. посібн. / Н. Г. Шкурятяна. – К. : Рад. школа, 1985.

8. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови : навч. посібн. / І. П. Ющук. – К. : Освіта, 1997.

9. Яворська С. Система праці над орфографічними помилками / С. Яворська // Урок української. – 2000. – № 3. – С. 33–35.

Тема 12. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ СТИЛІСТИКИ. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ В ШКОЛІ

Студенти повинні опанувати основи методики стилістики, лінгвістики тексту в школі; розвивати професійні вміння і навички розробляти конспект і технологічну карту уроку мови, проводити урок в аудиторії з подальшим його обговоренням.

Базові поняття: методика вивчення стилістики, лінгвістика тексту, стилістичні вправи, стилістичний аналіз тексту, стилістичний експеримент, стилістична помилка.

Методичні коментарі

Сучасна мовна освіта покликана сформувати комунікативно вправну особистість. Важлива роль у цьому належить розділу стилістики. Формування стилістичних умінь і навичок учнів має ґрунтуватися на функціонально-комунікативній та соціокультурній основах. Наскрізне і безперервне вивчення стилістики допоможе навчити учнів ефективно використовувати нормативні лексичні, граматичні, орфоепічні засоби відповідно до стилю мовлення і мети висловлювання. Програмою з української мови для старшої школи передбачено систематизацію, вдосконалення знань та умінь зі стилістики мови і мовлення, культури мовлення, риторики. Стилiстика

розглядає різновиди мови, зумовлені сферою і метою спілкування, а також мовні засоби, що мають додаткове стилістичне забарвлення. У зв'язку з цим наявні два основні напрями в сучасній методиці стилістики: стилістика мови (практична), яка вивчає стилістичне забарвлення мовних засобів, і стилістика мовлення (функціональна), що вивчає структуру стилю. У старшій школі передбачено дати учням системне уявлення про ці дисципліни хоча б у загальних рисах, оскільки навчального часу для цього обмаль. Так, у 10-му класі розпочинається системне ознайомлення зі стилістичними можливостями звукової системи мови, лексичними, фразеологічними, словотворчими засобами стилістики. В 11-му класі – морфологічними засобами стилістики, стилістикою простих, складних речень, з різними способами вираження чужого мовлення.

Шкільна програма з мови орієнтує на опанування різних стилів мовлення – як художнього, так і публіцистичного, наукового, офіційно-ділового, розмовно-побутового – з опертям на принципи настановності й перспективності.

Стилістичні вправи. Для вироблення стилістичної грамотності учнів потрібно проводити на уроках мови аналіз стилістичних помилок, організувати роботу над їх попередженням і виправленням. З цією метою доцільно практикувати редагування висловлювань, граматико-стилістичні вправи, стилістичний аналіз тексту. Аналізуючи стильові особливості тексту, важливо враховувати єдність змісту, форми і функції (комунікативне призначення). Такий підхід уможливить оволодіння знаннями про функціональні стилі літературного мовлення, стилістичну диференціацію мовних одиниць, підвищення рівня культури власного мовлення.

Лінгвістика тексту в школі передбачає розрізнення понять «відоме» й «невідоме», ознайомлює учнів з видами міжфразного зв'язку, засобами поєднання речень у тексті тощо. Уведення в шкільну програму цього матеріалу пов'язане з реалізацією комунікативної мети курсу рідної мови. Оскільки текст (висловлювання) – це продукт мовленнєвої діяльності того, хто говорить або пише, то для вдосконалення зв'язного мовлення учнів важливо дати їм відомості про будову тексту, виробити вміння та навички чітко, ясно висловлюватися в конкретних умовах спілкування.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Схарактеризуйте основні завдання і зміст вивчення матеріалу зі стилістики в школі.
2. Назвіть методичні принципи вивчення стилістики.
3. Які форми, методи і прийоми є найбільш ефективними для вивчення стилістики в школі?
4. У методиці вивчення стилістики сформувалися два напрями. Які? Як ви їх розумієте?
5. У чому полягають особливості вивчення стилістики в 6–9-х класах?
6. Визначте місце і значення вивчення лінгвістики тексту в школі.
7. Розкажіть про методику лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Практичний блок

1. Випишіть три тексти різних стилів. Визначте сферу їх застосування. Зробіть стилістичний розбір одного із текстів за такою схемою: а) мета тексту; б) застосування стилю; в) основні стильові ознаки.
2. Дайте стилістичну характеристику твору однокурсниці за планом:
 - А). Чи відповідає стиль викладу заголовку тексту? З-поміж іншого зверніть увагу на те, чи слова заголовка знаходять підтвердження в тексті (зазвичай, ключові слова заголовка повинні бути повторені або обґрунтовані в тексті твору).
 - Б). Чим можна вмотивувати саме такий поділ тексту на абзаци?
 - В). Проаналізуйте, як типи речень впливають на стилістичну досконалість викладу.
3. Розробіть систему вправ до вивчення стилістики.
4. Підготуйте реферат на тему «Особливості вивчення лінгвістики тексту в школі».

Рекомендована література

1. Грипас Н. Я. Робота над текстом на уроках мови в 5–6 класах : навч. посібн. / Н. Я. Грипас. – К. : Рад. школа, 1989.

2. Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту : навч. посібн. / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1984.

3. Мельнічайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови : навч. посібн. / В. Я. Мельнічайко. – К. : Рад. школа, 2008.

4. Омельчук С. Формування навичок стилістичного аналізу складних синтаксичних конструкцій / С. Омельчук // Дивослово. – № 5. – 2007. – С. 33–34.

5. Пентилюк М. І. Робота із стилістики в 4–6 класах : навч. посібн. / М. І. Пентилюк. – К. : Рад. школа, 1984.

6. Пентилюк М. І. Робота із стилістики в 8–9 класах : навч. посібн. / М. І. Пентилюк. – К. : Рад. школа, 1989.

7. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : підручник для гімназії гуманітарного профілю / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 2004.

8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5-9 класи). – К., 2017 р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

Тема 13. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ

Студенти повинні володіти методами й прийомами формування комунікативної особистості; розвивати фахові вміння та навички складати поурочний план і технологічну карту проведення уроків, написання переказів і творів.

Базові поняття: методика розвитку мовлення, усне і писемне мовлення, переказ, твір-розповідь, твір-роздум, твір-опис, комунікативна особистість.

Методичні коментарі

Розвиток мовлення учнів – процес оволодіння мовно-мисленнєвими компетенціями; засобами мови (фонетикою, лексикою, граматиною, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення своїх думок.

Термін **розвиток мовлення** здебільшого використовують також у вузькому методичному значенні: спеціальна навчальна діяльність учнів і вчителя, спрямована на оволодіння мовленням; відповідний розділ курсу методики української мови. *Основні умови успішного розвитку мовлення учнів у школі:*

- розвиток фізіологічних механізмів мовлення; потреби у спілкуванні, висловлюванні думки;
- наявність мовного середовища, яке сприяє розвитку мовлення учнів;
- наявність суттєвого, значущого матеріалу, що містить зміст мовлення;
- оволодіння теоретичними знаннями про мову, її закономірностями;
- постійне корегування мовлення, підпорядковане правилам;
- оволодіння культурою мовлення.

Розвиток мовлення нерозривно пов'язаний із розвитком мислення, сприяє йому. У школі випрацювана система розвитку мовлення учнів, яка охоплює організацію мовленнєвих ситуацій, мовного середовища, словникову роботу, синтаксичні вправи, роботу над текстом (зв'язним мовленням), інтонаціями, над виправленням і вдосконаленням мовлення. Уся робота з розвитку мовлення ґрунтується на курсах граматики, лексики, фонетики, словотвору, стилістики, а також на теорію мовлення і тексту, яка не є складником програми для учнів, але яку використовують як основу методики розвитку мовлення учнів.

Розвиток мовлення учнів супроводжує вивчення всіх розділів курсу мови, є їх складником і триває впродовж усіх етапів навчання.

Робота з розвитку зв'язного мовлення, що ґрунтується на основі глибокого засвоєння всіх програмових питань шкільного курсу мови, виформовує високу культуру усного й писемного мовлення учнів, їхнє вміння викладати думки логічно, послідовно, з дотриманням літературних норм.

Основними видами робіт із розвитку зв'язного мовлення є перекази і твори. Підготовка до них значною мірою зумовлена виконанням цілої системи тренувальних вправ, які прищеплюють навички змістовно і зв'язно викладати думки з огляду на комунікативні стратегії і тактики; чітко й правильно будувати речення, вдумливо добирати слова та їх форми, виразно читати написане.

В учнів у процесі розвитку мовлення має активно працювати думка. Вони повинні навчитися спостерігати за природою, навколишніми предметами, діяльністю людей, глибоко усвідомлювати та оцінювати свої спостереження, робити висновки. А в цьому й реалізується зв'язок навчання з життям, зв'язок мовлення з мисленням, оскільки в процесі розвитку мови учня розвивається й культура його мислення. Школярам потрібно пояснити, що мовлення функціонує у двох формах: усній і письмовій, кожна з яких має свої характерні особливості. Усне мовлення передбачає наявність мовця й слухача. Писемне мовлення не потребує присутності осіб, які беруть участь у спілкуванні.

Переказ у школі – це вправа, що зумовлює відтворення в усній або письмовій формах змісту прочитаного або заслуханого тексту, а також ефективний засіб розвитку пам'яті, уваги, мислення та мовлення, підготовча ланка до самостійного письма, до складання творів. У традиційній методиці розрізняють різні види переказів, серед них – докладні, стислі, вибіркові, творчі тощо.

Завдання *докладного переказу* – якнайповніше відтворити зміст вихідного тексту.

Стислий переказ передбачає коротке відтворення основного змісту тексту без збереження деталей.

Вибірковий переказ – детальний, послідовний виклад матеріалу одного епізоду чи однієї з підтем (або пункту плану).

Творчий переказ – це усний чи письмовий виклад вихідного матеріалу, який містить у собі ще й окремі творчі елементи.

Твір – тренувальна вправа, спрямована на самостійний зв'язний виклад учнями власних думок і почуттів. Твори класифікують

- за метою – навчальні, контрольні;
- за формою мовлення – усні й письмові;
- за місцем виконання – класні й домашні;
- за ступенем самостійності – колективні й індивідуальні;
- за джерелами матеріалу – на лінгвістичні теми, за власними спостереженнями, на основі почутого або прочитаного, за картиною;
- за складністю – це твори за опорними словами і словосполученнями, з додатковими завданнями;
- за способом викладу думок – розповідь, опис, роздум.

Розповідь – учнівський твір, у якому з настановою на образність мовець розповідає про подію, що розгортається в часі.

У *твори-описі* подають впорядкований перелік ознак предмета, явища, особи.

Роздум – учнівський твір, у якому висловлюють певні думки, міркування, правильність яких доводять, і роблять висновки.

Усне й писемне мовлення школярів часто буває недосконалим. У ньому трапляються помилки щодо змісту, побудови і мовного оформлення висловлювань. Одним із засобів удосконалення мовлення є попередження помилок орфоепічних (в усному мовленні); помилок у змісті; лексичних, стилістичних, граматичних, орфографічних, пунктуаційних.

Високий рівень мовленнєвої культури школярів зумовлений не лише писемною грамотністю, а й навичками правильного усного мовлення, виразного читання, багатством словникового запасу.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Яке значення має робота з розвитку зв'язного мовлення в школі?

2. Визначте основні напрями роботи з розвитку зв'язного мовлення та способи їх реалізації.

3. У чому полягають психолого-педагогічні закономірності розвитку усного і писемного мовлення учнів?

4. Згадайте принципи методики розвитку зв'язного мовлення, визначте суть і значення кожного з них.

5. Назвіть види робіт із розвитку зв'язного мовлення. Схарактеризуйте методику написання переказів.

6. Проаналізуйте методику підготовки учнів до написання творів.

7. Із якою метою можна використовувати подані пам'ятки Л. І. Забашти під час підготовки учнів до написання твору?

Пам'ятка – аутотренінг для учнів: Я – старшокласник! Я – особистість творча. Я думаю, замислююсь. Я аналізую, висловлюю свої судження. Я успішно пройду випробування. Я напишу твір добре! Я впевнений у цьому!

Пам'ятка – аутотренінг для вчителя: Ідучи на екзамен чи контрольний твір, пам'ятаю:

- *Переді мною діти, яким сьогодні дуже важко, як ніколи.*
- *Вони всі здібні по-своєму.*
- *Кожен із них творча особистість.*
- *Вони потребують моєї допомоги і підтримки.*
- *Я допоможу їм лагідним поглядом, щедрим словом, доброю усмішкою.*

– *Я повинен це зробити сьогодні!*

6. Лінгвістична робота над текстом для переказу. Які етапи вона передбачає?

7. Як ви розумієте застереження методиста О. І. Власенкова, що під час перевірки робіт учитель-словесник повинен обережно ставитися до творчості учнів, до найменшого вияву їхньої самостійності, власного підходу до опису й оцінки фактів?

8. Назвіть критерії та норми оцінювання учнівських переказів і творів за 12-бальною шкалою. Як в оцінюванні рівня мовної підготовки учня вчитель має враховувати характер помилок (грубі, негрубі)?

Практичний блок

1. Ознайомтеся з методичними вказівками щодо написання творчих робіт на лінгвістичні теми, вміщені в посібнику О. М. Довгої «Як писати твір». Розробіть орієнтовну лінгвістичну тематику творів (5–9-ті кл.).

2. Прокоментуйте подані висловлювання: «Кількаразове (два, три рази) читання не впливає помітно на правильність і повноту відтворення змісту та обсягу переказів, оскільки основна увага учнів спрямована на те, щоб запам'ятати якнайбільше готових висловів» (Синиця І. О. Психологія писемної мови учнів 5–8 класів. – С. 274). «Словесна творчість учнів – могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ» (Сухомлинський В. Слово рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 7. – С. 58).

3. У ході написання твору плану не вимагають. Але в основі будь-якої свідомої діяльності людини лежить планування. Висловіть власне ставлення до складання плану у процесі словесної творчості.

4. У чому відмінність роботи над культурою усного й писемного мовлення учнів на уроках мови та уроках літератури? Оформіть відповідь письмово як методичні рекомендації.

5. У старших класах учителі-словесники практикують взаємо-рецензування учнівських творів. Запропонуйте орієнтовну схему взаєморецензування творів-розповідей.

6. На основі методичної літератури підготуйте реферат на тему «Наступність і перспективність у розвитку творчих здібностей учнів на уроках зв'язного мовлення».

7. У чому полягає виховне значення переказів? Що має враховувати вчитель у зв'язку з цим? Готуючи відповідь, проаналізуйте в цьому аспекті два – три тексти зі збірника переказів.

Рекомендована література

1. Азьомов В. Творчість і твори / В. Азьомов // Українська мова і література. – 2000. – Число 15 (175). – С. 6–8.

2. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови : навч. посібн. / О. М. Біляєв. – К. : Рад школа, 1981.

3. Вигівська Г. Складання твору – оповідання за поданим сюжетом (Урок розвитку зв'язного мовлення для 7 класу) / Г. Вигівська // Українська мова і література в школі. – 1999. – № 2. – С. 14–16.

4. Голуб Н. Б. Дивосвіт : дидактичний матеріал з розвитку зв'язного мовлення для учнів 5 класу : навч. посібн. / Н. Б. Голуб, Н. М. Остапенко. – Черкаси : Брама. ІСУЕП, 1999.

5. Довга О. М. Як писати твір : метод. посібн. для вчителів-словесників / О. М. Довга. – К. : Просвіта, 1997.

6. Мацько Л. І. Українська мова. Як писати переказ : навч. посібн. / Л. І. Мацько, С. О. Караман та ін. – К. : Магістр – 1998.

7. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови : навч. посібн. / В. Я. Мельничайко. – К. : Рад. школа, 2004.

8. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : навч. посібн. / за ред. Пентиліук М. І. – К. : Ленвіт, 2010.

9. Олійник О. Б. Їжакова канцелярія : навч. посібн. / О. Б. Олійник. – К. : Хрещатик, 1997.

10. Приходченко К. І. Витоки творчості : розробки уроків та позакласних заходів з розвитку творчих здібностей учнів : посібн. / К. І. Приходченко. – Д. : Сталкер, 1998.

11. Шуляр В. Твір: як до нього підготуватися / В. Шуляр // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – № 3. – С. 33–37.

Тема 14. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ РИТОРИКИ

Студенти повинні опанувати основами методики навчання красномовства; розвивати фахові вміння та навички працювати з навчально-методичною літературою, доцільно обирати методичні прийоми формування комунікативної особистості, готувати конспект уроку практичної риторики, проводити урок в аудиторії з подальшим його обговоренням.

Базові поняття: риторика, методичні прийоми навчання риторики, риторичні вміння, риторична норма, логічна помилка, види красномовства, жанри монологічного та діалогічного мовлення, дискурс (виступ, промова), тропи, риторичні фігури.

Методичні коментарі

Риторика – наука про мистецтво мовлення, красномовність, пов'язана з поетикою; узагальнює досвід майстрів слова, установлює правила. На основі зазначених чинників був побудований навчальний предмет у середній школі XIX століття – риторика. У курсі риторики розглядають правила побудови текстів різних видів (особливо – роздумів), логічні правила, подають зразки риторично вправних текстів, повідомляють вимоги граматики, стилістичні та риторичні фігури. Вивчення риторики в середній школі мало формальний характер, унаслідок чого риторика як шкільна дисципліна була скомпрометована. Проте окремі вимоги риторики використовують у сучасній методиці української мови: поділ текстів на описи, міркування, розповіді; правила побудови індуктивного та дедуктивного судження, правила доведення; робота над різними жанрами. Близькі до риторики заняття із практичної та функціональної стилістики в старших класах.

Мета викладання риторики в школі – формувати в учнів загальне уявлення про риторичну науку, вдосконалення вмінь будувати комунікативно доцільне, змістовне, виразне висловлювання, яке має бездоганне мовне оформлення, виховання потреби постійного вдосконалення своєї мовленнєвої діяльності. У широкому розумінні цього поняття кожна особистість навчається риторичній діяльності протягом

всього життя. У 12-му класі передбачено ознайомити старшокласників з основами ораторського мистецтва, вдосконалити їх уміння говорити по суті, аргументовано, переконливо викладати свої думки, коректно сперечатися, дискутувати, обстоювати власні погляди, вести діалог, дотримуючись правил мовленнєвого етикету. З цією метою у підручниках подаються відомості про особливості публічного виступу, його різновиди; особливості усних виступів, побудови і мовного оформлення висловлювань різних типів, стилів, жанрів; матеріал про способи встановлення контакту зі слухачами, культуру мовлення, правила спілкування в процесі публічного виступу тощо. Цей розділ має практичне спрямування, тому учнів передусім необхідно навчити активно слухати й уважно ставитися до почутого або прочитаного, аналізувати публічне мовлення з погляду його доцільності й ефективності; обговорювати різні моделі публічних висловлювань; формувати у школярів культуру ведення дискусій, полеміки, диспутів, уміння дотримуватися правил спілкування і культури мовлення.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Проаналізуйте зміст програми шкільного курсу риторики. Чи цілком вона задовольняє вимоги часу – навчити учнів майстерно володіти монологічними й діалогічними формами мовлення в різних ситуаціях спілкування?

2. Назвіть характерні риси, жанри основних видів красномовства (академічного, політичного, дипломатичного, військового, юридичного, церковного, суспільно-побутового).

3. Визначте етапи роботи над текстом промови. Що має знати учень про вибір теми виступу, збирання матеріалу, складання плану, тексту промови (у вигляді тез, конспекту), про розмітку його знаками партитури?

4. Прокоментуйте риторичні здібності, які потрібно вдосконалювати, формуючи комунікативну особистість.

5. Які вміння і навички важливо сформувати в шкільному курсі риторики?

6. Як ви розумієте принцип комунікативної співпраці у формуванні риторичних умінь і навичок?

7. Які методичні прийоми використовують учителі-словесники для виховання вмілого промовця?

Практичний блок

1. Для свідомого оволодіння учнями культурою мовлення (мислення) вчитель ознайомив їх з основними видами логічних помилок: побудова виступу на хибних поглядах, визначення невідомого через інше невідоме, неврахування полісемії слова, поєднання несумісних понять, тавтологія, поспішні висновки після непереконливих доказів, порушення зв'язку між реченнями.

Дайте методичну оцінку діям учителя-словесника. Розробіть систему вправ для попередження логічних помилок у мовленні старшокласників.

2. Складіть пам'ятку для учнів щодо створення тексту в одному з мовленнєвих жанрів: привітальне слово, ювілейна промова, публічний виступ, реферат, ділова бесіда, диспут.

3. Укладіть для учнів 10–12-х класів рукописний шкільний словник з риторики або рукописний посібник «Шкільний курс риторики в таблицях».

4. Розробіть конспект уроку на тему «Виступ перед аудиторією» (12-й клас).

Рекомендована література

1. Абрамович С. Д. Риторика : навч. посібн. / С. Д. Абрамович, М. О. Чікарькова. – Львів : Світ, 2008.

2. Арват Ф. С. Культура спілкування : навч. посібн. / Ф. . Арват, С. І. Коваленко та ін. – К. : ІЗМН, 1997.

3. Голуб Н. Викладання елементів практичної риторики в 10–11 класах / Н. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 4. – С. 4–9.

4. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення : навч. посібн. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990.

5. Громовий В. Мистецтво живого слова: посібн. із сучасної риторики для старшокласників та студентів / В. Громовий. – Кіровоград, 1999.

6. Томан Іржі. Мистецтво говорити / пер. з чес. – К. : Політвидав України, 1986.

7. Сагач Г. П. Золотослів / Г. П. Сагач. – К. : Райдуга, 1993.

8. Саранді Н. Риторика як наука і мистецтво слова: система уроків : 10 клас / Н. Саранді // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 4. – С. 81–92.

9. Феллер М. Що таке вправне (ефективне) спілкування. Навіщо і як учити спілкуватися / М. Феллер // Українська мова та література. – 1999. – Число 39 (151). – С. 9–11.

Тема 15. ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Студенти повинні засвоїти основи методики позакласної роботи з мови; розвивати фахові вміння і навички розробляти плани проведення мовних гуртків, вечорів, тижнів рідної мови.

Базові поняття: позакласна робота з української мови, принципи позакласної роботи з мови, мовний гурток, мовний вечір, шкільна олімпіада з мови.

Методичні коментарі

У розв'язанні складних завдань навчально-виховного процесу в школі велику роль відіграє позакласна робота з української мови. Вона тісно пов'язана з класними заняттями, але не підміняє їх.

Під позакласною роботою з мови більшість методистів розуміє спеціально практиковані в позаурочний час заходи, які мають свій зміст, не завжди передбачений навчальною програмою, специфічні форми, методи, спрямовані на розширення і поглиблення відповідних знань, умінь та навичок учнів.

Найбільш характерною ознакою живого й творчого характеру позакласної роботи є нетрадиційний виклад матеріалу. Він передбачає цікаве, проблемне, активне, ігрове навчання. Організуючи позакласну роботу з рідної мови, учитель дотримується всіх загальнодидактичних принципів навчання, а також специфічних: це принцип зв'язку позакласної роботи з уроками рідної мови; принцип вибіркової; принцип комунікативної спрямованості; принцип добровільності; принцип розважальності; принцип поєднання індивідуальних, групових і масових форм.

Позакласна робота з української мови за частотою проведення заходів має дві форми:

– систематичну, яку здійснюють постійно впродовж року (мовний гурток, випуск стінгазети, гуртки, видання учнівського журналу);

– епізодичну – заходи, що їх організують один-два рази на рік (мовні вечори, конференції, виставки, екскурсії, тижні чи дні мови, олімпіади).

Один із найбільш ефективних видів позакласної роботи – мовний гурток, на заняттях якого учні мають можливість займатися дослідницькою діяльністю, вивчати місцеві діалекти, топоніми тощо.

Останнім часом у школі отримали велике поширення масові форми позакласної роботи з рідної мови. Це дні і тижні рідної мови, олімпіади, фестивалі, свята мови, усні журнали, конференції, конкурси, шкільна мовна преса, радіо. Головним їх завданням є підвищення і розвиток інтересу до української мови, залучення учнів до активної участі в заходах, присвячених мові рідного народу.

Тренувальні вправи та контрольні завдання

Теоретичний блок

1. Визначте роль і місце позакласної роботи з української мови у середній школі.
2. Назвіть основні форми й види позакласної роботи з української мови.
3. З'ясуйте зміст позакласної роботи вчителя-мовника з учнями.
4. Які ви знаєте специфічні принципи організації позакласної роботи з української мови? Розкрийте їх на конкретних прикладах.
5. Як організувати роботу шкільного гуртка лексики і фразеології?
6. Розкажіть про можливості використання мультимедійних засобів під час проведення позакласних заходів з мови.

Практичний блок

1. Складіть план гурткового заняття з лексики, враховуючи теми, що вивчаються за програмою в 5–6-х класах.
2. Підготуйте завдання, запитання, тексти для проведення мовної олімпіади серед 5–7-х і 8–9-х класів.

3. Укладіть бібліографію науково-методичної літератури, яку можна використати в підготовці до позакласної роботи з мови.

Рекомендована література

1. Аркушин Г. Л. На заняттях мовного гуртка / Г. Л. Аркушин // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 4. – С. 62–65.

2. Вихованець І. Р. У світі граматики / І. Р. Вихованець. – К. : Рад. школа, 1987.

3. Коваль А. П. Пригоди слова : посібн. / А. П. Коваль. – К. : Рад. школа, 1985.

4. Передрій Г. Р. Позакласна робота з української мови в 4–8 кл. : навч. посібн. / Г. Р. Передрій. – К. : Рад. школа, 1979.

5. Потапенко О. І. Гурткова робота з української мови в 4–8 кл. : навч. посібн. / О. І. Потапенко. – К. : Рад. школа, 1989.

6. Стріха А. Д. Цікава граMATика : посібн. для вчителя / А. Д. Стріха, А. Ю. Гуревич. – К. : Рад. школа, 1991.

7. Свашенко А. О. Позакласна робота з фразеології / А. О. Свашенко // Українська мова і література в школі – 1986. – № 4. – С. 51–60.

8. Чак Є. Мандрівка в Країну слова : посібн. / Є. Чак. – К. : Рад. школа, 1981.

*Людина, для якої книжка вже у дитинстві
стала такою необхідною, як скрипка
для музиканта, як пензель для художника,
ніколи не відчуває себе обділеною,
збіднілою та спустошеною*

(В. О. Сухомлинський)

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи. – К., 1992.

2. Азбука уроку: планування, методика, технологія проведення, аналіз. – Харків : Вид. група «Основа», 2006. – 144 с. – (Б-ка журн. «Управління школою»).

3. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. – К. : Рад. шк., 1981. – 205 с.

4. Баган М. Мовні змагання. Кросворди, сценарії лінгвістичних ігор та конкурсів з української мови / Мирослава Баган. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

5. Баландіна Н. Ф. Українська мова. Розвиток ситуативного мовлення : 7–9 кл. : навч. посібн. / Н. Ф. Баландіна, А. П. Безноса, О. В. Волошко, О. І. Кобзар, В. і. Омеляненко, Н. О. Рябоконт. – Харків : Вид-во «Ранок», 2010. – 272 с. – (Сучасна школа).

6. Барбіна Є. Професійна майстерність учителя в історії педагогічної думки / Є. Барбіна // Рідна школа. – 1998. – № 2. – С. 71–74.

7. Барко В. І. Як визначити творчі здібності учнів? / В. І. Барко, А. М. Тютюнникова. – К., 1991. – 79 с.

8. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать : кн. для учителя. – М. : Просвещение, 2001. – 176 с.

9. Білоусенко П. І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках рідної мови : навч. посібн. / П. І. Білоусенко, В. В. Явір. – К., 1990.

10. Біляєв О. М. Методика вивчення рідної мови в школі : навч. посібн. / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Г. Р. Передерій, Л. П. Рожило. – К., 1987. – 246 с.

11. Біляєв О. М. Концепція навчання державної мови в школах України / О. М. Біляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський, Г. П. Шелехова // Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 16–21.

12. Біляєв О. М. Концепція мовної освіти в Україні : Рідна шк. / О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. М. Плахотник. – 1994. – С. 71–73.

13. Біляєв О. М. Сучасний урок української мови : навч. посібн. / О. М. Біляєв. – К. : Рад школа, 1981. – 176 с.

14. Боднар О. С. Лінгвістична казка на уроках української мови : 4–6 класи / О. С. Боднар. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2007. – 48 с. – (Нестандартні уроки з української мови та літератури).

15. Бондаренко Н. Концепція підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 66–72.

16. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручн. для педагогів. – Вид. 3. – К. : Укр. Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.

17. Вейс Роберт Н. Індивідуум і «Е»-теорія освіти: попередні начерки нової науки // Рідна школа. – 1997. – № 1. – С. 21–29.

18. Взаємодія традиційних та інноваційних технологій викладання української мови [Електронний ресурс] / 2012 // Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=45064

19. Волканова В. В. Словник методиста : метод. посібн. / укл. : В. В. Волканова. – К. : Вид-ча група «Основа», 2008. – 192 с. – (Серія «Словники»).

20. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина : психологія, діагностика, педагогіка / Ю. З. Гільбух. – К. Віпол, 1993. – 75 с.

21. Глассер У. Школа без неудачників / общ. ред. В. Я. Пилиповского. – М. Прогресс, 1991. – 184 с.

22. Гоженко Л. І. Побудова теоретичної моделі системи пізнавальних завдань / Л. І. Гоженко // Рад. школа. – 1985. – № 11. – С. 22–28.

23. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

24. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : навч. посібн. / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362с.

25. Горошкіна О. М. Організація навчання української мови в гімназії / О. М. Горошкіна // Дивослово. – 1997. – № 9. – С. 45–47.

26. Горяний В. Д. Українська мова (10–11 кл.) : посібн. для шкіл (класів) з поглибленим вивченням рідної мови. – К., 1992.

27. Грибан Г. В. Методика викладання української мови в середній школі : зошит-посібник для лабораторних робіт / Г. В. Грибан, О. А. Кучерук. – К. : Кондор, 2003. – 120 с.

28. Грибан Г. В. Практикум з методики викладання української мови / Г. В. Грибан, О. А. Кучерук. – К. : Кондор, 2003. – 160 с.

29. Грипас Н. Я. Робота над текстом на уроках мови в 4–6 класах / Н. Я. Грипас. – К., 1989.

30. Гуманітарні технології. – К., 1994.

31. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – Груд. – № № 44, 45, 46.

32. Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови : навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардашук. – Вид. 4-е, випр. і доповн. – Чернівці : ТОВ «Наші книги», 2016. – 314 с. – Один електронний оптичний диск; об'єм даних 3 Мб. – (Бібліотека студента).

33. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1–2. – 64 с.

34. Дідук Г. І. Українська мова : Лінгвостилістичні та комунікативно-ситуативні вправи : 5–7 кл. / Г. І. Дідук. – Х. : Основа, 2004. – 80 с.

35. Донченко Т. К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови : навч. посібн. / Т. К. Донченко. – К., 1995. – 251 с.

36. Дорошенко О. А. Елементи дослідницької роботи учнів з мови / О. А. Дорошенко // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 4. – С. 20–21.

37. Жаровська Н. В. Метод проектів на уроках української мови та літератури / Н. В. Жаровська, Т. В. Муляр. – Тернопіль – Харків : Ранок, 2011. – 144 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

38. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К. : Ленвіт, 2003. – 261 с.

39. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення рідної (державної) мови / С. Єрмоленко, Л. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28–33.

40. Іванишин В. Мова і нація / В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький. – Дрогобич, 1994.
41. Інноваційні технології навчання. Освіта [Електронний ресурс] / 2012 – Режим доступу: <http://blog.i.ua/user/4765385/894757/>
42. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посібник. – К., 2002.
43. Інтерактивні технології на уроках української словесності : навч. посібн. / укл. : Раїса Орищин. – Тернопіль : Вид-во «Підручники і посібники», 2010. – 160 с. – (Серія «Готуємося до відкритого уроку»).
44. Кабінет української мови у середньому і вищому навчальному закладі : навч. посібник / за загал. ред. М. М. Духовної. – К., 1995, – 76 с.
45. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : посібн. для студ. вищих закладів освіти. – К, 2000.
46. Караман С. О. Українська мова. Усний і письмовий (диктант) екзамен. Поглиблений етап вивчення : навч. посібн. : у 2-х кн. – К., 1998.
47. Караман С.. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії / С. Караман, В. Тихоша // Дивослово. – 2001. – № 4. – С. 36–38.
48. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посібн. / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища шк., 1997. – 304 с.
49. Качинська Л. Л. Виховний процес у сучасній школі / Л. Л. Качинська. – Рівне, 1997. – 156 с.
50. Кобцев Д. А. Інтегроване навчання на уроках української мови: образотворче мистецтво, музичне мистецтво / Д. А. Кобцев. – Харків. : Вид. група «Основа», 2010. – 132, [8] с. – (Б-ка журн. «Вивчаймо українську мову та літературу»).
51. Кобцев Д. А. Інтегроване навчання на уроках української мови: природознавство, математика, трудове навчання, фізична культура, основи здоров'я / Д. А. Кобцев. – К. : Вид. група «Основа», 2010. – 314, [6] с. – (Б-ка журн. «Вивчаймо українську мову та літературу»).
52. Когут О. І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури : навч. посібн. / О. І. Когут. – Тернопіль : Астон, 2005. – 204 с.
53. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2004. – № 3. – С. 76–80.

54. Концепція «Нова українська школа» / за заг. ред. М. Грищенко. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>]

55. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. – № 42–43. – 10 червня 2003 р.

56. Кордонська А. В. Використання мультимедійних технологій на заняттях української словесності [Електронний ресурс] / А. В. Кордонська // 2011 – Режим доступу: <http://interconf.fl.kpi.ua/ru/node/1142>

57. Кочан Н. І. Словник-довідник з методики викладання української мови : навч. посібн. / Н. І. Кочан, Н. М. Захлюпана. – Львів : Вид-чий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 249 с.

58. Кудрик Л. Г. Українська мова. Розвиток зв'язного мовлення : навч. посібн. для учнів 11-х класів / Л. Г. Кудрик. – Львів : ЛОН-МІО ВНТЛ, 1997. – 60 с.

59. Кучеренко Н. М. Дидактичний матеріал з рідної мови. Морфологія : посібн. для вчителя / Н. М. Кучеренко. – К., 1992.

60. Логачевська С. П. Диференціація у звичайному класі : посібн. для вчителя / С. П. Логачевська. – К. : Заповіт, 1998. – 336 с.

61. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка: учеб. пособие для студ. пед. ин-тов / М. Р. Львов. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.

62. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики / Л. Мацько // Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 39–41.

63. Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту у шкільному курсі рідної мови : навч. посібн. / В. Я. Мельничайко. – К., 1986.

64. Мельничайко В. Я. Удосконалення змісту і методів навчання рідної мови : навч. посібн. / В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Л. П. Рожило. – К., 1982.

65. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках рідної мови : навч. посібн. / В. Я. Мельничайко. – К., 1984.

66. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручн. для студ. вищих закладів освіти / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2010.

67. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручн. для студ. вищих закладів освіти / за ред. М. І. Пентилюк. – К., 2005. – 399 с.

68. Методика вивчення української мови в школі : навч. посібн. / О. М. Біляєв та ін. – К. : Рад. школа, 1987. – 246 с.
69. Методика вивчення української мови в гімназії : навч. посібн. для студ. вищих навч. закл. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
70. Методика навчання української мови. Програма. Методичні коментарі. Контрольні завдання / укл. : В. О. Бузинська, О. В. Кардашук. – Чернівці : Рута, 2004. – 28 с.
71. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. Проект // Шкільний світ. – 2001. – Липень. – 16 с.
72. Наумчук М. М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови : навч.-метод. посібн. / М. М. Наумчук, Л. П. Лушпинська. – Тернопіль : Астон, 2003. – 132 с.
73. Нетрадиційні уроки. Рідна мова : 5–12 кл. / укл. : Л. І. Нечволод. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. – 192 с.
74. Нікішина Т. В. Уроки-практикуми з української мови у 10 класі / Т. В. Нікішина. – Харків : Вид. група «Основа», 2008. – 157, [3] с. – (Б-ка журн. «Вивчаймо українську мову та літературу»; вип. 10 (60)).
75. Олійник І. С. Методика викладання української мови в середній школі : навч. посібн. / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. – К. : Вища школа, 1989.
76. Онкович Г. В. Українознавство і лінгводидактика : навч. посібн. / Г. В. Онкович. – К. : Логос, 1997. – 108 с.
77. Орієнтація школярів на педагогічні професії : метод. рекомендації для пед. працівників / О. М. Пехота, О. Є. Олексюк, Л. В. Іванова. – К. : ІСДО, 1994. – 36 с.
78. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А. С. К., 2001. – 256 с.
79. Основи нових інформаційних технологій навчання : посібн. для вчителів / авт. кол.; за ред. Ю. І. Машбіца. – К. : ТЗМН, 1997. – 264 с.
80. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посібн. / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).
81. Паламарчук В. Від творчої особистості до нових технологій навчання // Рідна школа. – 1998. – № 2. – С. 52–69.

82. Педагогічні інновації у сучасній школі : науково-метод. збірник. – К., 1994.

83. Пентилюк М. І. Робота із стилістики в 4–6 класах : навч. посібн. / М. І. Пентилюк. – К., 1984.

84. . Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : підручник для гімназій гуманітарного профілю / М. І. Пентилюк. – К., 1994.

85. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. Пентилюк, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.

86. Пентилюк М. І. Аналіз тексту на уроках мови / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 1999. – № 3 – С. 30–32.

87. Пентилюк М. І. Особливості технології уроку мови / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 1998. – № 4. – С. 16–18.

88. Пентилюк М. І. Сучасний урок української мови : навч. посібн. / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окунович. – Харків : ВЦ «Основа», 2007. – 176 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

89. Передрій Г. Р. Позакласна робота з рідної мови в 4–8 кл : навч. посібн. / Г. Р. Передрій. – К., 1979.

90. Передрій Г. Р. Самостійна робота учнів 5–8 класів на уроках української мови : посібн. для вчителя / Г. Р. Передрій. – К. : Рад. школа, 1968, – 155 с.

91. Пересунько Т. М. Інноваційні технології навчання у розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури [Електронний ресурс] / Т. М. Пересунько // 2010 – Режим доступу: http://muzicteacher.at.ua/publ/innovacijni_tekhnologiji_navchannja_v_suchasnij_shkoli/1-1-0-5

92. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті : навч. посібн. / за заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне : Теніс, 2003. – 560 с.

93. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі : посібн. для вчителя / К. М. Плиско. – К., 1990.

94. Плиско К. М. Принципи, форми і методи навчання української мови : посібн. для вчителя / К. М. Плиско. – Харків : Основа, 1995. – 240 с.

95. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі : посібн. для вчителя / К. М. Плиско. – Харків, 2001. – 114 с.

96. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : навч. посібн. / О. Пометун. – К. : А. С.К., 2004. – 192 с.

97. Потапенко О. І. Гурткова робота з української мови в 4–8 класах : навч. посібн. / О. І. Потапенко. – К., 1989.

98. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах. – К. : Ленвіт, 2003. – 302 с.

99. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5-9 класи). – К., 2017р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

100. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова : 10–11 класи. – К., 2011. – 50 с.

101. Розвиток життєвих компетентностей на уроках української мови / упоряд. Л. В. Бутрин. – Тернопіль – Харків : Ранок, 2011. – 144 с. – (Серія «Нові педагогічні технології»).

102. Сербенська О. Викладання української мови в контексті сучасних вимог / О. Сербенська // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 4. – С. 120–125.

103. Семчук Д. Творчо-дослідницькі та інтерактивні технології навчання на уроках словесності : навч. посібн. / Дарія Семчук. – Тернопіль : Вид-во «Підручники і посібники», 2009. – 144 с. – (Серія «Готуємося до відкритого уроку»).

104. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : навч. посібн. / Г. О. Сиротенко. – Х. : Основа, 2003. – 78 с.

105. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя : навч. посібн. / С. О. Сисоєва. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.

106. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання : навч. посібн. / П. І. Сікорський. – Львів : Каменяр, 1998.

107. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з рідної мови : навч. посібн. / Л. В. Скуратівський. – К., 1987.

108. Скуратівський Л. В. Концепція підручника рідної мови / Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 3. – С. 5–7.

109. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посібник / кол. авторів за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

110. Словник педагогічних та психологічних термінів / О. Т. Федунівич-Швед, О. В. Пентелейчук, Г. В. Рудь [та ін.]. – Вижниця : Черемош, 2013. – 135 с.

111. Стельмахович М. Г. Етнопедagogічні основи методики рідної мови // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 5 – 6. – С. 19 – 23.

112. Стельмахович М. Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4–8 класах: навч. посібн. / М. Г. Стельмахович. – К, 1981.

113. Стріха А. Д. Цікава граматики: посібн. для вчителя / А. Д. Стріха, А. Ю. Гуревич. – К.: Рад. школа, 1991.

114. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-метод. посібн. / за ред. О. І. Пометун. – К.: А. С. К., 2004. – 192 с.

115. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посібн. / за ред. Н. М. Остапенко. – Черкаси: Відлуння, 1999. – 128 с.

116. Тихонова Т. В. Нові інформаційні технології у школі і вузі // Освітні технології у школі і вузі: матеріали всеукр. наук. конф. – Миколаїв, 1999. – 224 с.

117. Ужченко В. Д. Вивчення фразеології в середній школі: посібн. для вчителя / В. Д. Ужченко. – К., 1990.

118. Українська мова: нетрадиційні форми роботи / упоряд. Н. Коржова, Н. Нестеренко, О. Бондаренко. – К.: Редакції газет гуманітарного циклу, 2013. – 128 с. – (Б-ка «Шкільного світу»).

119. Федоренко В. Л. Мовні цікавинки: Нестандартні дидактичні матеріали. – Харків: Вид. група «Основа», 2006. – 320 с. – (Б-ка журн. «Вивчаймо українську мову та літературу»; вип. 9 (34)).

120. Форми навчання в школі: навч. посібн. / за ред. Ю. І. Мальованого. – К., 1992.

121. Хом'як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі: навч. посібн. / Іван Хом'як. – Рівне: ППФ «Волинські береги», 1998. – 228 с.

122. Християнінова Р. О. Просте речення в шкільному курсі рідної мови: посібн. для вчителя / Р. О. Християнінова. – К., 1991.

123. Шелехова Г. Комп'ютерні технології у навчанні мови / Г. Шелехова, А. Манако, Я. Остаф // Дивослово. – 1999. – № 3. – С. 33–35.

124. Шелехова Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: навч. посібн. / Г. Т. Шелехова. – К., 1996. – 56 с.

125. Шелехова Г. Т. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі / Г. Т. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 1998. – № 1. – С. 12–16.

КОРПУС ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Для шкіл з українською мовою навчання

1. Глазова О. П. Рідна мова : підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов. – К. : Педагогічна преса, 2005. – 288 с.

2. Голуб Н. Б. Українська мова : підручник для 7 класу загальноосвітніх навч. закл. / Н. Б. Голуб, Г. Т. Шелехова, В. І. Новосолова, А. В. Ярмолюк. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 304 с.

3. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підручник для 5 кл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2005. – 240 с.

4. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підручник для 6 кл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2006. – 296 с.

5. Єрмоленко С. Я. Рідна мова : підручник для 7 кл. / С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова. – К. : Грамота, 2007. – 296 с.

6. Рідна мова : підручник для 7 кл. / Г. Р. Передрій, Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф. – 5-е вид. – К. : Освіта, 1999. – 272 с.

7. Рідна мова : підручник для 6 кл. / Г. Р. Передрій, Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф. – 4-е вид. – К. : Освіта, 1999. – 254 с.

8. Рідна мова : підручник для 5 кл. / Г. Р. Передрій, Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф. – 5-е вид. – К. : Освіта, 1996. – 287 с.

9. Рідна мова : підручник для 8 кл. / Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф, Л. В. Скуратівський. – 2-е вид. – К. : Освіта, 1998. – 257 с.

10. Рідна мова : підручник для 8 кл. / Л. в. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф. – 7-е вид. – К. : Освіта, 2000.

11. Рідна мова : підручник для 9 кл. / Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф. – 5-е вид. – К. : Освіта, 1997. – 175 с.

12. Рідна мова : підручник для 9 кл. / Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф, Л. В. Скуратівський. – 4-е вид. – К. : Школяр, 2001.

13. Українська мова: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч.закл. / Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2017. – 160 с.

14. Українська мова : підручник для 10–11 кл. шкіл з укр. та рос. мовами навчання / О. М. Беляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скура-тівський, Г. Т. Шелехова. – 3-є вид. – К. : Освіта, 1998 – 240 с.

15. Українська мова : підручник для 10–11 кл. шкіл з укр. та рос. мовами навчання / О. М. Біляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скура-тівський, Г. Т. Шелехова. – 4-те вид. – К. : Освіта, 2000.– 240 с.

16. Українська мова : підручник для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. П. Глазова. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. – 272 с.

17. Українська мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. – К.: Генеза, 2016. – 224 с.

18. Ющук І. П. Українська мова : підручник для 7 кл. загально-освіт. навч. закл. / І. П. Ющук. – Тернопіль: Навчальна книга–Бог-дан. – 2015. – 296 с. + 1 електрон. опт. диск (CD). – Електрон. вер-сія. – Режим доступу : <http://www.bohdan-digital.com/edu>.

Для шкіл з російською мовою навчання

1. Беляєв О. М. Українська мова : підручник для 6 кл. шкіл з рос. мовою навчання / О. М. Беляєв, Я. М. Симоненкова, Т. П. Си-моненкова, М. І. Пентилюк. – 3-те вид. – К. : Освіта, 1997.

2. Українська мова : підручник для 10–11 кл. шкіл з укр. та рос. мовами навчання / О. М. Беляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скура-тівський, Г. Т. Шелехова. – 3-є вид. – К. : Освіта, 1998. – 240 с.

3. Українська мова : підручник для 10–11 кл. шкіл з укр. та рос. мовами навчання / О. М. Біляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скура-тівський, Г. Т. Шелехова. – 4-те вид. – К. : Освіта, 2000. – 240 с.

Для шкіл з румунською мовою навчання

1. Скаб М. В. Українська мова : підручник для 5 кл. загаль-ноосвітніх навч. закл. з навчанням румун. мовою / М. В. Скаб, М. С. Скаб. – Львів : Світ, 2005. – 236 с.

2. Джука К. Г. Українська мова : підручник для 6 кл. шкіл Укра-їни з румун. мовою навч. / К. Г. Джука, К. М. Лук'янюк. – Львів : Світ, 1998. – 168 с.

3. Лук'янюк К. М. Українська мова : підручник для 7 кл. шкіл України з румун. мовою навч. / К. М. Лук'янюк. – Львів : Світ, 1999. – 148 с.

4. Гуйванюк Н. В. Українська мова : підручник для 8–9 класів шкіл з румун. мовою навчання / Н. В. Гуйванюк. – Львів : Світ, 1998. – 254 с.

5. Гуйванюк Н. В. Українська мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл із навчанням румун. мовою / Н. В. Гуйванюк. – Львів : Світ, 2007. – 271 с.

6. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 10 кл. шкіл України з румун. мовою навч. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1997. – 128 с.

7. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 11 кл. шкіл України з румун. мовою навч. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1997. – 144 с.

8. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл із навчанням румун. мовою / Надія Бабич, Інеса Гуйванюк. – Львів : Світ, 2016. – 316 с.

9. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл із навчанням румун. мовою / Надія Бабич, Інеса Гуйванюк. – Львів : Світ, 2017. – 316 с.

Для шкіл з угорською мовою навчання

1. Скаб М. В. Українська мова : підручник для 5 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / М. В. Скаб, М. С. Скаб, М. П. Фабіан. – Львів : Світ, 1999. – 288 с.

2. Джука К. Г. Українська мова : підручник для 6 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / К. Г. Джука, К. М. Лук'янюк. – Львів : Світ, 2001. – 168 с.

3. Лук'янюк К. М. Українська мова : підручник для 7 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / К. М. Лук'янюк. – Львів : Світ, 2001. – 144 с.

4. Гуйванюк Н. В. Українська мова : підручник для 8–9 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / Н. В. Гуйванюк, П. П. Чучка. – Львів : Світ, 1999. – 256 с.

5. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 10 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1999. – 252 с.

6. Бабич Н. Д. Українська мова : підручник для 11 кл. шкіл України з угорською мовою навч. / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1999. – 156 с.

Альтернативні підручники

1. Ющук І. П. Українська мова : Пробний підручник для 5 кл. – 2-ге вид. / І. П. Ющук. – К. : Рад. шк., 1989. – 224 с.

2. Ющук І. П. Рідна мова : пробний підручник для 6 кл. – К. : Освіта, 1996. – 288 с.

3. Юшук І. П. Рідна мова: Підручник для 6 кл. / І. П. Юшук. – 3-тє вид. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
4. Юшук І. П. Рідна мова : підручник для 7 кл. / І. П. Юшук. – 2-ге вид. – К. : Освіта, 1998. – 288 с.
5. Олійник О. Б. Українська мова : підручник для 7 кл. середньої школи. – К. : Вікторія, 1999. – 364 с.
6. Скуратівський Л. В. Рідна мова : підручник для 5 кл. загальноосвіт. закл. / Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова, Я. І. Остаф, В. І. Новосьолова. – К. : Абрис, 2000. – 336 с.
7. Юшук І. П. Українська мова : підручник для 8–9 кл. з поглибленим вивченням укр. мови. / І. П. Юшук. – К. : Рад. шк., 1991. – 288 с.

Додаткова література

з проблем укладання сучасних підручників

1. Бевзенко С. П. Співвідношення шкільної й теоретичної граматики в сучасному слов'янському мовознавстві / С. П. Бевзенко // Великий Жовтень і розвиток духовної культури слов'янських народів : IX Республіканська славістична конференція (12–14 травня 1987 р.) : тези доп. і повід. – Одеса, 1987. – С. 143–144.
2. Беляєв О. М. Актуальні проблеми методики мови / О. М. Беляєв // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 1. – С. 19.
3. Беляєв О. М. Синтаксис і пунктуація (За новими підручниками для 5-го класу) / О. М. Беляєв // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 10. – С. 3–8.
4. Беляєв О. М. Навчання української мови в 10–11 класах : посібн. для вчителя / О. М. Беляєв. – К. : Освіта, 1998. – 143 с.
5. Білоусенко П. Проблемно-ситуативні завдання у підручнику української мови / П. Білоусенко // Українська мова й література в середніх школах. – 2000. – № 3. – С. 151–154.
6. Біляєв О. Навчальна книжка для шкіл нового типу / О. Біляєв // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 63.
7. Бондаренко Н. Методичні рекомендації щодо вивчення державної мови в школах України з угорською, румунською, польською та іншими мовами викладання / Н. Бондаренко, К. Повхан // Дивослово. – 1977. – № 10. – С. 20–23.
8. Бондаренко Н. Концепція підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання / Н. Бондаренко, А. Ярмолюк // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 66–71.

9. Ващенко В. С. Перші підручники з української мови / В. С. Ващенко // Українська мова й література в школі. – 1961. – № 5. – С. 81–87.

10. Гончаренко Н. М. Самостійна робота з підручником як метод навчання / Н. М. Гончаренко // Українська мова й література в школі. – 1984. – № 3. – С. 54–59.

11. Горбачук В. Т. Програма – підручник – учень / В. Т. Горбачук // Українська мова й література в школі. – 1968. – № 8. – С. 85–86.

12. Гречин Б. Підручники Олександра Барвінського / Борис Гречин // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 1. – С. 195–198.

13. Губенко Г. З. Думки про новий підручник з української мови / Г. З. Губенко // Українська мова й література в школі. – 1961. – № 4. – С. 81–83.

14. Денисовець Г. П. Обговорення підручників / Г. П. Денисовець, М. Л. Семенюченко, О. С. Шевчук, М. П. Коломієць, Г. П. Бондаренко, А. Д. Мельниченко // Українська мова й література в школі. – 1973. – № 9. – С. 77–80.

15. Денисовець Г. П. Обговорення підручників / Г. П. Денисовець, М. Л. Семенюченко, А. Г. Квашук та ін. // Українська мова й література в школі. – 1975. – № 4. – С. 73–79.

16. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посібн. для студ. вищих закл. освіти / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

17. Караман С. Новий підручник для 9 класу гімназій та ліцеїв / С. О. Караман // Дивослово. – 2002. – № 5. – С. 61.

18. Караман С. Технологічні підходи до створення посібників і підручників з української мови для гімназії / С. Караман, В. Тихоша // Дивослово. – 2000. – № 4. – С. 36–38.

19. Ковальчук Г. Про вдосконалення структури підручника / Г. Ковальчук // Дивослово. – 2000. – № 5. – С. 40–43.

20. Круть Ю. З. Українська мова : пробний підручник для 5 кл. / Ю. З. Круть, І. П. Ющук. – К. : Рад. школа, 1989. – 224 с.

21. Майоров В. Нові підручники з української словесності в контексті сучасності / В. Майоров // Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 38–39.

22. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики / Л. Мацько // Дивослово. – 1999. – № 8. – С. 39–42.

23. Медведєва Н. Р. Робота з підручником під час вивчення пунктуації / Н. Р. Медведєва // Українська мова й література в школі. – 1973. – № 6. – С. 68–70.

24. Медушевський А. П. Питання про словотворення і формотворення в підручниках з мови / А. П. Медушевський // Українська мова й література в школі. – 1970. – № 7. – С. 56–60.

25. Мельничайко В. Я. Види мовного розбору. Українська мова : довідник / В. Я. Мельничайко. – Тернопіль : Богдан, 1997.

26. Обговорення підручників // Українська мова й література в школі. – 1971. – № 7. – С. 71–75.

27. Паниченко Л. Підручник? чи набір слів у досить примітивних текстах / Л. Паниченко // Освіта. – 2002. – 15–22 травня. – № 29 (4987).

28. Передрій Г. Р. Особливості вивчення за новим підручником фонетики, орфоєпії, графіки й орфографії / Г. Р. Передрій // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 11. – С. 10–16.

29. Підвищення ефективності уроку української мови в світлі вимог реформи школи: Методичний лист. – К. : Рад. школа, 1988. – 48 с.

30. Пономаренко В. М. Вивчення синтаксису і пунктуації в 5-му класі (3 досвіду роботи за новим підручником) / В. М. Пономаренко // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 10. – С. 8–15.

31. Про поліпшення якості підручників з мови // Українська мова й література в школі. – 1981. – № 7. – С. 76–78.

32. Рекомендації щодо викладання української мови в новому 2002/2003 н.р. // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 65–70.

33. Русанівський В. М. Мовознавство і сучасні підручники з мови / В. М. Русанівський // Українська мова й література в школі. – 1978. – № 9. – С. 33–40.

35. Савченко О. Я. Без якісного підручника якісна шкільна освіта неможлива О. Я. Савченко // Педагогічна газета. – 2000. – Серпень. – № 8 (74).

36. Симоненкова Л. М. Особливості змісту і побудови нових підручників з мови для 5-х класів та організації навчальної роботи з ними / Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 8. – С. 20–24.

37. Скуратівський Л. В. Вивчення «вступу», повторення та систематизація засвоєного в початкових класах за новими підручника-

ми для 5-х класів / Л. В. Скуратівський // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 9. – С. 3–7.

38. Фурман А. Розвивальний підручник: підходи до розуміння і створення / А. Фурман // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 45–49.

39. Шелехова Г. Вивчення української мови в середніх загальноосвітніх школах у 1998 / 99 навчальному році / Г. Шелехова // Дивослово. – 1998. – № 8. – С. 17–18.

40. Шелехова Г. Т. Зміст роботи і система завдань і вправ з розвитку зв'язного мовлення у нових підручниках / Г. Т. Шелехова // Українська мова й література в школі. – 1991. – № 9. – С. 8–10.

41. Шелехова Г. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення учнів (за новими підручниками) / Г. Шелехова // Дивослово. – 1994. – № 1. – С. 26–29.

42. Шелехова Г. Формування у старшокласників комунікативних умінь і навичок її [Про новий підручник з української мови для 10–11 класів] / Г. Шелехова // Дивослово. – 1998. – № 1. – С. 38–41.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ КОРПУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Алексієнко Л. А. Граматичний словник українських дієслів : у 2-х ч. / Л. А. Алексієнко, І. В. Козленко. – К., 1998–2000.
2. Аркушин Г. Словник евфемізмів / Г. Аркушин. – Луцьк–Люблін, 2005.
3. Батюк Н. О. Фразеологічний словник : на допомогу вчителю. – К., 1996.
4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К., 2007.
5. Башнякова Н. П. Російсько-український словник синонімів / Н. П. Башнякова, Г. П. Вишневецька, Г. М. Пилинський, Л. О. Родніна та ін. / за ред. М. Пилинського. – К., 1995.
6. Белей Л. Словник старослов'янсько-український / Любомир Белей, Олег Белей. – Львів, 2001.
7. Биби́к С. П. Словник епітетів української мови / С. П. Биби́к, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт ; за ред. Л. О. Пустовіт. – К., 1998.
8. Бурячок А. А. Словник українських рим / А. А. Бурячок, І. І. Гурін. – К., 1979.
9. Бурячок А. А. Орфографічний словник української мови / А. А. Бурячок. – Вид. 2, допрац. – К., 2002.
10. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. – Львів, 1979.
11. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н. П. Бутенко. – Львів, 1989.
12. Бучко Д. Словник української ономастичної термінології / Дмитро Бучко, Наталія Ткачова. – Харків, 2012.
13. Ващенко Л. О. Тлумачний словник-мінімум української мови / Л. О. Ващенко, О. Т. Єфімов. – К., 2000.
14. Ващенко В. С. Синонімічний словник-мінімум української мови / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ, 1972.
15. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., 2003.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., 2003.
17. Ганич Д. Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – К., 1985.
18. Годована М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності / М. П. Годована. – К., 2009.
19. Головащук С. І. Українське літературне слововживання : словник-довідник / С. І. Головащук. – К., 1995.
20. Горбач О. Арго в Україні / Олекса Горбач. – Львів, 2006.
21. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники / К. Г. Городенська. – К., Херсон, 2007.
22. Горпинич В. О. Словник географічних назв України (Топоніми та відтопонімі прикметники) : близько 25 000 слів / В. О. Горпинич. – К., 2001.
23. Граматичний словник української літературної мови : словознавство / В. І. Критська, Т. І. Недозим, Л. В. Орлова та ін. – К., 2011.
24. Гринчишин Д. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К., 2004.
25. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К., 1986.
26. Грінченко Б. Словарь української мови / Зібрала ред. журн. «Киевская старина» / Борис Грінченко. – К., 1997.
27. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів / О. І. Дей. – К., 1969.
28. Демська О. Словник омонімів української мови / О. Демська, І. Кульчицький. – Львів, 1996.
29. Деркач П. Короткий словник синонімів української мови / П. Деркач. – К., 1960.
30. Жайворонок В. Велика чи мала літера : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К., 2004.
31. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К., 2006.
32. Загнітко А. П. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Щукіна. – Донецьк, 2007.
33. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / укл. Г. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін. ; редкол. :

О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. – Т. I. – 1982; Т. II. – 1985; Т. III. – 1989.

34. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 2001.

35. Івченко А. О. Орфографічний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2001. – 528 с.

36. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови / А. О. Івченко. – Харків, 2001.

37. Інверсійний словник української мови / укл. : С. П. Бевзенко, О. І. Бондар, З. І. Волосевич та ін. / відп. ред. С. П. Бевзенко. – К., 1985.

38. Калашник В. С. Словник фразеологічних антонімів української мови / В. С. Калашник, Ж. В. Колоїз. – К., 2001.

39. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К., 1995.

40. Карачун В. Я. Орфографічний словник наукових і технічних термінів : понад 30 000 слів / В. Я. Карачун. – К., 1999.

41. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови / Є. А. Карпіловська. – К., 2002.

42. Карпіловська Є. А. Активні ресурси сучасної української номінації : ідеографічний словник нової лексики / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко та ін. – К., 2013.

43. Клименко Н. Ф. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим. – К., 1998.

44. Коваль А. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми, літературні цитати, образні вислови / А. Коваль, В. Коптілов. – Вид. 2-е перероб. і доп. – К., 1975.

45. Коваль А. Крилате слово : довідкове вид. / А. Коваль. – К., 1983.

46. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К., 2001.

47. Коломієць М. П. Словник іншомовних слів / М. П. Коломієць, Л. П. Молодова. – К., 1998.

48. Коломієць М. П. Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський; за ред. М. М. Пилинського. – К., 1985.

49. Коломієць М. П. Словник фразерлогічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський; за ред. В. О. Винника. – К., 1988.

50. Короткий тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. – К., 1988.
51. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів / М. Кочерган. – К., 1997.
52. Кротеви́ч Є. Словник лінгвістичних термінів / Є. Кротеви́ч, Н. Родзевич; за заг. ред. Є. В. Кротеви́ча. – К., 1957.
53. Культура мови на щодень / авт. кол. : Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, с. Я. рмоленко та ін. – К., 2000.
54. Ленець К. В. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики / К. В. Ленець, Л. О. Ставицька. – К., 2002.
55. Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик. – К., 2004.
56. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України : 3700 географічних назв / В. В. Лучик. – К., 2014.
57. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків, 2012.
58. Мацько Л. І. Російсько-український та українсько-російський словник: Відмінна лексика / Л. І. Мацько та ін. – К., 1996.
59. Мовчун Л. В. Правопис і будова слова : словник для учнів : понад 10600 слів / Л. В. Мовчун. – К., 2006.
60. Морфемний словник : близько 36 000 слів / укл. : Л. М. Полюга. – К., 1983.
61. Нечитайло О. І. Синоніми в лексикографії / О. І. Нечитайло. – К., 1987.
62. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х томах / укл. : В. В. Яременко, О. Сліпушко. – К., 2004.
63. Нові слова та значення : словник / укл. : Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К., 2009.
64. Обернений частотний словник сучасної художньої прози. – К., 1998.
65. Огієнко І. Український стилістичний словник. – Львів, 1924.
66. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К., 1991.
67. Орфографічний словник української мови / укл. : С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К., 1999.

68. Орфоепічний словник української мови : у 2-ох т. / укл. : М. М. Пещак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. – К., 2001.
69. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови / М. І. Погрібний. – Вид. 2-е, випр. – К., 1964.
70. Погрібний М. Орфоепічний словник (А–Я) / М. Погрібний. – К., 1984.
71. Полюга Л. М. Морфемний словник : близько 45 000 слів / Л. М. Полюга. – К., 2009.
72. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга; за ред. Л. С. Паламарчука. – 2-ге вид., доп. і випр. – К., 1999.
73. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга. – К., 2001.
74. Пономарів О. Д. Фонема Г та Г': словник і коментар. – К., 1997.
75. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів та термінологічних словосполучень / Л. О. Пустовіт. – К., 2000.
76. Редько Ю. Сучасні українські прізвища : словник-довідник / Ю. Редько. – К., 1966.
77. Російсько-український словник / за ред. д. філол. наук., проф. В. В. Жайворонка. – К., 2003.
78. Російсько-український словник іншомовних слів / укл. : Т. П. Мартиняк; за ред. проф. А. П. Яреценка. – Харків, 1999.
79. Русско-украинский словарь синонимов / под. ред. Н. Н. Пилинського. – К., 1995.
80. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник / З. С. Сікорська. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К., 1995.
81. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська; за ред. В. М. Русанівського. – К., 1996.
82. Сліпушко О. Словник іншомовних слів: Слова та словосполучення / О. Сліпушко. – К., 2007.
83. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005.
84. Словник гідронімів України / укл. : І. М. Железняк, А. П. Ко-репанова, Л. Т. Масенко та ін. – К., 1979.
85. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1985.

86. Словник іншомовних слів : 10 000 слів / укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К., 2000.

87. Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних сполучень / укл. Л. О. Пустовіт, С. І. Скопенко, Г. М. Сюта, І. В. Цимбалюк. – К., 2000.

88. Словник лінгвістичних термінів / укл. : Левицький В. В., Іваницька М. Л., Іваницький Р. В. – Чернівці, 1996.

89. Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка : у 3-х т. – Харків, 1978–1979.

90. Словник мови Шевченка : у 2-х т. / ред. кол. : В. С. Ващенко (відп. ред.) та ін. – К., 1964.

91. Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / гол. ред. Лук'янюк К. М.; укл. : Бабич Н. Д., Колесник Н. С., Лук'янюк К. М. та ін. – Чернівці, 2002.

92. Словник синонімів української мови : у 2-х томах / А. А. Бурчак, Г. М. Гратюк, С. І. Головащук та ін. – К., 1999–2000.

93. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка та ін. – Вид. 3-є. – К., 2005.

94. Словник скорочень в українській мові : понад 21 000 скорочень / укл. : Н. Д. Гула, В. В. Жайворонок, Л. П. Жарова та ін.; за ред. Л. С. Паламарчука. – К., 1988.

95. Словник сполучуваності слів української мови : найуживаніша лексика / укл. : Сахно І. П., Сахно М. М. – Дніпропетровськ, 1999.

96. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2-х т. / ред. колегія : Л. Л. Гумецька (голова) та ін. – К., 1977–1978.

97. Словник труднощів української мови : біля 15 000 слів / Д. Г. Гринчишин, А. О. Капелюшний, О. М. Пазак та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К., 1989.

98. Словник українських морфем : близько 40 000 слів / Л. М. Полюга. – Львів, 2001.

99. Словник української мови : у 11-ти т. – К., 1970–1980.

100. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / ред. Д. Гринчишин (відп. ред.), У. Єдлінська, Л. Полюга та ін. – Вип. 9. – Львів, 1983–2002.

101. Словник української мови : у 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівсько-го. – Т. 1–5. – К., 2010–2015.

102. Ставицька Л. Український жаргон / Леся Ставицька. – К., 2005.

103. Сучасний орфографічний словник : 50 000 слів : для школярів, абітурієнтів, студентів, викладачів. – Харків, 2001.

104. Тлумачний словник української мови / укл. : Ковальова Т. В., Коврига Л. П. – Харків, 2002.

105. Тлумачний словник української мови / за ред. В. С. Калашника. – Харків, 2004.

106. Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом / Г. М. Удовиченко. – К., 1968.

107. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2-х т. / Г. М. Удовиченко. – К., 1984. – Т. 1; Т. 2.

108. Український орфографічний словник / укл. : М. М. Пещак та ін. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К., 2002.

109. Український орфографічний словник: Орфографічний словник української мови : близько 143 000 слів / за ред. Л. М. Полюги. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К., 2002.

110. Українсько-російський словник : у 6-ти т. / гол. ред. чл.-кор. АН УРСР І. М. Кириченко. – К., 1953–1963.

111. Фразеологічний словник української мови / укл. : В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – К., 1999. – Т. I; Т. II.

112. Фразеологічний словник української мови : у 2-х кн. / за ред. Л. С. Паламарчука. – К., 1993. – Кн. 1; Кн. 2.

113. Частотний словник сучасної української художньої прози : у 2-х т. / редкол. : Н. П. Дарчук, В. І. Критська, В. С. Перебийніс (голова) та ін. – К., 1981. – Т. I; Т. II.

114. Шило Н. Російсько-український словник: термінологічна лексика / Ніна Шило. – К., 2004.

115. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків, 1993.

116. Яременко В. Новий тлумачний словник сучасної української мови / В. Яременко, О. Сліпушко; за ред. В. Бусла. – К., 1998.

117. Яценко І. Морфемний аналіз : словник-довідник : у 2-х т. / І. Яценко; за ред. Н. Ф. Клименко. – К., 1980–1981.

ОСНОВНІ ЕЛЕКТРОННІ СЛОВНИКИ

Словник іншомовних слів. – <http://www.pcdigest.net/ures/book/sis.shtml>

Український лінгвістичний портал. – <http://ulif.org.ua>

Онлайн-словники компанії «Медіалінгва» на Meti. Англійська, французька, німецька, італійська, іспанська мови : понад 25 тематичних словників. – <http://multilex.meta.ua/>

Словник «Весна» (українсько-білорусько-польсько-російсько-англійський тлумачний словник). Граматика української мови. – <http://www.slovnyk.org.ua/>

Словники й енциклопедії в онлайн режимі. – <http://dic.acade-mic.ru/>

Я розмовляю українською. Словник «Антисуржик». – <http://www.arkas-proswita.iatp.org.ua/>

Українські онлайнні словники. Лінгвістичні мовні ресурси та розваги. «CyberMova logo» – англійсько-український, англійсько-український Pro, українсько-англійський словники. – <http://Nn-gresua.tripod.com/>

Українські неологізми. (Сайт присвячений проблемі засвоєння нових термінів в українській мові). – <http://words.volyn.net/>

Українсько-польський Інтернет-словник. – <http://www.slovnyk.free.komrel.net/>

Словник української мови в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР / гол. ред. кол. І. К. Білодід. – Київ: Наукова думка, 1970–1980. Онлайн: inmo.org.ua і sum.in.ua.

Словник української мови : у 20-ти т. / Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. В. М. Русанівського. – К.: Наукова думка, 2010. – Т.1. А – Б. – 911 с. (Онлайнний доступ до першого тому (необхідна реєстрація)).

Словники на сайті Мова (Лінгвістичний портал) <http://www.mova.info/Page.aspx?l1=61>

Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ) на сайті *Словopedia*

Вікісловник uk.wiktionary.org Прямий доступ до українського Вікісловника

Всесвітній словник української мови на сайті worldwidedictionary.org

*В усіх науках і мистецтвах
плодом є вірна практика*
(Григорій Сковорода)

КОНТРОЛЬНО-КОРЕКЦІЙНІ ЗАВДАННЯ З КУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Сучасне реформування вищої освіти України має на меті реалізацію різних принципів, серед яких – методологічна переорієнтація процесу навчання з інформативної форми на індивідуально-диференційовану, орієнтовану на розвиток особистості студента, що зумовлює оцінювання його навчальних досягнень за модульною системою відповідно до вимог Болонських угод.

Рейтингова система навчання у ВНЗ, запроваджена Міністерством освіти і науки України з 2004 року, з одного боку, стимулює студентів до самостійної роботи, дає їм змогу досягати високого коефіцієнта засвоєння програмового матеріалу, а з іншого, на принципах паритетності сприяє викладачеві систематично й об'єктивно контролювати рівень здобутих знань. У цьому аспекті пропонується навчально-методичний посібник допоможе здобувачам бакалаврського кваліфікаційно-освітнього рівня планомірно, цілеспрямовано й ґрунтовно підготуватися до майбутніх випробувань – державної підсумкової атестації з методики викладання української мови, успішно скласти проміжний і підсумковий контроль з навчальної дисципліни, ефективно організувати повторення вивченого, набути навички самостійної роботи з аналізу чинної *Програми* для учнів 5–9; 10-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів, найновіших лінгводидактичних праць тощо.

Автори посібника в рекомендаціях щодо проведення контрольних заходів з навчальної дисципліни «Методика викладання української мови» зберегли загальну спрямованість модульно-рейтингового навчання, його цілі й технологію – принципів динамічності, дієвості, оперативності та системності знань, гнучкості, різнобічності методичних підходів.

Пропонований розділ навчально-методичного посібника чітко структурований і містить три частини. Перша з них пропонує студентам ознайомитися зі специфікою організації, проведення трьох основних форм контролю знань і навичок – поточного, модульного (проміжного) та підсумкового.

Друга змістова частина охоплює тестові завдання, укладені за навчальною програмою дисципліни, зокрема «Загальні питання викладання української мови в ЗНЗ», «Методи і прийоми навчання мови», «Типи уроків з української мови», «Методика вивчення фонетики, лексики та фразеології, будови слова і словотвору, граматики, синтаксису, орфографії та пунктуації» і «Методика розвитку зв'язного мовлення», орієнтовний перелік питань до підсумкового контролю. Майбутній бакалавр, за задумом авторів, має усвідомити мету, завдання та структуру навчальної дисципліни, повторити базові поняття курсу методики під час розв'язання тестових завдань до зазначених вище тем.

Запропоновані в навчальному посібникові тестові завдання, зорієнтовані насамперед на практичне застосування, структуровані від легкого до поглибленого відповідно до опрацювання теоретичного матеріалу, що урізноманітнює індивідуально-дослідну роботу студента, робить її цікавою, дає змогу розкрити творчий потенціал.

Довідкова (третя) частина посібника рекомендує літературу з курсу методики викладання української мови та корпус найновіших шкільних підручників з української мови, єдині вимоги до оцінювання знань студентів під час написання модульних контрольних.

Виконання завдань, без сумніву, спонукатиме студентів самостійно здобувати необхідні знання, вміло застосовувати їх на практиці для розв'язання різноманітних навчальних проблем; гнучко пристосовуватись до ситуацій, бачити труднощі, які постають у реальних освітніх процесах, і знаходити шляхи їх раціонального подолання, використовувати сучасні інформаційні технології; грамотно працювати із здобутою інформацією, чітко усвідомлювати, де і в який спосіб можна використовувати отримані знання; доводити й генерувати власні нові ідеї, самостійно працювати над розвитком особистого інтелекту, підвищенням культурного рівня.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЬНО-КОРЕКЦІЙНИХ
ЗАХОДІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»,
передбачених кредитно-трансферною системою
організації навчального процесу**

Оцінювання якості знань студентів в умовах організації навчального процесу за кредитно-трансферною системою здійснюється через поточний, модульний (проміжний), підсумковий (семестровий) контроль.

1. ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

1.1 Метою проведення поточного контролю є:

- стимулювання дисциплінованості та мотивованого ставлення студента до навчання;
- створення умов для виконання індивідуального навчального плану студента та графіку навчального процесу;
- отримання попередніх результатів рівня знань для формування оцінки відповідного модульного контролю та оперативного управління навчальним процесом.

1.2 Об'єктами поточного контролю є: лабораторні роботи; вправи та завдання на практичних заняттях; виступи на запропоновану тему, доповіді та повідомлення на колоквіумах; окремі розділи індивідуального завдання; теми або питання, що передбачені планами самостійної роботи; тести з навчального матеріалу тощо.

1.3 Заходи поточного контролю здійснюються, зазвичай, під час аудиторних занять і консультацій.

1.4 Система поточного контролю має охоплювати навчальний матеріал окремих завершених тем та розділів дисципліни.

1.5 Кількість заходів поточного контролю повинна бути якомога більшою.

1.6 Графік контрольних заходів поточного контролю наводять у семестровому робочому плані дисципліни.

1.7 Форму поточного контролю визначає кафедра, що викладає відповідну дисципліну.

1.8 **Методика проведення поточного контролю** повинна мінімізувати суб'єктивний підхід викладача до оцінювання знань студентів.

1.9 **Критерії оцінювання результатів поточного контролю** щодо рівня засвоєння навчального матеріалу дисципліни випрацьовує кожен викладач індивідуально (за національною шкалою).

2. МОДУЛЬНИЙ (ПРОМІЖНИЙ) КОНТРОЛЬ

2.1 **Метою модульного контролю** є оцінювання рівня знань і ступеня засвоєння навчального матеріалу з певного змістового модуля із дисципліни, що її вивчають студенти.

2.2 **Кількість заходів проміжного контролю.** Модульний контроль, зазвичай, проводять тричі на семестр, відповідно до графіка навчального процесу.

2.3 **Оцінка модульного контролю** (МК 1, МК 2, МК 3) є сумою результатів поточного контролю та модульних контрольних робіт. Остаточний бал фіксують у відповідних відомостях та журналі обліку роботи академічної групи (за національною шкалою, тобто **1 бал за кожну правильну відповідь тестового завдання**).

2.4 **Контрольні заходи модульного контролю** з дисциплін проводять під час тижнів модульного контролю окремо в кожній академічній групі за додатковим розкладом, затвердженим на засіданні кафедри та узгодженим з деканатом.

2.5. Контрольні заходи модульного контролю (МК 1, МК 2, МК 3) з навчальної дисципліни «Методика викладання української мови» випрацьовує та оцінює викладач, який проводить в групі (підгрупі) практичні заняття і в якого проведення заліку передбачено індивідуальним планом роботи викладача на поточний навчальний рік.

2.6 **Форми модульного контролю** різноманітні: тестування, письмові контрольні роботи, вправи та завдання, усне опитування, творчі роботи тощо.

2.7 **Завдання** для контрольного заходу модульного контролю повинні бути комплексними.

2.8 Упродовж тижня модульного контролю та перевірки ІНДЗ студент може на консультаціях відпрацювати пропущені з поважних причин практичні заняття, захистити індивідуальні завдання,

реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

2.9 До контрольного заходу відповідного модульного контролю студент допускається незалежно від результатів поточного контролю.

2.10 У разі відсутності студента на контрольному заході модульного контролю (МК 1, МК 2, МК 3) або одержані незадовільні оцінки за результатами модульного контролю деканат факультету надає йому право на повторне складання модуля в індивідуальному порядку без відомості обліку успішності. До того ж одержану позитивну оцінку модульного контролю (МК 1, МК 2, МК 3) викладач виставляє в журнал обліку роботи академічної групи через скісну риску; аналогічний запис – у відомості обліку успішності в графі оцінок (МК 1, МК 2, МК 3).

3. ПІДСУМКОВИЙ (СЕМЕСТРОВИЙ) КОНТРОЛЬ

3.1 За результатами модульного контролю (МК 1, МК 2, МК 3) у відомість обліку успішності, залікову книжку викладач виставляє **оцінку підсумкового контролю (ПК)** як середньозважену з оцінок першого, другого та третього модульних контролів за національною шкалою та ESTS).

3.2 Студенти, які отримали незадовільні оцінки підсумкового контролю, вважаються такими, що мають академічну заборгованість із навчальної дисципліни.

3.3 Дозвіл студенту на повторне складання підсумкового (семестрового) контролю надає декан факультету в індивідуальному порядку. При цьому оцінку ПК викладач виставляє у відомість обліку успішності. Позитивну оцінку вносять також у залікову книжку студента.

3.4 Повторне складання ПК допускається не більше двох разів з кожної дисципліни: один раз викладачу, другий – комісії, яку формує декан факультету. Рекомендована кількість членів комісії (разом із головою) – три викладачі. У конфліктній ситуації до складу комісії повинен увійти декан факультету або його заступник з навчальної роботи.

Змістовий модуль № 1
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИКЛАДАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Тестові завдання

Варіант – 1

1. Розглядає шляхи та способи реалізації змістових ліній шкільних програм з української мови й досліджує особливості вивчення мовних розділів...
 - а) загальна методика;
 - б) конкретна методика;
 - в) педагогіка.

2. Методика навчання української мови як навчальна дисципліна допомагає майбутньому вчителю...
 - а) вивчати самому українську мову;
 - б) узагальнювати передовий досвід сучасної школи;
 - в) засвоїти систему теоретичних знань і професійних умінь, що допоможуть формувати в учнів мовну, мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України.

3. Предметом методики навчання мови є...
 - а) процес навчання української мови;
 - б) процес вивчення української мови;
 - в) процес викладання української мови.

4. Зв'язок з якою наукою допомагає методиці навчання української мови добирати методи та прийоми навчання з урахуванням використання їх можливостей для розвитку мислення, яке протікає за певними законами?
 - а) мовознавством;
 - б) психологією;
 - в) логікою.

5. Яке завдання навчання рідної мови передбачає формування умінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і

почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення?

- а) виховне завдання;
- б) розвивальне завдання;
- в) навчальне завдання.

6. Який з принципів добору змісту навчання передбачає необхідність систематичної роботи над видами мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку...

- а) реалізації діяльнісного підходу до визначення змісту навчання;
- б) реалізації особистісного підходу до визначення змісту навчання;
- в) поліфункціональної мовної освіти?

7. Джерелами розвитку методики української мови є...

- а) постанови уряду про школу;
- б) передовий досвід вітчизняної та зарубіжної шкіл;
- в) чинні програми та підручники.

8. Мета шкільного курсу української мови –...

- а) формування мовної особистості;
- б) формування знань про мовну систему;
- в) формування полілінгвальної особистості.

9. На якому змістовому рівні засвоєння рідної мови в школі має систематичний характер?

- а) 1–4-ті класи;
- б) 5–9-ті класи;
- в) 10–12-ті класи.

10. Документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, у якому визначено мету й завдання курсу, обсяг і систему знань, коло умінь і навичок з української мови, що їх мають обов'язково отримати учні у процесі навчання –

- а) підручник;
- б) програма;
- в) державний стандарт.

Варіант – 2

1. Яка змістова лінія шкільного курсу мови допомагає учням оволодіти мисленнєвими прийомами?

- а) комунікативна;
- б) соціокультурна;
- в) діяльнісна.

2. Пояснювальна записка програми «Українська мова 5–9 класи» визначає...

- а) засади організації навчального процесу з української мови;
- б) зміст курсу та послідовність вивчення його частин;
- в) критерії оцінювання знань і вмінь з української мови.

3. Основна частина програми «Українська мова 5–9 класи» визначає...

- а) засади організації навчального процесу з української мови;
- б) зміст курсу та послідовність вивчення його частин;
- в) критерії оцінювання знань і вмінь з української мови.

4. Власне програма «Українська мова 5–9 класи» складається із таких структурних елементів:

- а) засади організації навчання; зміст курсу; вимоги до знань і вмінь;
- б) відомості про мову, її норми; мовлення; вимоги до знань, вмінь;
- в) критерії оцінювання знань, умінь і навичок учнів.

5. Програма «Українська мова 5–11 класи» містить такі лінії змісту навчання:

- а) мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна;
- б) мовна, мовленнєва, країнознавча;
- в) мовна, мовленнєва, країнознавча.

6. Систематизувальна функція підручника...

- а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
- б) подає знання у певній системі, відповідно до програми;
- в) трансформує знання учнів в уміння й навички.

7. Мовленнєва діяльність – це...
 - а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
 - б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
 - в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.
8. Мовленнєві уміння – це уміння...
 - а) спілкуватися, будувати висловлювання;
 - б) користуватися нормативними мовними засобами;
 - в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.
9. Розкрийте суть поняття «гуманізація освіти»:
 - а) посилення спрямованості освіти на формування особистості, активне засвоєння моральних норм, вироблених людством протягом багатотисячолітньої історії;
 - б) виховний і розвивальний характер навчального процесу;
 - в) посилення суб'єкт-суб'єктних стосунків між учителем та учнем.
10. Яке визначення відповідає поняттю «диференційоване навчання мови»:
 - а) варіативність змісту навчання, використання різних за ступенем складності та мотиваційним спрямуванням завдань, застосування групової, парної форм навчання;
 - б) навчання за спеціально складеною програмою;
 - в) навчання дітей, які мають філологічні здібності.

Варіант – 3

1. Розкрийте значення поняття «педагогічний досвід»:
 - а) сукупність педагогічних вимог до вчителя-словесника, який має педагогічний стаж роботи;
 - б) комплекс знань, умінь і навичок, здобутих на основі та в процесі власної педагогічної діяльності;
 - в) знання вчителя про виховний вплив на учнів.
2. Охарактеризуйте календарне планування з української мови:
 - а) це коротка програма, система заздалегідь визначених на певний термін тем уроків, позакласних заходів із мови;

- б) це план-конспект уроку рідної мови, заздалегідь складений учителем для обговорення на засіданні методичної комісії;
 - в) це річне планування позакласних заходів з української мови.
3. Розкрийте суть поняття «процес навчання»:
- а) спеціально організоване навчання в певному навчальному закладі;
 - б) цілеспрямована, послідовно організована взаємодія вчителя і учнів, опосередкована змістом діяльності, у процесі якої розв'язують завдання освіти, виховання і загального розвитку дітей;
 - в) поєднання викладання, учіння й пізнання.
4. Дайте визначення категорії «гуманітаризація освіти»:
- а) навчання на факультетах гуманітарного профілю;
 - б) визначення предметів гуманітарного циклу серед інших шкільних предметів як найважливіших для формування особистості;
 - в) комплекс шкільних предметів гуманітарного спрямування.
5. З'ясуйте, яке визначення відповідає поняттю «диференційоване навчання мови»:
- а) варіативність змісту навчання, використання різних за ступенем складності та мотиваційним спрямуванням завдань, застосування групової, парної форм навчання;
 - б) навчання за спеціально складеною програмою;
 - в) навчання дітей, які мають філологічні здібності.
6. Дайте визначення поняття «екзамен»:
- а) усна перевірка знань, умінь і навичок учнів;
 - б) організаційна форма перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів;
 - в) вид контрольних учнівських робіт з української мови.
7. Оберіть значення методичної категорії «залік»:
- а) форма контролю, що завершує вивчення теми, розділу, головна мета якої полягає в перевірці якості, повноти й систематичності знань учнів та міцності їх усвідомлення;

- б) організаційна форма перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів наприкінці навчального року;
 - в) вид самостійних письмових робіт учнів із будь-якого предмета.
8. Сформулюйте зміст курсу української мови:
- а) зміст чинної шкільної програми з рідної мови;
 - б) зміст навчального шкільного плану;
 - в) зміст навчання рідної мови як системи знань, умінь і навичок, визначених програмою, підручником, словниками.
9. Хто з учених займався визначенням предмета методики української мови як науки?
- а) Олійник І.С.;
 - б) Чавдаров С. Х.;
 - в) Ющук І.П.
10. Засоби навчання мови:
- а) дидактичний матеріал;
 - б) таблиці, технічні засоби;
 - в) дидактичний матеріал; таблиці, технічні засоби.

Варіант – 4

1. Який з принципів добору змісту навчання передбачає необхідність систематичної роботи над видами мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку...
- а) реалізації діяльнісного підходу до визначення змісту навчання;
 - б) реалізації особистісного підходу до визначення змісту навчання;
 - в) поліфункціональної мовної освіти?
2. Джерелами розвитку методики української мови є...
- а) постанови уряду про школу;
 - б) передовий досвід вітчизняної та зарубіжної шкіл;
 - в) чинні програми та підручники.
3. Мета шкільного курсу української мови –...
- а) формування мовної особистості;
 - б) формування знань про мовну систему;
 - в) формування полілінгвальної особистості.

4. На якому змістовому рівні засвоєння рідної мови в школі має систематичний характер?

- а) 1–4-ті класи;
- б) 5–9-ті класи;
- в) 10–12-ті класи.

5. Документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, у якому визначено мету й завдання курсу, обсяг і систему знань, коло умінь і навичок з української мови, що їх мають обов'язково отримати учні у процесі навчання –

- а) підручник;
- б) програма;
- в) державний стандарт.

6. Програма «Українська мова 5–12 класи» містить такі лінії змісту навчання:

- а) мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна;
- б) мовна, мовленнєва, українознавча;
- в) мовна, мовленнєва, країнознавча.

7. Систематизувальна функція підручника...

- а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
- б) подає знання у певній системі, відповідно до програми;
- в) трансформує знання учнів в уміння й навички.

8. Мовленнєва діяльність – це...

- а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
- б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
- в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.

9. Мовленнєві уміння – це уміння...

- а) спілкуватися, будувати висловлювання;
- б) користуватися нормативними мовними засобами;
- в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.

10. Розкрийте суть поняття «гуманізація освіти»:

- а) посилення спрямованості освіти на формування особистості, активне засвоєння моральних норм, вироблених людством протягом багатоміліонної історії;

- б) виховний і розвивальний характер навчального процесу;
- в) посилення суб'єкт-суб'єктних стосунків між учителем та учнем.

Варіант – 5

1. Дайте визначення поняття «екзамен»:
 - а) усна перевірка знань, умінь і навичок учнів;
 - б) організаційна форма перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів;
 - в) вид контрольних учнівських робіт з української мови.
2. Оберіть значення методичної категорії «залік»:
 - а) форма контролю, що завершує вивчення теми, розділу, головна мета якої полягає в перевірці якості, повноти й систематичності знань учнів та міцності їх усвідомлення;
 - б) організаційна форма перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів наприкінці навчального року;
 - в) вид самостійних письмових робіт учнів із будь-якого предмета.
3. Сформулюйте зміст курсу української мови:
 - а) зміст чинної шкільної програми з рідної мови;
 - б) зміст навчального шкільного плану;
 - в) зміст навчання рідної мови як системи знань, умінь і навичок, визначених програмою, підручником, словниками.
4. Хто з учених займався визначенням предмета методики української мови як науки?
 - а) Олійник І.С.;
 - б) Чавдаров С.Х.;
 - в) Ющук І.П.
5. Засоби навчання мови:
 - а) дидактичний матеріал;
 - б) таблиці, технічні засоби;
 - в) дидактичний матеріал; таблиці, технічні засоби.
6. Методика навчання української мови як навчальна дисципліна допомагає майбутньому вчителю...
 - а) вивчати самому українську мову;
 - б) узагальнювати передовий досвід сучасної школи;

- в) засвоїти систему теоретичних знань і професійних умінь, що допоможуть формувати в учнів мовну, мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України.
7. Предметом методики навчання мови є...
- а) процес навчання української мови;
 - б) процес вивчення української мови;
 - в) процес викладання української мови.
8. Зв'язок з якою наукою допомагає методиці навчання української мови добирати методи та прийоми навчання з урахуванням використання їх можливостей для розвитку мислення, яке протікає за певними законами?
- а) мовознавством;
 - б) психологією;
 - в) логікою.
9. Яке завдання навчання рідної мови передбачає формування умінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення?
- а) виховне завдання;
 - б) розвивальне завдання;
 - в) навчальне завдання.
10. Який з принципів добору змісту навчання передбачає необхідність систематичної роботи над видами мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку...
- а) реалізації діяльнісного підходу до визначення змісту навчання;
 - б) реалізації особистісного підходу до визначення змісту навчання;
 - в) поліфункціональної мовної освіти?

Варіант – 6

1. Принципи навчання мови – це...
- а) основоположні ідеї, на яких ґрунтується діяльність учителя-словесника й учнів у процесі опанування мови;
 - б) спосіб діяльності вчителя й учнів, спрямованої на засвоєння мовних знань, умінь, навичок;
 - в) методичні поради.

2. Який загальнодидактичний принцип спрямовує увагу вчителя на зв'язок вивченого з новим матеріалом?

- а) принцип систематичності ;
- б) принцип наступності;
- в) принцип науковості.

3. Який принцип вимагає такої організації навчання, щоб учні використовували всі свої інтелектуальні можливості, у тому числі й асоціативне мислення?

- а) принцип міцності знань;
- б) принцип активності;
- в) принцип перспективності.

4. Лінгво-дидактичні принципи:

- а) комунікативно-діяльнісний, культурологічний, проблемно-пошуковий;
- б) зв'язок теорії з практикою, навчання з життям, навчання з вихованням;
- в) увага до матерії мови; фізичний розвиток органів мовлення; розуміння мовних значень та одночасний розвиток лексичних і граматичних навичок; оцінка виразності мовлення.

5. Яке завдання навчання рідної мови передбачає формування умінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення?

- а) виховне завдання;
- б) розвивальне завдання;
- в) навчальне завдання.

6. Систематизувальна функція підручника...

- а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
- б) трансформує знання в уміння і навички;
- в) подає знання в певній системі, відповідно до програми.

7. Оберіть значення методичної категорії «залік»:

- а) форма контролю, що завершує вивчення теми, розділу, головна мета якої полягає в перевірці якості, повноти й систематичності знань учнів та міцності їх усвідомлення;

- б) організаційна форма перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів наприкінці навчального року;
 - в) вид самостійних письмових робіт учнів із будь-якого предмета.
8. Мовленнєва діяльність – це...
- а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
 - б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
 - в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.
9. Мовленнєві уміння – це уміння...
- а) спілкуватися, будувати висловлювання;
 - б) користуватися нормативними мовними засобами;
 - в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.
10. Джерелами розвитку методики української мови є...
- а) постанови уряду про школу;
 - б) передовий досвід вітчизняної та зарубіжної шкіл;
 - в) чинні програми та підручники.

Контрольні питання до змістового модуля № 1

1. Методика викладання української мови як наука і навчальна дисципліна.
2. Історія становлення методики навчання української мови як науки.
3. Підручники та посібники з методики викладання української мови та розвитку зв'язного мовлення. Періодичні методичні видання.
4. Предмет, зміст, цілі і структура курсу методики навчання української мови.
5. Внесок видатних вітчизняних методистів у розвиток методичної думки.
6. Зв'язок методики з навчальними дисциплінами.
7. Актуальні проблеми сучасної методичної науки.
8. Зміст і структура підручників з української мови для учнів 5–12 класів.

9. Сучасний підручник з української мови (науковість і доступність змісту; стислість, точність і якість викладу; художнє оформлення і поліграфічне виконання).

10. Основні структурні елементи підручника (навчально-методичний апарат): текст (основний, додатковий, пояснювальний), позатекстові компоненти (методичний апарат: апарат організації засвоєння навчального матеріалу; ілюстративний матеріал; апарат орієнтування).

11. Зміст і структура програми з української мови для загальноосвітніх шкіл.

12. Мета та завдання вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах України.

13. Зміст програми: мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна змістові лінії.

14. Комунікативна змістова лінія програми. Види мовленнєвої діяльності учнів.

15. Значення української мови як навчального предмета. Пріоритети мовної освіти в загальноосвітній школі.

16. Структура мовної освіти.

17. Принципи відбору змісту навчання української мови.

18. Зміст навчання української мови в школах з українською мовою навчання.

19. Концепція мовної освіти 12-річної школи.

20. Основні аспекти навчання рідної мови (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний). Традиційні аспекти навчання рідної мови й нові підходи, зумовлені змінами в суспільному і духовному житті народу та концепцією національної школи в Україні (народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний).

21. Комунікативний аспект навчання рідної мови.

22. Принципи у навчанні мови. Проблема дидактичних принципів.

23. Освітня мета навчання: навчальна мета, розвивальна мета, виховна мета.

24. Дидактичні принципи та вимоги до змісту навчання мови (науковість, систематичність, послідовність, зв'язок теорії з практикою, доступність, перспективність, проблемність).

25. Дидактичні принципи та вимоги до організації процесу навчання мови (принцип свідомості, мотивації, активності й самостійності, наочності).

26. Проблема лінгводидактичних принципів у навчанні мови та розв'язання (пізнавально-практична спрямованість навчання мови; функціонально-комунікативна спрямованість навчання мови; вивчення мови у структурній цілісності, з обов'язковим пізнанням її рівнів, активізація взаємовпливу навчання мови і розвитку мислення та мовлення; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення).

27. Лінгводидактичні принципи та вимоги до організації процесу навчання мови: розвиток логічного мислення учнів засобами мови (порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція), використання мовної практики для засвоєння теорії мови і навпаки (збагачення словникового запасу і граматичної будови усного і писемного мовлення учнів, засвоєння норм української мови формування в учнів умінь і навичок зв'язного мовлення).

Література до змістового модуля № 1

1. Актуальні проблеми становлення і розвитку національної школи : Зб. метод, матеріалів НДІ педагогіки України; ред. : Г. С. Дегтярьова та ін. – К. : Хрещатик, 1992. – 109 с.

2. Білоусенко П.І. Проблемно-ситуативні завдання на уроках рідної мови / П. І. Білоусенко, В. В. Явір. – К. : Освіта, 1990. – 128 с.

3. Біляєв О.М. Методика вивчення рідної мови в школі : Посібник для вчителів / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, Г. Р. Передерій, Л. П. Рожило. – К. : Рад. школа, 1987. – 246 с.

4. Біляєв О.М. Концепція навчання державної мови в школах України / О. М. Біляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський, Г. П. Шелехова // Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 16–21.

5. Біляєв О.М. Концепція мовної освіти в Україні / О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, В. М. Плахотник // Рідна школа. – 1994. – № 9. – С. 71–73.

6. Бондаренко Н. Концепція підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання / Н. Бондаренко, А. Ярмолюк // Дивослово. – 2002. – № 4. – С.66–72.

7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

8. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю :

монографія / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.

9. Горошкіна О.М. Організація навчання української мови в гімназії / О. М. Горошкіна // Дивослово. – 1997. – № 9. – С.45–47.

10. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – грудень. – № 44–45–46. – (спецвипуск).

11. Державний стандарт базової і повної середньої освіти / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 1–2 (спецвипуск). – К. : Педагогічна преса, 2004. – 64 с.

12. Державний стандарт базової і повної середньої освіти / Інформаційний збірник МОН України. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2004. – № 3. – С.76–80.

13. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. – 2003. – № 42–43. – 10 червня.

14. Концепція «Нова українська школа» / за заг. ред. М. Грищенко. – К., 2016. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>]

15. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова (5 -9 класи). – К., 2017р. [Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017.html>]

Змістовий модуль № 2

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ МОВИ. ТИПИ УРОКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тестові завдання

Варіант – 1

1. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок з теми, застосування яких буде потрібним на уроці; 3) робота над закріпленням знань, умінь, навичок; 4) перевірка якості самостійної роботи учнів; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

2. Якому типу уроку належить подана структура: 1) перевірка домашнього завдання; 2) актуалізація опорних знань, умінь, навичок; 3) повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчання; 4) вивчення нового матеріалу; 5) закріплення набутих знань; 6) підведення підсумків уроку 7) завдання додому та інструктаж про його виконання.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

3. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого, робота над висновками; 4) удосконалення вмінь і навичок з теми; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

4. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення мети перевірки і способів її проведення; 2) усна перевірка знань учнів (якщо потрібно); 3) самостійне виконання учнями контрольної роботи; 4) відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є); 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;

- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

5. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

6. Технологія навчання – це...

- а) методика навчання;
- б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
- в) використання технічних засобів навчання.

7. Оберіть визначення поняття «аспектний урок української мови»:

- а) урок, на якому вдало поєднуються навчальна, виховна й розвивальна цілі;
- б) урок, пов'язаний із написанням творчих робіт;
- в) урок вивчення і закріплення теоретичного матеріалу, формування вмінь, узагальнення чи перевірки знань, умінь і навичок з окремої теми чи розділів науки про мову.

8. Укажіть автора класифікації аспектних уроків української мови:

- а) О. Біляєв;
- б) В. Панов;
- в) М Пентилюк.

9. Зазначте правильне визначення поняття «активний словник учня»:

- а) сукупність слів будь-якої мови, якою користується учень у повсякденному житті та навчальній діяльності;

- б) сукупність слів рідної мови, якою користується учень у навчальній діяльності;
- в) словниковий запас учня, яким він користується на уроках української мови.

10. Оберіть види мовленнєвої діяльності:

- а) розповідь, опис, роздум;
- б) говоріння, письмо, аудіювання й читання;
- в) усні повідомлення, письмові й творчі роботи, диспут, дискусія.

Варіант – 2

1. Визначте види аспектних уроків рідної мови:

- а) уроки вивчення нового матеріалу; закріплення знань та формування вмінь і навичок; повторення окремої теми, розділу; узагальнення й систематизації вивченого; контролю та корекції знань, умінь і навичок; аналізу контрольних робіт;
- б) уроки вивчення нового матеріалу; контролю та корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок;
- в) уроки закріплення знань та формування вмінь і навичок; узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок.

2. Визначте суть поняття «технологія навчання»:

- а) зовнішня і внутрішня структура навчання;
- б) система навчання, що характеризує досягнення поставленої дидактичної мети;
- в) вдале поєднання принципів, методів і прийомів, засобів навчання, людських ресурсів, завдяки якому досягають навчальної, виховної і розвивальної цілей уроку.

3. Зазначте, які основні якісні ознаки має будь-яка технологія навчання:

- а) раціональність, доцільність, оптимальність, результативність;
- б) новизна, вичерпність, інтерактивність;
- в) дидактична, виховна й розвивальна цілі.

4. Визначте навчальну мету уроку вивчення нового матеріалу з української мови:

- а) відновити в пам'яті знання з початкової школи про частини мови;
- б) провести перевірку теоретичних знань з основних розділів науки про мову;
- в) з'ясувати (ознайомити, домогтись усвідомлення, розкрити поняття) новий теоретичний матеріал.

5. Укажіть основні структурні компоненти уроку вивчення нового матеріалу:

- а) організаційний момент; перевірка домашнього завдання; повідомлення теми і мети уроку; підготовка до сприймання нового матеріалу; вивчення нового матеріалу; закріплення знань учнів; оголошення домашнього завдання; підведення підсумків уроку;
- б) організаційний момент, повторення вивченого, вправи на закріплення знань та формування вмінь, самостійна робота, підсумки уроку;
- в) оголошення теми і мети уроку, узагальнення вивченого матеріалу, самостійне виконання вправ, інструктаж до виконання домашнього завдання, підсумки уроку.

6. Оберіть основні структурні компоненти уроку формування вмінь і навичок:

- а) повторення нового матеріалу, перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, закріплення та формування вмінь і навичок;
- б) організаційний момент, повторення вивченого матеріалу, виконання вправ, оголошення домашнього завдання, підсумки уроку;
- в) організаційний момент, перевірка домашнього завдання, оголошення теми й мети уроку, усне закріплення теоретичних відомостей, формування предметних умінь і навичок, оголошення домашнього завдання, підбиття підсумків уроку.

7. Укажіть, яка навчальна мета уроку повторення окремої теми, розділу:

- а) закріпити основні предметні вміння й навички з вивченої теми;
- б) узагальнити й систематизувати знання, уміння, навички з окремого розділу науки про мову;

- в) повторити вузлові теоретичні питання та вдосконалити вміння й навички учнів із розділу чи окремої теми.
8. Які структурні компоненти має урок підготовки і написання твору-опису:
- а) оголошення теми й мети уроку, бесіда про композиційні особливості тексту-опису, підготовчі вправи, складання плану майбутнього твору, написання й редагування твору;
 - б) організаційний момент, перевірка домашнього завдання, спостереження над мовою, виконання вправ, написання твору-опису;
 - в) перше читання тексту-зразка, складання плану, усний опис предмета чи явища, письмовий опис предмета чи явища.
9. Укажіть, яке визначення відповідає поняттю «висловлювання»:
- а) усне повідомлення на будь-яку тему;
 - б) акт комунікації, що характеризується розумовою цілісністю й сприймається слухачем або читачем;
 - в) письмове повідомлення, що характеризується тематичністю та композиційною цілісністю.
10. Дайте визначення категорії «аудіювання»:
- а) усне переказування почутого тексту;
 - б) письмовий переказ тексту, сприйнятого на слух;
 - в) розуміння сприйнятого на слух мовлення.

Варіант – 3

1. З'ясуйте, на якому етапі уроку повторення окремої теми чи розділу вчитель має право оцінити навчальні досягнення учнів:
- а) на всіх без винятку етапах уроку;
 - б) на етапі перевірки домашнього завдання;
 - в) на етапі підбиття підсумків уроку.
2. Визначте, яка структура відповідає уроку узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок:
- а) організаційний момент, підготовка до сприймання нового матеріалу, вправи для закріплення знань та формування вмінь і навичок учнів;

б) організаційний момент, повторення вузлових теоретичних питань розділу; вправи на узагальнення та систематизацію знань, умінь і навичок учнів; перевірка домашнього завдання; підбиття підсумків;

в) організаційний момент, перевірка домашнього завдання, написання самостійної роботи, підбиття підсумків уроку.

3. Укажіть, яка навчальна мета уроків перевірки та обліку якості знань, умінь і навичок:

а) удосконалити вміння й навички учнів з окремої теми граматики;

б) виявити прогалини у знаннях, уміннях і навичках учнів з окремої теми чи розділу;

в) виявити рівень знань, умінь і навичок учнів з окремої теми чи розділу.

4. Оберіть різновиди уроку перевірки та обліку якості знань, умінь і навичок:

а) написання творчого переказу, навчального твору, диктанту;

б) урок проведення контрольного диктанту, контрольного переказу, контрольного твору, контрольної роботи;

в) тестування, самостійна робота учнів, контрольний диктант, колоквиум.

5. Визначте навчальну мету уроку аналізу контрольних робіт:

а) виявити рівень знань, умінь і навичок учнів з окремої теми чи розділу;

б) зробити детальний аналіз допущених учнями типових та індивідуальних помилок у контрольній роботі й виконати практичні завдання на вдосконалення умінь і навичок школярів, що потребують доопрацювання;

в) повторити окремі граматичні теми, які учні засвоїли недостатньо й на які допустили в контрольній роботі типові помилки.

6. З'ясуйте, у чому специфіка робочого зошита учня:

а) це зошит для розвитку зв'язного мовлення учня;

б) це зошит для виконання домашніх завдань з української мови;

в) це посібник для самостійної роботи учня, що містить завдання, укладені згідно із чинною програмою з мови.

7. Оберіть визначення поняття «домашнє завдання з мови»:
- а) складова процесу навчання, вид самостійної діяльності учнів, спрямований на закріплення знань, умінь, навичок, отриманих на уроці;
 - б) учнівське надруковане дослідження;
 - в) виконання письмової вправи в позаурочний час.
8. Укажіть основні структурні компоненти уроку написання докладного переказу:
- а) вступна бесіда вчителя, перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, підбиття підсумків уроку;
 - б) оголошення теми й мети уроку, перше читання тексту, бесіда за змістом почутого тексту, лексико-орфографічна робота, друге читання тексту, складання плану до майбутнього переказу, написання й редагування переказу;
 - в) перевірка домашнього завдання, оголошення теми й мети уроку, вибіркове читання тексту, складання до нього плану, підготовчі вправи, написання переказу.
9. Зазначте, кому з лінгводидактів належить класифікація прийомів роботи з текстом (членування тексту на частини; заміна мовного матеріалу; згортання мовних одиниць; заміна мовних одиниць; відтворення деформованого тексту; навчальне редагування, навчальний переклад):
- а) О. Біляєву;
 - б) М. Стельмаховичу;
 - в) В. Мельничайку.
10. Укажіть різновиди творів-описів:
- а) на патріотичну, морально-етичну, естетичну, лінгвістичну теми;
 - б) текст про зовнішні ознаки предмета, людини, тварини, місцевості, пам'яток історії, культури й архітектури, процесу праці, приміщення;
 - в) тексти газетних жанрів.

Варіант – 4

1. Розкрийте суть поняття «дидактичні ігри»:
- а) настільні мовні ігри;
 - б) роздавальний матеріал для уроків української мови;

в) ігри та ігрові ситуації, які використовуються в навчально-виховному процесі з метою розвитку інтелекту, пізнавальної активності, творчого мислення, спонукають до самостійного пошуку навчальної інформації.

2. Доберіть визначення поняття «динамічні таблиці»:

- а) рухомі таблиці, що дають учителеві змогу унаочнити лінгвістичні процеси, зміни в системі мовних явищ;
- б) статичні таблиці, що дають учителеві змогу унаочнити лінгвістичні явища;
- в) вид технічних засобів навчання.

3. Розкрийте суть методичної категорії «диктант»:

- а) творча вправа, яка полягає у відтворенні взірцевого тексту;
- б) прийом організації навчальної діяльності на уроці, оснований на адекватному відтворенні сприйнятого на слух тексту або його елементів;
- в) виконання письмової вправи за підручником.

4. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

5. Технологія навчання – це...

- а) методика навчання;
- б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
- в) використання технічних засобів навчання.

6. Розкрийте суть поняття «розвиток зв'язного мовлення учнів»:

- а) уроки розвитку зв'язного мовлення;

- б) процес побудови зв'язних висловлювань;
 - в) процес розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.
7. Визначте основні типи мовлення:
- а) переказ, твір, роздум;
 - б) розповідь, опис, роздум;
 - в) текст, діалог, полілог.
8. Оберіть визначення розповіді:
- а) тип мовлення, представлений текстом, у якому йдеться про певні події в часовій послідовності;
 - б) тип мовлення, представлений текстом, у якому описано історичні події;
 - в) тип мовлення, представлений усною формою повідомлення.
9. З'ясуйте, в чому сутність опису як типу мовлення:
- а) письмовий текст про події та факти із життя людини;
 - б) тип мовлення, представлений текстом, у якому зображено зовнішні ознаки предмета, особи, явища, процесу;
 - в) загальне враження від предмета чи явища.
10. Оберіть визначення поняття «роздум»:
- а) текст про цікаві сучасні події;
 - б) науковий текст із лінгвістичних проблем;
 - в) зв'язне висловлювання, представлене текстом, який дає відповідь на запитання, чому подія або явище відбулося, чому герої вчинили саме так, а не інакше, чому предмет чи особу зображено такими, а не іншими.

Варіант – 5

1. Розкрийте суть поняття «розвиток зв'язного мовлення учнів»:
- а) уроки розвитку зв'язного мовлення;
 - б) процес побудови зв'язних висловлювань;
 - в) процес розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.
2. Визначте основні типи мовлення:
- а) переказ, твір, роздум;
 - б) розповідь, опис, роздум;
 - в) текст, діалог, полілог.

3. Оберіть визначення розповіді:
 - а) тип мовлення, представлений текстом, у якому йдеться про певні події в часовій послідовності;
 - б) тип мовлення, представлений текстом, у якому описано історичні події;
 - в) тип мовлення, представлений усною формою повідомлення.

4. З'ясуйте, в чому сутність опису як типу мовлення:
 - а) письмовий текст про події та факти із життя людини;
 - б) тип мовлення, представлений текстом, у якому зображено зовнішні ознаки предмета, особи, явища, процесу;
 - в) загальне враження від предмета чи явища.

5. Оберіть визначення поняття «роздум»:
 - а) текст про цікаві сучасні події;
 - б) науковий текст із лінгвістичних проблем;
 - в) зв'язне висловлювання, представлене текстом, який дає відповідь на запитання, чому подія або явище відбулося, чому герой вчинив саме так, а не інакше, чому предмет чи особу зображено такими, а не іншими.

6. Прийом – це...
 - а) принцип навчання;
 - б) засіб навчання;
 - в) елемент методу.

7. Урок – це...
 - а) метод навчання;
 - б) сукупність прийомів навчання;
 - в) організаційна форма навчально-виховного процесу.

8. З'ясуйте, за якими ознаками визначають тип уроку:
 - а) структурними компонентами уроку;
 - б) дидактичною (навчальною) метою;
 - в) характером використання методів і засобів навчання.

9. Оберіть визначення поняття «аспектний урок української мови»:
 - а) урок, на якому вдало поєднуються навчальна, виховна й розвивальна цілі;

- б) урок, пов'язаний із написанням творчих робіт;
- в) урок вивчення і закріплення теоретичного матеріалу, формування вмінь, узагальнення чи перевірки знань, умінь і навичок з окремої теми чи розділів науки про мову.

10. Укажіть автора класифікації аспектних уроків української мови:
- а) О. Біляєв;
 - б) В. Панов;
 - в) М. Пентилюк.

Варіант – 6

1. Зазначте, що є основою мовленнєвого розвитку особистості учня:
- а) формування мовленнєвої компетенції, оволодіння соціальним поняттєвим апаратом;
 - б) розвиток мовної компетентності;
 - в) формування стратегічної компетентності.
2. Оберіть систему мовленнєвих умінь, яка формується в учнів під час мовленнєвої діяльності:
- а) уміння створювати власні усні й письмові висловлювання;
 - б) уміння сприймати, відтворювати й створювати усні та письмові монологічні й діалогічні висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення;
 - в) уміння складати тексти газетних жанрів.
3. Зазначте, до якого елемента творчої роботи належить частина, що розпочинається словами *отже, значить*:
- а) тези твору-роздуму;
 - б) кульмінації твору-розповіді;
 - в) висновки твору-роздуму.
4. З'ясуйте мету художнього опису:
- а) створити образне, яскраве враження про предмет, викликати в читача певне ставлення до нього;
 - б) точно відтворити всі деталі предмета;
 - в) описати предмет із зазначенням наукових термінів, пов'язаних із ним.

5. Укажіть, до якого елементу творчої роботи належить частина, що починається словами *по-перше, по-друге, наприклад* та ін.:

- а) висновку твору-роздуму;
- б) основної частини (доказів) твору-роздуму;
- в) початку твору-розповіді на основі власного досвіду.

6. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого, робота над висновками; 4) удосконалення вмінь і навичок з теми; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

7. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення мети перевірки і способів її проведення; 2) усна перевірка знань учнів (якщо потрібно); 3) самостійне виконання учнями контрольної роботи; 4) відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є); 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

8. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;

- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

9. Технологія навчання – це...

- а) методика навчання;
- б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
- в) використання технічних засобів навчання.

10. Прийом – це...

- а) принцип навчання;
- б) засіб навчання;
- в) елемент методу.

Контрольні питання до змістового модуля № 2

1. Методи і прийоми навчання української мови.

2. Класифікація методів навчання української мови: інформаційно-рецептивний метод (пояснювально-ілюстративний); спонукально-репродуктивний метод, метод проблемного викладу; стимулюючо-пошуковий метод.

3. Дидактичні прийоми: 1) викладання: повідомлення, розповідь, пояснення, інструктаж, постановка питання, показ зразка, завдання, перевірка і оцінка знань, постановка проблеми, висування гіпотези; 2) навчання: слухання, спостереження, читання, переказ, письмо, порівняння. Систематизація, пояснення, заучування, формулювання питань, виконання вправ, конструювання, розв'язання проблем.

4. Основні прийоми інформаційно-рецептивного методу навчання мови: пояснення готової інформації, пояснення лінгвістичного поняття, пояснення правописних правил, повідомлення готової інформації, постановка інформаційних питань, інструктаж читання готової інформації, вправи.

5. Вправи та їх класифікація.

6. Основні прийоми спонукально-репродуктивного методу навчання: репродуктивне повідомлення, репродуктивна бесіда, репродуктивні вправи (розпізнавальні, диктанти як різновид розпізнавальних вправ, перетворювальні вправи, конструювання мовного матеріалу за зразком).

7. Основні прийоми методу проблемного викладу: постановка проблемних питань, показ розв'язання проблеми, спонукання до аналізу мовних явищ і обґрунтування висновків.

8. Основні прийоми стимулюючо-пошукового методу: евристична бесіда, постановка алгоритмічних програмових завдань.

9. Проблема типології уроків української мови. Типи уроків з української мови, структура і методика їх проведення.

10. Зміст уроку української мови. Вимоги до змісту сучасного уроку (лінгводидактичний, науковий рівень, оптимальність змісту, єдність навчання і виховання, зв'язок змісту уроку з життям).

11. Технології сучасного уроку української мови.

12. Нестандартні уроки української мови.

Література до змістового модуля № 2

1. Біляєв О.М. Сучасний урок рідної мови / О. М. Біляєв. – К. : Рад. школа, 1981. – 176 с.

2. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Караман С.О. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.

3. Когут О. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / О. Когут. – Тернопіль : Астон, 2005. – 204 с.

4. Кочан Н.І. Словник-довідник з методики викладання української мови / Н. І. Кочан, Н. М. Захлюпана. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 249 с.

5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів вищих закладів освіти / Колектив автор. : М. І. Пентилюк, А. Г. Гелетова, С. О. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2000. – 267 с.

6. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів філологічних факультетів / За ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 399 с.

7. Методика навчання української мови. Програма. Методичні коментарі. Контрольні завдання / Укл. : В. О. Бузинська, О. В. Кардашук. – Чернівці : Рута, 2004. – 28 с.

8. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; за загал. ред. О. М. Пехоти. – К. : А. С.К., 2001. – 256 с.

9. Основи нових інформаційних технологій навчання : Посібник для вчителів / Авт. кол.; за ред. Ю. І. Машбіца. – К. : ТЗМН, 1997. – 264 с.

10. Плиско К.М. Організація навчання синтаксису в середній школі : Посібник для вчителя / К. М. Плиско. – К. : Рад. школа, 1990. – 135 с.

11. Плиско К.М. Принципи, форми і методи навчання української мови / К. М. Плиско. – Харків : Основа, 1995. – 240 с.

12. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі / К. М. Плиско. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Харків : ХДПУ, 2003. – 114 с.

13. Пометун О. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод посібник / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с.

МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Тестові завдання

Варіант – 1

1. Вихідні й основні положення, яких має дотримуватися вчитель-словесник у процесі навчання фонетики – це принципи...
 - а) встановлення зв'язків між словотворенням і фонетикою;
 - б) вивчення фонетики й орфоепії;
 - в) здійснення зв'язку з роботою над розвитком зв'язного мовлення.

2. Об'єктом вивчення фонетики у школі є...
 - а) фонема, явища асиміляції, дисиміляції, правопис слів;
 - б) словоформа, слово, словосполучення;
 - в) звуки, закономірності їх поєднання (сполучуваність), фонетичні процеси (вплив позиції звука у слові та сусідство інших звуків на його звучання), природа й структура складу, наголос, інтонація.

3. Знання з фонетики необхідні учням для...
 - а) удосконалення знань з графіки й орфографії, навчання орфоепії української мови, роботи над дикцією учнів, виправлення вад мовлення;

- б) формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок, розвитку мовного чуття;
- в) вивчення частин мови у зв'язку з фонетикою; вивчення системи відмінювання частин мови.

4. Наступність у навчанні фонетики реалізується через...

- а) встановлення правильного співвідношення теорії з практикою, добір тренувальних вправ і завдань, які даватимуть можливість закріплювати набуті знання й формувати необхідні фонетичні вміння й навички;
- б) таку організацію навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо у процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями й навичками;
- в) опору на засвоєний і вивчений учнями матеріал, на основі якого взаємодіють старі й нові знання, у результаті чого утворюється система міцних і глибоких фонетичних знань, умінь і навичок.

5. Орфоепічні помилки – це вид помилок, що мають місце в усному мовленні. Основні типи орфоепічних помилок:

- а) пов'язані з недостатнім засвоєнням правил правопису, наприклад, букви, що позначають ненаголошений кореневий голосний або букви, що позначають дзвінкий чи глухий приголосний звук у корені слова, навіть коли правило правопису школярі вже вивчали;
- б) помилки, пов'язані з впливом діалекту, з впливом рідної мови (неукраїнської); неправильний наголос у словах; орфографічна вимова під впливом читання; порушення орфоепічних норм і правил української фонетики;
- в) помилки, пов'язані з незнанням орфографічних правил, українського наголошування слів.

6. Основні прийоми роботи над вимовою:

- а) позначення букв звуками, аналіз вимови звуків, запис почутого, фонетичний розбір слова;
- б) робота зі словником наголосів, аналіз звуків у слові, складання алгоритмів, аналіз інтонації в усному висловлюванні;
- в) пояснення артикуляції звука; зіставлення складів з виучуваним звуком із складами, що містять звуки, якими замінюється виучуваний звук; демонстрація правильної вимови.

7. Загальні відомості про частини мови можна повідомити шляхом...
- а) хорових вправ;
 - б) розповіді з елементами бесіди;
 - в) інтонаційно-сміслового розбору.
8. Суть лексико-граматичного принципу навчання зводиться до такого розуміння:
- а) вивчаючи граматичний матеріал, потрібно звертати увагу як на значення слова, так і на вияв його в граматичній формі;
 - б) вивчаючи граматику, потрібно проводити спостереження за стилістичним використанням граматичних явищ;
 - в) підкреслюючи спільне в граматичних формах української і споріднених мов, потрібно з'ясувати і їх відмінності.
9. Основний етап формування орфографічних навичок у школі:
- а) 5–7-мі класи;
 - б) 1–4-ті класи;
 - в) 5–9-ті класи.
10. В історії вивчення пунктуації визначилися три погляди:
- а) інтонаційний, смисловий, граматичний;
 - б) інтонаційний, фонетичний, граматичний;
 - в) інтонаційний, морфологічний, фонетичний.

Варіант – 2

1. Головним у вивченні звуків мовлення є функціональний аспект. Учні дізнаються про те, що звуки мовлення служать для побудови слів і розрізнення їх значень. Досягається це шляхом...
- а) зіставлень звуків української і рідної мови (румунської, російської тощо);
 - б) спостереження над смислорозрізнявальною функцією окремих звуків у слові;
 - в) розуміння мовлення, реалізації мети спілкування.
2. Звуки мови у школі одночасно вивчаються в трьох аспектах:
- а) лінгводидактичному, культурологічному, психологічному;
 - б) фізичному, фізіологічному, лінгвістичному;
 - в) психологічному, дидактичному, лінгвістичному.

3. Вивчаючи наголос, учні мають засвоїти поняття про...
 - а) смислорозрізнавальну функцію наголосу, його місце в слові, рухомість при словозміні;
 - б) значення наголосу, правилі складоподілу, вимову звуків;
 - в) види наголосу, орфоепічні норми, склад слова.

4. Фонетико-графічний розбір передбачає проведення аналізу:
 - а) від букви до звука;
 - б) від звука до букви;
 - в) від слова до звуків.

5. Збагачення словникового запасу учнів проводиться у процесі вивчення:
 - а) лексики та фразеології;
 - б) усіх розділів шкільного курсу мови;
 - в) граматики.

6. Систематичний курс синтаксису в школі вивчається:
 - а) 5–6-му класах;
 - б) 8–9-му класах;
 - в) 10–11-му класах.

7. Інтонаційно-смісловий розбір доцільно застосовувати під час вивчення:
 - а) словосполучення;
 - б) ускладненого простого речення;
 - в) головних членів речення.

8. Однорідні й неоднорідні означення доцільно розмежовувати за такими критеріями:
 - а) інтонація;
 - б) граматичне запитання;
 - в) сукупність формальних і семантичних ознак

9. Правописні вміння – це...
 - а) вміння групувати мовні одиниці за певною ознакою, робити їх розбір;
 - б) вміння правильно вимовляти звуки, вживати форми слів, складати словосполучення і речення;

в) вміння правильно писати слова і правильно ставити розділові знаки.

10. Диктант – це...

- а) прийом організації навчальної діяльності на уроці, у процесі якого учні відтворюють письмово сприйнятий ними на слух текст;
- б) жанр учнівських висловлювань;
- в) різновид письмової роботи, виконаної під диктовку.

Варіант – 3

1. Для вироблення навичок правильно визначати наголошені склади учням доцільно пропонувати...

- а) вимовляти заздалегідь дібрані слова співом, виділяючи при цьому наголошені склади.
- б) вимовляти заздалегідь дібрані слова речитативом, виділяючи при цьому наголошені склади.
- в) вимовляти заздалегідь дібрані слова складами, виділяючи при цьому наголошені склади.

2. Для вироблення навичок виразного читання доцільно пропонувати учням під час вивчення фонетики...

- а) окремі слова з дотриманням наголосу;
- б) синтагми з дотриманням орфоепічних норм;
- в) прозові тексти з дотриманням інтонації, відповідного темпу мовлення, пауз.

3. Графічні вміння – це уміння...

- а) за допомогою графічних знаків передавати мовлення, складати схеми, таблиці, моделі, алгоритми, що відтворюють лінгвістичну інформацію;
- б) за допомогою букв передавати мовлення;
- в) позначати звуки буквами.

4. Ознайомлення учнів з багатозначністю слова доцільно проводити шляхом:

- а) спостереження над мовою (з обов'язковим залученням словників);
- б) розповіді вчителя;
- в) роботи з підручником й тлумачним словником.

5. Яких специфічних принципів потрібно дотримуватися у вивченні розділів «Будова слова» і «Словотвір»?
- а) взаємозв'язок синхронного і діяхронічного підходів до слова;
 - б) опора на зіставлення синтезу й аналізу слова;
 - в) розвиток мовленнєвого апарату учнів.
6. Метою вивчення частин мови в 6–7-х класах є:
- а) вироблення правописних умінь та навичок;
 - б) оволодіння нормами правильної вимови слів;
 - в) поглиблення знань учнів про граматичне і лексичне значення слова, про особливості словозміни і словотворення, про синтаксичну роль слів.
7. Синтаксична помилка – це вид...
- а) граматичних помилок;
 - б) стилістичних помилок;
 - в) лексичних помилок.
8. Схеми під час вивчення синтаксису використовуються для...
- а) усвідомлення будови синтаксичних одиниць;
 - б) удосконалення правописних навичок;
 - в) реалізації принципу «зв'язок навчання з вихованням».
9. Мета уроку-практикуму з синтаксису:
- а) перевірити, як учні засвоїли основні відомості з синтаксису;
 - б) удосконалювати вміння та навички будувати і використовувати синтаксичні конструкції у власному мовленні, інтонувати їх і вживати розділові знаки в них;
 - в) забезпечити усвідомлення учнями основних видів синтаксичних одиниць; ознайомити з інтонацією, пунктуацією в них.
10. У вивченні тем: «Кома між однорідними членами речення», «Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними», «Розділові знаки в складному реченні з різними видами зв'язку» – доцільно застосовувати...
- а) метод спостереження над мовними явищами;
 - б) метод лекції;
 - в) метод самостійної роботи з підручником.

Контрольні питання до самостійної роботи студентів

1. Українська орфографія. Орфографічні помилки.
2. Українська пунктуація. Пунктуаційні помилки.
3. Граматичні норми. Граматичні помилки.
4. Виразальні засоби лексики. Лексичні помилки.
5. Мовна норма та мовленнєві помилки.
6. Міжпредметні зв'язки в навчанні мови.
7. Значення і завдання вивчення фонетики в шкільному курсі.
8. Методи і прийоми навчання фонетики. Система вправ з фонетики.
9. Орфоепічні уміння і навички учнів.
10. Лінгвістичні основи шкільного курсу лексики і фразеології.
11. Лексичні вправи та їх типи.
12. Способи тлумачення лексичного значення слова.
13. Значення розділів «Будова слова» та «Словотвір» у шкільному курсі української мови.
14. Морфемний і словотвірний аналіз слова.
15. Місце морфології в шкільному курсі мови
16. Спільне та відмінне у шкільній та вузівській класифікації частин мови.
17. Зв'язок морфології з іншими розділами курсу.
18. Види вправ при вивченні морфології.
19. Місце синтаксису в курсі української мови. Формування синтаксичних понять.
20. Основні методи і прийоми навчальної роботи під час вивчення синтаксису.
21. Завдання шкільного курсу орфографії. Поняття про орфограму.
22. Принципи української орфографії.
23. Орфографічні правила та орфографічні вправи.
24. Значення пунктуації та теоретичні основи.
25. Види вправ з пунктуації. Робота з пунктуаційними помилками.
26. Лінгвістичні основи методики стилістики.

Література до модуль-контролю «Самостійна робота»

1. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії : Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272с.
2. Кучеренко Н.М. Дидактичний матеріал з української мови. Морфологія : посібник для вчителя / Н. М. Кучеренко. – Київ : Освіта, 1992. – 288 с.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів філологічних факультетів / За ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 399 с.
4. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів вищих закладів освіти / Колектив автор. : М. І. Пентилюк, А. Г. Гелетова, С. О. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. – К : Ленвіт, 2000. – 267 с.
5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів вищих закладів освіти / За ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – 399с.
6. Сікорський П.І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання : Монографія / П. І. Сікорський. – Львів : Каменярь, 1998. –196 с.
7. Сиротенко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г. О. Сиротенко. – Х. : Основа, 2003. – 78 с.
8. Скуратівський Л.В. Пізнавальні завдання з української мови / Л. В. Скуратівський. – К. : Рад. школа, 1987 – 144 с.
9. Скуратівський Л. В. Концепція підручника рідної мови / Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2001. –№ 3. – С.5–7.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики : Навч. посібник / кол. авторів; за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.
11. Стельмахович М.Г. Етнопедagogічні основи методики рідної мови / М. Г. Стельмахович // Українська мова і література в школі. – 1993. – №5–6. – С. 19–23.
12. Стельмахович М.Г. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення в 4–8 класах / М. Г. Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1981. – 137 с.

ЗАЛІКОВИЙ МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ

Тестові завдання

Варіант – 1

1. Програма «Українська мова 5–9 класи» містить такі лінії змісту навчання:
 - а) мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна;
 - б) мовна, мовленнєва, українознавча;
 - в) мовна, мовленнєва, країнознавча.
2. Систематизувальна функція підручника...
 - а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
 - б) подає знання у певній системі, відповідно до програми;
 - в) трансформує знання учнів в уміння й навички
3. Зазначте, у яких стилях реалізують розповідь:
 - а) науковому, публіцистичному, офіційно-діловому;
 - б) художньому й розмовному;
 - в) публіцистичному і науковому.
4. Укажіть, у яких стилях реалізують опис як тип мовлення:
 - а) художньому й науковому;
 - б) офіційно-діловому і художньому;
 - в) публіцистичному і розмовному.
5. Зазначте, у якому стилі реалізують роздум як тип мовлення:
 - а) офіційно-діловому;
 - б) публіцистичному;
 - в) художньому.
6. Визначте структурні компоненти тексту розповіді:
 - а) зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка;
 - б) теза, антитеза, докази та висновки;
 - в) загальне враження від предмета, його призначення.
7. З'ясуйте, з яких структурних компонентів складається текст опису:
 - а) зав'язки, розвитку подій, кульмінації, розв'язки;

- б) тези, доказів та висновків;
в) з'ясування загального враження від предмета зовнішніх ознак (розмір, форма, колір, смак, запах), місця розташування предмета, його призначення.
8. Укажіть, із яких структурних компонентів складається текст роздуму:
а) зав'язки, розвитку подій, кульмінації та розв'язки;
б) тези, доказів та висновків;
в) вступу, основної частини й висновків.
9. Оберіть учених, які займалися дослідженням проблем розвитку зв'язного мовлення учнів:
а) В. Сухомлинський, В. Онищук, В. Паламарчук;
б) О. Гончар, М. Стельмах, З. Тулуб;
в) М. Стельмахович, Т. Ладиженська, В. Мельничайко.
10. Укажіть основні структурні компоненти уроку написання докладного переказу:
а) вступна бесіда вчителя, перевірка домашнього завдання, вивчення нового матеріалу, підбиття підсумків уроку;
б) оголошення теми й мети уроку, перше читання тексту, бесіда за змістом почутого тексту, лексико-орфографічна робота, друге читання тексту, складання плану до майбутнього переказу, написання й редагування переказу;
в) перевірка домашнього завдання, оголошення теми й мети уроку, вибіркове читання тексту, складання до нього плану, підготовчі вправи, написання переказу.
11. Зазначте, кому з лінгводидактів належить класифікація прийомів роботи з текстом (членування тексту на частини; заміна мовного матеріалу; згортання мовних одиниць; заміна мовних одиниць; відтворення деформованого тексту; навчальне редагування, навчальний переклад):
а) О. Біляєву;
б) М. Стельмаховичу;
в) В. Мельничайку.
12. Укажіть різновиди творів-описів:
а) на патріотичну, морально-етичну, естетичну, лінгвістичну теми;

- б) текст про зовнішні ознаки предмета, людини, тварини, місцевості, пам'яток історії, культури й архітектури, процесу праці, приміщення;
в) тексти газетних жанрів.
13. Оберіть твори газетних жанрів:
а) замітка-інформація, замітка дискусійного характеру, замітка з висновками й пропозиціями, фейлетон, нарис;
б) промова, доповідь, тези;
в) інтерв'ю, репортаж, розповідь.
14. Зазначте, які структурні компоненти має урок підготовки й написання твору-розповіді:
а) оголошення теми й мети уроку, вступна бесіда вчителя, складання плану, написання розповіді;
б) бесіда з учнями, спостереження над мовою, підготовчі вправи, написання розповіді;
в) оголошення теми й мети уроку, тематична бесіда з учнями, підготовчі вправи, складання плану майбутньої розповіді, написання та редагування розповіді.
15. Структурні компоненти уроку підготовки і написання твору-опису:
а) оголошення теми й мети уроку, бесіда про композиційні особливості тексту-опису, підготовчі вправи, складання плану майбутнього твору, написання й редагування твору;
б) організаційний момент, перевірка домашнього завдання, спостереження над мовою, виконання вправ, написання твору-опису;
в) перше читання тексту-зразка, складання плану, усний опис предмета чи явища, письмовий опис предмета чи явища.
16. Оберіть визначення поняття «адресант»:
а) відправник повідомлення; той, хто творить висловлювання;
б) поштова адреса;
в) слухач або читач, одержувач повідомлення.
17. Укажіть, яке визначення відповідає поняттю «висловлювання»:
а) усне повідомлення на будь-яку тему;

- б) акт комунікації, що характеризується розумовою цілісністю й сприймається слухачем або читачем;
- в) письмове повідомлення, що характеризується тематичністю та композиційною цілісністю.

18. Дайте визначення категорії «аудіювання»:

- а) усне переказування почутого тексту;
- б) письмовий переказ тексту, сприйнятого на слух;
- в) розуміння сприйнятого на слух мовлення.

19. Поясніть, що означає поняття «дискурс»:

- а) група текстів, об'єднаних однією темою;
- б) сукупність взаємопов'язаних висловлювань, що реалізуються в певних соціально-культурних часових і просторових умовах з урахуванням діяльності учасників комунікацій;
- в) текст, у якому чітко виражена головна думка.

20. Зазначте правильне визначення поняття «активний словник учня»:

- а) сукупність слів будь-якої мови, якою користується учень у повсякденному житті та навчальній діяльності;
- б) сукупність слів рідної мови, якою користується учень у навчальній діяльності;
- в) словниковий запас учня, яким він користується на уроках української мови.

21. Оберіть види мовленнєвої діяльності:

- а) розповідь, опис, роздум;
- б) говоріння, письмо, аудіювання й читання;
- в) усні повідомлення, письмові й творчі роботи, диспут, дискусія.

22. Розкрийте значення поняття «аргумент»:

- а) головна думка, яку слід довести;
- б) загальний висновок до висловлювання;
- в) доказ на захист факту, явища, положення.

23. З'ясуйте значення категорії «адресат»:

- а) відправник повідомлення; той, хто творить висловлювання;
- б) слухач або читач; одержувач повідомлення;
- в) поштова адреса.

24. Розкрийте значення терміна «ділові папери»:
- а) папери, що належать до ділового мовлення;
 - б) види текстів публіцистичного стилю;
 - в) види текстів офіційно-ділового стилю, що містять інформацію про факти, події, явища дійсності та діяльності людини.
25. Визначте, що таке комунікативна компетентність:
- а) здатність особистості користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання;
 - б) володіння рідною мовою в різних функціональних стилях;
 - в) мовні питання, якими особистість добре володіє.
26. Зазначте, що є основою мовленнєвого розвитку особистості учня:
- а) формування мовленнєвої компетенції, оволодіння соціальним поняттєвим апаратом;
 - б) розвиток мовної компетентності;
 - в) формування стратегічної компетентності.
27. Оберіть систему мовленнєвих умінь, яка формується в учнів під час мовленнєвої діяльності:
- а) уміння створювати власні усні й письмові висловлювання;
 - б) уміння сприймати, відтворювати й створювати усні та письмові монологічні й діалогічні висловлювання різних стилів, типів і жанрів мовлення;
 - в) уміння складати тексти газетних жанрів.
28. Який загальнодидактичний принцип спрямовує увагу вчителя на зв'язок вивченого з новим матеріалом?
- а) принцип систематичності;
 - б) принцип наступності;
 - в) принцип науковості.
29. Який принцип вимагає такої організації навчання, щоб учні використовували всі свої інтелектуальні можливості, у тому числі й асоціативне мислення?
- а) принцип міцності знань;

- б) принцип активності;
- в) принцип перспективності.

30. Лінгво-дидактичні принципи:

- а) комунікативно-діяльнісний, культурологічний, проблемно-пошуковий;
- б) зв'язок теорії з практикою, навчання з життям, навчання з вихованням;
- в) увага до матерії мови; фізичний розвиток органів мовлення; розуміння мовних значень та одночасний розвиток лексичних і граматичних навичок; оцінка виразності мовлення

Варіант – 2

1. Розкрийте суть поняття «розвиток зв'язного мовлення учнів»:

- а) уроки розвитку зв'язного мовлення;
- б) процес побудови зв'язних висловлювань;
- в) процес розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

2. Визначте основні типи мовлення:

- а) переказ, твір, роздум;
- б) розповідь, опис, роздум;
- в) текст, діалог, полілог.

3. Оберіть визначення розповіді:

- а) тип мовлення, представлений текстом, у якому йдеться про певні події в часовій послідовності;
- б) тип мовлення, представлений текстом, у якому описано історичні події;
- в) тип мовлення, представлений усною формою повідомлення.

4. З'ясуйте, в чому сутність опису як типу мовлення:

- а) письмовий текст про події та факти із життя людини;
- б) тип мовлення, представлений текстом, у якому зображено зовнішні ознаки предмета, особи, явища, процесу;
- в) загальне враження від предмета чи явища.

5. Оберіть визначення поняття «роздум»:

- а) текст про цікаві сучасні події;

- б) науковий текст із лінгвістичних проблем;
- в) зв'язне висловлювання, представлене текстом, який дає відповідь на запитання, чому подія або явище відбулося, чому герої вчинили саме так, а не інакше, чому предмет чи особу зображено такими, а не іншими.

6. Мовленнєва діяльність – це...

- а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
- б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
- в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.

7. Мовленнєві уміння – це уміння...

- а) спілкуватися, будувати висловлювання;
- б) користуватися нормативними мовними засобами;
- в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.

8. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок з теми, застосування яких буде потрібним на уроці; 3) робота над закріпленням знань, умінь, навичок; 4) перевірка якості самостійної роботи учнів; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

9. Якому типу уроку належить подана структура: 1) перевірка домашнього завдання; 2) актуалізація опорних знань, умінь, навичок; 3) повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчання; 4) вивчення нового матеріалу; 5) закріплення набутих знань; 6) підведення підсумків уроку 7) завдання додому та інструктаж про його виконання.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;

- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

10. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого, робота над висновками; 4) удосконалення вмінь і навичок з теми; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

11. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення мети перевірки і способів її проведення; 2) усна перевірка знань учнів (якщо потрібно); 3) самостійне виконання учнями контрольної роботи; 4) відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є); 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

12. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

13. Технологія навчання – це...
- а) методика навчання;
 - б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
 - в) використання технічних засобів навчання.
14. Мета уроку-практикуму з синтаксису:
- а) перевірити, як учні засвоїли основні відомості з синтаксису;
 - б) удосконалювати вміння та навички будувати і використовувати синтаксичні конструкції у власному мовленні, інтонувати їх і вживати розділові знаки в них;
 - в) забезпечити усвідомлення учнями основних видів синтаксичних одиниць; ознайомити з інтонацією, пунктуацією в них.
15. У вивченні тем: «Кома між однорідними членами речення», «Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними», «Розділові знаки в складному реченні з різними видами зв'язку» – доцільно застосовувати...
- а) метод спостереження над мовними явищами;
 - б) метод лекції;
 - в) метод самостійної роботи з підручником.
16. Правописні вміння – це...
- а) вміння групувати мовні одиниці за певною ознакою, робити їх розбір;
 - б) вміння правильно вимовляти звуки, вживати форми слів, складати словосполучення і речення;
 - в) вміння правильно писати слова і правильно ставити розділові знаки.
17. Диктант – це...
- а) прийом організації навчальної діяльності на уроці, у процесі якого учні відтворюють письмово сприйнятий ними на слух текст;
 - б) жанр учнівських висловлювань;
 - в) різновид письмової роботи, виконаної під диктовку.
18. Підтекст – це...
- а) вербально невиражена, прихована інформація, яка виявляється у процесі читання чи слухання тексту;

- б) основна, змістовна інформація тексту;
- в) контекст.

19. За характером текстового матеріалу перекази поділяються на...
- а) усні, письмові;
 - б) докладні, стислі, вибіркові;
 - в) розповіді, описи, роздуми;
 - г) навчальні, контрольні.
20. Програма «Українська мова 5–9 класи» містить такі лінії змісту навчання:
- а) мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна;
 - б) мовна, мовленнєва, українознавча;
 - в) мовна, мовленнєва, країнознавча.
21. Систематизувальна функція підручника...
- а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
 - б) подає знання у певній системі, відповідно до програми;
 - в) трансформує знання учнів в уміння й навички.
22. Мовленнєва діяльність – це...
- а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
 - б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
 - в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.
23. Мовленнєві уміння – це уміння...
- а) спілкуватися, будувати висловлювання;
 - б) користуватися нормативними мовними засобами;
 - в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.
24. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок з теми, застосування яких буде потрібним на уроці; 3) робота над закріпленням знань, умінь, навичок; 4) перевірка якості самостійної роботи учнів; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.
- а) урок вивчення нового матеріалу;
 - б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;

- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

25. Якому типу уроку належить подана структура: 1) перевірка домашнього завдання; 2) актуалізація опорних знань, умінь, навичок ; 3) повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчання; 4) вивчення нового матеріалу; 5) закріплення набутих знань; 6) підведення підсумків уроку 7) завдання додому та інструктаж про його виконання.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

26. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого, робота над висновками; 4) удосконалення вмінь і навичок з теми; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

27. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення мети перевірки і способів її проведення; 2) усна перевірка знань учнів (якщо потрібно); 3) самостійне виконання учнями контрольної роботи; 4) відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є); 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;

- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

28. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

29. Технологія навчання – це...

- а) методика навчання;
- б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
- в) використання технічних засобів навчання.

30. Принципи навчання мови – це...

- а) основоположні ідеї, на яких ґрунтується діяльність учителя-словесника й учнів у процесі опанування мови;
- б) спосіб діяльності вчителя й учнів, спрямованої на засвоєння мовних знань, умінь, навичок;
- в) методичні поради.

Варіант – 3

1. Ознайомлення учнів з багатозначністю слова доцільно проводити шляхом:

- а) спостереження над мовою (з обов'язковим залученням словників);
- б) розповіді вчителя;
- в) роботи з підручником й тлумачним словником.

2. Яких специфічних принципів потрібно дотримуватися у вивченні розділів «Будова слова» і «Словотвір»?

- а) взаємозв'язок синхронного і діахронічного підходів до слова;

- б) опора на зіставлення синтезу й аналізу слова;
 - в) розвиток мовленнєвого апарату учнів.
3. Загальні відомості про частини мови можна повідомити шляхом...
- а) тренувальних вправ;
 - б) розповіді з елементами бесіди;
 - в) інтонаційно-сміслового розбору.
4. Суть лексико-граматичного принципу навчання зводиться до такого розуміння:
- а) вивчаючи граматичний матеріал, потрібно звертати увагу як на значення слова, так і на вияв його в граматичній формі;
 - б) вивчаючи граматику, потрібно проводити спостереження за стилістичним використанням граматичних явищ;
 - в) підкреслюючи спільне в граматичних формах української і споріднених мов, потрібно з'ясувати і їх відмінності.
5. Метою вивчення частин мови в 6–7-х класах є:
- а) вироблення правописних умінь та навичок;
 - б) оволодіння нормами правильної вимови слів;
 - в) поглиблення знань учнів про граматичне і лексичне значення слова, особливості словозміни і словотворення, синтаксичну роль слів.
6. Систематичний курс синтаксису в школі вивчається:
- а) 5–6-му класах;
 - б) 8–9-му класах;
 - в) 10–11-му класах.
7. Інтонаційно-смісловий розбір доцільно застосовувати під час вивчення:
- а) словосполучення;
 - б) ускладненого простого речення;
 - в) головних членів речення.
8. Однорідні й неоднорідні означення доцільно розмежовувати за такими критеріями:
- а) інтонація;

- б) граматичне запитання;
 - в) сукупність формальних і семантичних ознак.
9. Синтаксична помилка – це вид...
- а) граматичних помилок;
 - б) стилістичних помилок;
 - в) лексичних помилок.
10. Схеми під час вивчення синтаксису використовуються для...
- а) усвідомлення будови синтаксичних одиниць;
 - б) удосконалення правописних навичок;
 - в) реалізації принципу «зв'язок навчання з вихованням».
11. Принципи навчання мови – це...
- а) основоположні ідеї, на яких ґрунтується діяльність учителя-словесника й учнів у процесі опанування мови;
 - б) спосіб діяльності вчителя й учнів, спрямованої на засвоєння мовних знань, умінь, навичок;
 - в) методичні поради.
12. Який загальнодидактичний принцип спрямовує увагу вчителя на зв'язок вивченого з новим матеріалом?
- а) принцип систематичності ;
 - б) принцип наступності;
 - в) принцип науковості.
13. Який принцип вимагає такої організації навчання, щоб учні використовували всі свої інтелектуальні можливості, у тому числі й асоціативне мислення?
- а) принцип міцності знань;
 - б) принцип активності;
 - в) принцип перспективності.
14. Лінгво-дидактичні принципи:
- а) комунікативно-діяльнісний, культурологічний, проблемно-пошуковий;
 - б) зв'язок теорії з практикою, навчання з життям, навчання з вихованням;

- в) увага до матерії мови; фізичний розвиток органів мовлення; розуміння мовних значень та одночасний розвиток лексичних і граматичних навичок; оцінка виразності мовлення.
15. Прийом – це...
- а) принцип навчання;
 - б) засіб навчання;
 - в) елемент методу.
16. Урок – це...
- а) метод навчання;
 - б) сукупність прийомів навчання;
 - в) організаційна форма навчально-виховного процесу.
17. Розглядає шляхи та способи реалізації змістових ліній шкільних програм з української мови й досліджує особливості вивчення мовних розділів...
- а) загальна методика;
 - б) конкретна методика;
 - в) педагогіка.
18. Методика навчання української мови як навчальна дисципліна допомагає майбутньому вчителю...
- а) вивчати самому українську мову;
 - б) узагальнювати передовий досвід сучасної школи;
 - в) засвоїти систему теоретичних знань і професійних умінь, що допоможуть формувати в учнів мовну, мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України.
19. Предметом методики навчання мови є...
- а) процес навчання української мови;
 - б) процес вивчення української мови;
 - в) процес викладання української мови.
20. Зв'язок з якою наукою допомагає методиці навчання української мови добирати методи та прийоми навчання з урахуванням використання їх можливостей для розвитку мислення, яке протікає за певними законами?

- а) мовознавством;
- б) психологією;
- в) логікою.

21. Яке завдання навчання рідної мови передбачає формування умінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах суспільного життя; оволодіння культурою мовлення?

- а) виховне завдання;
- б) розвивальне завдання;
- в) навчальне завдання.

22. Який з принципів добору змісту навчання передбачає необхідність систематичної роботи над видами мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку...

- а) реалізації діяльнісного підходу до визначення змісту навчання;
- б) реалізації особистісного підходу до визначення змісту навчання;
- в) поліфункціональної мовної освіти?

23. Джерелами розвитку методики української мови є...

- а) постанови уряду про школу;
- б) передовий досвід вітчизняної та зарубіжної шкіл;
- в) чинні програми та підручники.

24. Мета шкільного курсу української мови —...

- а) формування мовної особистості;
- б) формування знань про мовну систему;
- в) формування полілінгвальної особистості.

25. На якому змістовому рівні засвоєння рідної мови в школі має систематичний характер?

- а) 1–4-ті класи;
- б) 5–9-ті класи;
- в) 10–12-ті класи.

26. Документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, у якому визначено мету й завдання курсу, обсяг і систему знань,

коло умінь і навичок з української мови, що їх мають обов'язково отримати учні у процесі навчання –

- а) підручник;
- б) програма;
- в) державний стандарт.

27. Яка змістова лінія шкільного курсу мови допомагає учням оволодіти мисленнєвими прийомами?

- а) комунікативна;
- б) соціокультурна;
- в) діяльнісна

28. Зазначте, до якого елемента творчої роботи належить частина, що розпочинається словами *отже, значить*:

- а) тези твору-роздуму;
- б) кульмінації твору-розповіді;
- в) висновки твору-роздуму.

29. З'ясуйте мету художнього опису:

- а) створити образне, яскраве враження про предмет, викликати в читача певне ставлення до нього;
- б) точно відтворити всі деталі предмета;
- в) описати предмет із зазначенням наукових термінів, пов'язаних із ним.

30. Укажіть, до якого елемента творчої роботи належить частина, що починається словами *по-перше, по-друге, наприклад* та ін. :

- а) висновку твору-роздуму;
- б) основної частини (доказів) твору-роздуму;
- в) початку твору-розповіді на основі власного досвіду.

Варіант – 4

1. Укажіть, яке визначення відповідає поняттю «висловлювання»:

- а) усне повідомлення на будь-яку тему;
- б) акт комунікації, що характеризується розумовою цілісністю й сприймається слухачем або читачем;
- в) письмове повідомлення, що характеризується тематичністю та композиційною цілісністю.

2. Дайте визначення категорії «аудіювання»:
 - а) усне переказування почутого тексту;
 - б) письмовий переказ тексту, сприйнятого на слух;
 - в) розуміння сприйнятого на слух мовлення.

3. Поясніть, що означає поняття «дискурс»:
 - а) група текстів, об'єднаних однією темою;
 - б) сукупність взаємопов'язаних висловлювань, що реалізуються в певних соціально-культурних часових і просторових умовах з урахуванням діяльності учасників комунікацій;
 - в) текст, у якому чітко виражена головна думка.

4. Зазначте правильне визначення поняття «активний словник учня»:
 - а) сукупність слів будь-якої мови, якою користується учень у повсякденному житті та навчальній діяльності;
 - б) сукупність слів рідної мови, якою користується учень у навчальній діяльності;
 - в) словниковий запас учня, яким він користується на уроках української.

5. Метою вивчення частин мови в 6–7-х класах є:
 - а) вироблення правописних умінь та навичок;
 - б) оволодіння нормами правильної вимови слів;
 - в) поглиблення знань учнів про граматичне і лексичне значення слова, про особливості словозміни і словотворення, про синтаксичну роль слів.

6. Систематичний курс синтаксису в школі вивчається:
 - а) 5–6-му класах;
 - б) 8–9-му класах;
 - в) 10–11-му класах.

7. Інтонаційно-смісловий розбір доцільно застосовувати під час вивчення:
 - а) словосполучення;
 - б) ускладненого простого речення;
 - в) головних членів речення.

8. Однорідні й неоднорідні означення доцільно розмежовувати за такими критеріями:

- а) інтонація;
- б) граматичне запитання;
- в) сукупність формальних і семантичних ознак.

9. Синтаксична помилка – це вид...

- а) граматичних помилок;
- б) стилістичних помилок;
- в) лексичних помилок.

10. Схеми під час вивчення синтаксису використовуються для...

- а) усвідомлення будови синтаксичних одиниць;
- б) удосконалення правописних навичок;
- в) реалізації принципу «зв'язок навчання з вихованням».

11. Мета уроку-практикуму з синтаксису:

- а) перевірити, як учні засвоїли основні відомості з синтаксису;
- б) удосконалити вміння та навички будувати і використовувати синтаксичні конструкції у власному мовленні, інтонувати їх і вживати розділові знаки в них;
- в) забезпечити усвідомлення учнями основних видів синтаксичних одиниць; ознайомити з інтонацією, пунктуацією в них.

12. У вивченні тем: «Кома між однорідними членами речення», «Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними», «Розділові знаки в складному реченні з різними видами зв'язку» – доцільно застосовувати...

- а) метод спостереження над мовними явищами;
- б) метод лекцій;
- в) метод самостійної роботи з підручником.

13. Правописні вміння – це...

- а) вміння групувати мовні одиниці за певною ознакою, робити їх розбір;
- б) вміння правильно вимовляти звуки, вживати форми слів, складати словосполучення і речення;
- в) вміння правильно писати слова і правильно ставити розділові знаки.

14. Диктант – це...
- а) прийом організації навчальної діяльності на уроці, у процесі якого учні відтворюють письмово сприйнятий ними на слух текст;
 - б) жанр учнівських висловлювань;
 - в) різновид письмової роботи, виконаної під диктовку.
15. Підтекст – це...
- а) вербально невиражена, прихована інформація, яка виявляється у процесі читання чи слухання тексту;
 - б) основна, змістовна інформація тексту;
 - в) контекст.
16. За характером текстового матеріалу перекази поділяються на...
- а) усні, письмові;
 - б) докладні, стислі, вибірккові;
 - в) розповіді, описи, роздуми;
 - г) навчальні, контрольні.
17. Вихідні й основні положення, яких має дотримуватися вчитель-словесник у процесі навчання фонетики – це принципи...
- а) встановлення зв'язків між словотворенням і фонетикою;
 - б) вивчення фонетики й орфоєпії;
 - в) здійснення зв'язку з роботою над розвитком зв'язного мовлення.
18. Об'єктом вивчення фонетики у школі є...
- а) фонема, явища асиміляції, дисиміляції, правопис слів;
 - б) словоформа, слово, словосполучення;
 - в) звуки, закономірності їх поєднання (сполучуваність), фонетичні процеси (вплив позиції звука у слові та сусідство інших звуків на його звучання), природа й структура складу, наголос, інтонація.
19. Знання з фонетики необхідні учням для...
- а) удосконалення знань з графіки й орфографії, навчання орфоєпії української мови, роботи над дикцією учнів, виправлення вад мовлення;

- б) формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок, розвитку мовного чуття;
- в) вивчення частин мови у зв'язку з фонетикою; вивчення системи відмінювання частин мови.

20. Головним у вивченні звуків мовлення є функціональний аспект. Учні дізнаються про те, що звуки мовлення служать для побудови слів і розрізнення їх значень. Досягається це шляхом...

- а) зіставлень звуків української і рідної мови (румунської, російської тощо);
- б) спостереження над смислорозрізнявальною функцією окремих звуків у слові;
- в) розуміння мовлення, реалізації мети спілкування.

21. Звуки мови у школі одночасно вивчаються в трьох аспектах:

- а) лінгводидактичному, культурологічному, психологічному;
- б) фізичному, фізіологічному, лінгвістичному;
- в) психологічному, дидактичному, лінгвістичному.

22. Вивчаючи наголос, учні мають засвоїти поняття про...

- а) смислорозрізнявальну функцію наголосу, його місце в слові, рухомість при словозміні;
- б) значення наголосу, правилі складоподілу, вимову звуків;
- в) види наголосу, орфоепічні норми, склад слова.

23. Для вироблення навичок правильно визначати наголошені склади учням доцільно пропонувати...

- а) вимовляти заздалегідь дібрані слова співом, виділяючи при цьому наголошені склади.
- б) вимовляти заздалегідь дібрані слова речитативом, виділяючи при цьому наголошені склади;
- в) вимовляти заздалегідь дібрані слова складами, виділяючи при цьому наголошені склади.

24. Для вироблення навичок виразного читання доцільно пропонувати учням під час вивчення фонетики...

- а) окремі слова з дотриманням наголосу;
- б) синтагми з дотриманням орфоепічних норм;
- в) прозові тексти з дотриманням інтонації, відповідного темпу мовлення, пауз.

25. Графічні вміння – це уміння...
- а) за допомогою графічних знаків передавати мовлення, скласти схеми, таблиці, моделі, алгоритми, що відтворюють лінгвістичну інформацію;
 - б) за допомогою букв передавати мовлення;
 - в) позначати звуки буквами.
26. Наступність у навчанні фонетики реалізується через...
- а) встановлення правильного співвідношення теорії з практикою, добір тренувальних вправ і завдань, які даватимуть можливість закріплювати набуті знання й формувати необхідні фонетичні вміння й навички;
 - б) таку організацію навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо у процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями й навичками;
 - в) опору на засвоєний і вивчений учнями матеріал, на основі якого взаємодіють старі й нові знання, у результаті чого утворюється система міцних і глибоких фонетичних знань, умінь і навичок.
27. Орфоепічні помилки – це вид помилок, що мають місце в усному мовленні. Основні типи орфоепічних помилок:
- а) пов'язані з недостатнім засвоєнням правил правопису, наприклад, букви, що позначають ненаголошений кореневий голосний або букви, що позначають дзвінкий чи глухий приголосний звук у корені слова, навіть коли правило правопису школярі вже вивчали;
 - б) помилки, пов'язані з впливом діалекту, з впливом рідної мови (неукраїнської); неправильний наголос у словах; орфографічна вимова під впливом читання; порушення орфоепічних норм і правил української фонетики;
 - в) помилки, пов'язані з незнанням орфографічних правил, українського наголошування слів.
28. Основні прийоми роботи над вимовою:
- а) позначення букв звуками, аналіз вимови звуків, запис почутого, фонетичний розбір слова;
 - б) робота зі словником наголосів, аналіз звуків у слові, складання алгоритмів, аналіз інтонації в усному висловлюванні;

в) пояснення артикуляції звука; зіставлення складів з вивчуваним звуком із складами, що містять звуки, якими замінюється вивчуваний звук; демонстрація правильної вимови.

29. Фонетико-графічний розбір передбачає проведення аналізу:

- а) від букви до звука;
- б) від звука до букви;
- в) від слова до звуків.

30. Збагачення словникового запасу учнів проводиться у процесі вивчення:

- а) лексики та фразеології;
- б) усіх розділів шкільного курсу мови;
- в) граматики.

Варіант – 5

1. Підтекст – це...

- а) вербально невиражена, прихована інформація, яка виявляється у процесі читання чи слухання тексту;
- б) основна, змістовна інформація тексту;
- в) контекст.

2. За характером текстового матеріалу перекази поділяються на...

- а) усні, письмові;
- б) розповіді, описи, роздуми;
- в) навчальні, контрольні.

3. Програма «Українська мова 5–9 класи» містить такі лінії змісту навчання:

- а) мовно-мовленнєва, соціокультурна, діяльнісна;
- б) мовна, мовленнєва, українознавча;
- в) мовна, мовленнєва, країнознавча.

4. Систематизувальна функція підручника...

- а) репрезентує теоретичні мовознавчі відомості;
- б) подає знання у певній системі, відповідно до програми;
- в) трансформує знання учнів в уміння й навички.

5. Мовленнєва діяльність – це...
- а) цілеспрямоване сприйняття учнями мовних явищ, фактів;
 - б) психофізичні дії сприйняття, розуміння, породження мовлення;
 - в) розпізнавання і диференціація мовного матеріалу.
6. Мовленнєві уміння – це уміння...
- а) спілкуватися, будувати висловлювання;
 - б) користуватися нормативними мовними засобами;
 - в) виконувати мовленнєві дії відповідно до мети спілкування.
7. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка теоретичних відомостей і первинних умінь та навичок з теми, застосування яких буде потрібним на уроці; 3) робота над закріпленням знань, умінь, навичок; 4) перевірка якості самостійної роботи учнів; 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.
- а) урок вивчення нового матеріалу;
 - б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
 - в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
 - г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
 - д) урок повторення певної теми, розділу.
8. Якому типу уроку належить подана структура: 1) перевірка домашнього завдання; 2) актуалізація опорних знань, умінь, навичок; 3) повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчання; 4) вивчення нового матеріалу; 5) закріплення набутих знань; 6) підведення підсумків уроку 7) завдання додому та інструктаж про його виконання.
- а) урок вивчення нового матеріалу;
 - б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
 - в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
 - г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
 - д) урок повторення певної теми, розділу.
9. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми й мети уроку; 2) перевірка домашнього завдання; 3) аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого, робота над висновка-

ми; 4) удосконалення вмінь і навичок з теми; 5) завдання додому;
б) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

10. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення мети перевірки і способів її проведення; 2) усна перевірка знань учнів (якщо потрібно); 3) самостійне виконання учнями контрольної роботи; 4) відповіді вчителя на запитання учнів (якщо є); 5) завдання додому; 6) підведення підсумків уроку.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

11. Якому типу уроку належить подана структура: 1) повідомлення теми і мети уроку; 2) повторення ключових питань теми, розділу; 3) усні й письмові вправи на матеріалі повторення; 4) підведення підсумків уроку; 5) завдання додому.

- а) урок вивчення нового матеріалу;
- б) урок перевірки та обліку якості засвоєних знань, умінь, навичок;
- в) урок закріплення знань, умінь, навичок;
- г) урок узагальнення і систематизації вивченого;
- д) урок повторення певної теми, розділу.

12. Технологія навчання – це...

- а) методика навчання;
- б) сукупність форм, методів, прийомів, які забезпечують ефективність поєднання теорії і практики у процесі навчання;
- в) використання технічних засобів навчання.

13. Принципи навчання мови – це...

- а) основоположні ідеї, на яких ґрунтується діяльність учителя-словесника й учнів у процесі опанування мови;
- б) спосіб діяльності вчителя й учнів, спрямованої на засвоєння мовних знань, умінь, навичок;
- в) методичні поради.

14. Який загальнодидактичний принцип спрямовує увагу вчителя на зв'язок вивченого з новим матеріалом?

- а) принцип систематичності;
- б) принцип наступності;
- в) принцип науковості.

15. Який принцип вимагає такої організації навчання, щоб учні використовували всі свої інтелектуальні можливості, у тому числі й асоціативне мислення?

- а) принцип міцності знань;
- б) принцип активності;
- в) принцип перспективності.

16. Лінгво-дидактичні принципи:

- а) комунікативно-діяльнісний, культурологічний, проблемно-пошуковий;
- б) зв'язок теорії з практикою, навчання з життям, навчання з вихованням;
- в) увага до матерії мови; фізичний розвиток органів мовлення; розуміння мовних значень та одночасний розвиток лексичних і граматичних навичок; оцінка виразності мовлення

17. Ознайомлення учнів з багатозначністю слова доцільно проводити шляхом:

- а) спостереження над мовою (з обов'язковим залученням словників);
- б) розповіді вчителя;
- в) роботи з підручником й тлумачним словником.

18. Яких специфічних принципів потрібно дотримуватися у вивченні розділів «Будова слова» і «Словотвір»?

- а) взаємозв'язок синхронного і діяхронічного підходів до слова;
- б) опора на зіставлення синтезу й аналізу слова;
- в) розвиток мовленнєвого апарату учнів.

19. Загальні відомості про частини мови можна повідомити шляхом...

- а) хорових вправ;
- б) розповіді з елементами бесіди;
- в) інтонаційно-сміслового розбору.

20. Суть лексико-граматичного принципу навчання зводиться до такого розуміння:

- а) вивчаючи граматичний матеріал, потрібно звертати увагу як на значення слова, так і на вияв його в граматичній формі;
- б) вивчаючи граматику, потрібно проводити спостереження за стилістичним використанням граматичних явищ;
- в) підкреслюючи спільне в граматичних формах української споріднених мов, потрібно з'ясувати і їх відмінності.

21. Метою вивчення частин мови в 6–7-х класах є:

- а) вироблення правописних умінь та навичок;
- б) оволодіння нормами правильної вимови слів;
- в) поглиблення знань учнів про граматичне і лексичне значення слова, про особливості словозміни і словотворення, про синтаксичну роль слів.

22. Систематичний курс синтаксису в школі вивчається:

- а) 5–6-му класах;
- б) 8–9-му класах;
- в) 10–11-му класах.

23. Інтонаційно-смісловий розбір доцільно застосовувати під час вивчення:

- а) словосполучення;
- б) ускладненого простого речення;
- в) головних членів речення.

24. Однорідні й неоднорідні означення доцільно розмежовувати за такими критеріями:

- а) інтонація;
- б) граматичне запитання;
- в) сукупність формальних і семантичних ознак.

25. Синтаксична помилка – це вид...
- граматичних помилок;
 - стилістичних помилок;
 - лексичних помилок.
26. Схеми під час вивчення синтаксису використовуються для...
- усвідомлення будови синтаксичних одиниць;
 - удосконалення правописних навичок;
 - реалізації принципу «зв'язок навчання з вихованням».
27. Мета уроку-практикуму з синтаксису:
- перевірити, як учні засвоїли основні відомості з синтаксису;
 - удосконалювати вміння та навички будувати і використовувати синтаксичні конструкції у власному мовленні, інтонувати їх і вживати розділові знаки в них;
 - забезпечити усвідомлення учнями основних видів синтаксичних одиниць; ознайомити з інтонацією, пунктуацією в них.
28. У вивченні тем: «Кома між однорідними членами речення», «Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними», «Розділові знаки в складному реченні з різними видами зв'язку» – доцільно застосовувати...
- метод спостереження над мовними явищами;
 - метод лекції;
 - метод самостійної роботи з підручником.
29. Правописні вміння – це...
- вміння групувати мовні одиниці за певною ознакою, робити їх розбір;
 - вміння правильно вимовляти звуки, вживати форми слів, складати словосполучення і речення;
 - вміння правильно писати слова і правильно ставити розділові знаки.
30. Диктант – це...
- прийом організації навчальної діяльності на уроці, у процесі якого учні відтворюють письмово сприйнятий ними на слух текст;
 - жанр учнівських висловлювань;
 - різновид письмової роботи, виконаної під диктовку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ з «Методики вкладання української мови»

Структура та оцінювання МКР

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 – 25 балів:

Перше завдання. Виконання тестового завдання множинного вибору, що охоплює від 3 до 5 варіантів орієнтовних відповідей. Правильний лише один варіант.

Оцінювання: правильна відповідь – 1 бал (максимальний бал – 10 балів).

Друге завдання. Дати відповідь на теоретичне питання (див. підрозділи контрольних питань до змістових модулів).

Оцінювання: максимальний бал – 5 балів:

5 балів – студент вільно, у повному обсязі володіє програмовим матеріалом, наводить переконливі приклади, порівнює, систематизує, конкретизує теоретичні положення; робить власні висновки на ґрунті спостережень; переносить раніше вивчені знання та вміння в нову ситуацію; самостійно обирає аспект запропонованої навчальної теми, висловлює власну позицію, наводить аргументи; опрацював рекомендовану літературу; володіє нормами української літературної мови; усне та письмове висловлювання студента вирізняється стильовою виразністю та комунікативною доцільністю; володіє відповідною науковою термінологією.

4 бали – студент вільно володіє програмовим матеріалом, систематизує теоретичні положення; робить власні висновки на ґрунті спостережень; обирає самостійно аспект запропонованої навчальної теми, висловлює власну позицію, ілюструє відповідь власними прикладами; опрацював рекомендовану літературу; володіє нормами української літературної мови; усне та письмове висловлювання студента вирізняється стильовою виразністю та комунікативною доцільністю. Попри те, частково володіє відповідною науковою термінологією; під час конкретного аналізу допускає незначні похибки та неточності, які не впливають на загальну

стрункiсть знань i свiдчать про розумiння теоретичного i практичного матерiалу.

3 бали – студент загалом володiє програмовим матерiалом, наводить приклади, систематизує теоретичнi положення, допускаючи окремi незначнi помилки; обирає самостiйно аспект запропонованої навчальної теми, проте власнi висновки на ґрунті спостережень викликають труднощi; не завжди послiдовно застосовує ранiше засвоєнi знання в новiй ситуацiї; допускає окремi неточностi в термiнологiї та доборi iлюстративного матерiалу, якi не впливають на загальний результат, однак засвiдчують часткове розумiння теоретичного i практичного матерiалу, вибiркове опрацювання рекомендованої лiтератури; мовлення студента вiдзначається деякими порушеннями норм української мови.

2 бали – студент досить поверхнево володiє програмовим матерiалом курсу; за аналізу теоретичних положень допускає серйознi помилки, неточностi в термiнологiї, доборi iлюстративного матерiалу, не вмiє встановлювати причиново-наслiдковi зв'язки мiж мовними явищами; не завжди послiдовно застосовує ранiше засвоєнi знання в новiй ситуацiї; мовлення студента вiдзначається порушеннями норм української мови. Загалом студент володiє мiнiмальними знаннями, якi дають змогу в майбутньому виконувати свої фаховi функцiї, попри те, неповно розкриває спецiальнi питання, не зовсiм точно трактує поняття i вiдповiдну наукову термiнологiю; демонструє фрагментарну обiзнанiсть щодо змiсту питань, якi розглядали пiд час лекцiй та практичних занять; обмежується мiнiмальним опрацюванням рекомендованої лiтератури.

1 бал – студент поверхнево володiє програмовим матерiалом курсу; аналіз теоретичних положень викликає труднощi; не вмiє застосувати ранiше засвоєнi знання в новiй ситуацiї; плутається в термiнологiї, допускає грубi помилки у доборi iлюстративного матерiалу, не вмiє встановлювати причиново-наслiдковi зв'язки мiж мовними явищами; мовлення студента вiдзначається грубими порушеннями норм української мови; практичний аналіз мовного матерiалу виконує, однак допускає суттєвi неточностi i фактичнi помилки. Загалом студент володiє мiнiмальними знаннями, якi дають змогу в майбутньому виконувати свої фаховi функцiї, однак демонструє фрагментарну обiзнанiсть щодо змiсту питань, що розглядалися пiд час лекцiй та практичних занять; обмежується опо-

середкованим вивченням програмового матеріалу та мінімальним опрацюванням рекомендованої літератури.

0 балів – студент поверхово володіє програмовим матеріалом курсу, не вміє пояснити теоретичні положення; не вміє застосувати раніше засвоєні знання в новій ситуації; допускає грубі помилки в доборі ілюстративного матеріалу, не вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між мовними явищами; мовлення студента відзначається грубими порушеннями норм української мови. Студент не володіє термінологією, не розуміє значень конкретних теоретичних і практичних питань. Обсяги теоретичних знань і практичних навичок такого студента не достатні для виконання фахових обов'язків. Крім того, слухач курсу не опрацював рекомендованої літератури, у зв'язку з цим не орієнтується в програмовому матеріалі.

Третє завдання. Аналіз чинної програми з української мови.

Оцінювання: максимальний бал – 5 балів (див. попередні критерії оцінювання теоретичного завдання; с. 71).

Четверте завдання. Аналіз підручника з української мови (за схемою з обов'язковим наведенням конкретних прикладів з підручника).

Оцінювання: максимальний бал – 5 балів:

– чітко встановлено відповідність обсягу і структури підручника чинній програмі з української мови – 0,5 бала;

– повно розкрито роль підручника в організації навчальної діяльності школярів – 0,5 бала;

– вичерпно описано засоби розвитку пізнавальної активності учнів певної вікової групи – 0,5 бала;

– з'ясовано відповідність структурних одиниць підручника та поурочного планування навчальної дисципліни – 0,5 бала;

– проаналізовано відповідність змісту підручника принципів науковості – 0,5 бала;

– схарактеризовано роль підручника у формуванні моральних ідеалів загальнолюдських цінностей національної свідомості учнів – 0,5 бала;

– названо конкретні завдання, що містять відомості з інших галузей знань (міжпредметні зв'язки) – 0,5 бала;

– розмежовано текст підручника на основний і додатковий;

виокремлено апарат орієнтування; зазначено відповідність кожного виду тексту своєму призначенню – 0,5 бала;

– виявлено характер ілюстративного матеріалу підручника та його роль для ефективного сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, посилення емоційного впливу на школярів – 0,5 бала;

– досліджено мову підручника (точність, ясність, лаконічність тощо) та з'ясовано, якою мірою служить підручника формуванню логічного, емоційного та правильного мовлення учнів – 0,5 бала.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 – 25 балів:

Перше завдання. Виконання тестового завдання множинного вибору, що охоплює від 3 до 5 варіантів орієнтовних відповідей. Правильний лише один варіант.

Оцінювання: правильна відповідь – 1 бал (максимальний бал – 10 балів).

Друге завдання. Дати відповідь на теоретичне питання (див. підрозділи контрольних питань до змістових модулів).

Оцінювання: максимальний бал – 5 балів (див. попередні критерії оцінювання теоретичного завдання; с. 71).

Третє завдання. Фрагмент уроку.

Оцінювання: максимальний бал за презентований компонент уроку – 10 балів.

Студент може підготувати будь-який структурний компонент уроку. Зокрема:

Повторення вивченого матеріалу. Актуалізація опорних знань:

– обраний міст роботи відповідає меті навчання та ступеню засвоєння учнями навчального матеріалу – 1 бал;

– у ході часткової чи повної перевірки домашнього завдання реалізовано ідею розвивального навчання (проблемні завдання) – 1 бал;

– звернуто увагу на розвиток орфоепічних умінь і навичок – 1 бал;

– встановлено зв'язок між повторюваним матеріалом і наступним навчальним матеріалом – 1 бал;

– раціональне співвідношення усної бесіди з письмовими видами завдань – 1 бал;

- перевагу надано вправі для самостійного письма й творчого етапу в навчанні – 1 бал;
- виконання завдання аналогічного домашньому завданню – 1 бал;
- лексичні, фонетичні, морфологічні вправи аналітичного та синтетичного характеру; орфографічний розбір, робота з підручником та словниками; окремі види списування й диктанти; вільне письмо – 3 бали.

Мотивація навчальної діяльності учнів під час вивчення нового матеріалу. Повідомлення теми й мети уроку:

- проблемні ситуації, завдання, питання для усвідомленого вивчення матеріалу – 2 бали;
- актуалізація знань, що їх отримали учні в молодших класах – 2 бали;
- оголошення теми уроку та чітке формулювання мети («*знати*» та «*вміти*») – 2 бали;
- розвиток аналітико-синтетичних умінь – 2 бали;
- використання унаочнення та матеріалів «цікавого мовознавства» – 2 бали.

Пояснення нового матеріалу:

- спосіб пояснення нового матеріалу обрано з огляду на його складність – 2 бали;
- вдалий добір ілюстративного матеріалу – 2 бали;
- актуалізація знань, що складають фонетико-граматичну основу правила – 2 бали;
- спосіб репрезентації матеріалу від відомого до нового, від простішого до складного – 2 бали;
- використання різноманітного унаочнення – 2 бали.

Формування умінь і навичок засвоєння навчального матеріалу:

- відповідність вправ характеру вивченого матеріалу – 1 бал;
- наявність у формулюванні вправ таких умов, що полегшують запис слів, речень або тексту – 1 бал;
- розташування вправ з огляду на їх характер: репродуктивні → проблемні і творчі – 2 бали;
- використання у вправах міжмовного (звукового чи графічного) зіставлення – 2 бали;

- коригувальний характер вправ – 2 бали;
- виконання вправ, спрямованих на часткове та самостійне застосування правил, запам'ятовування винятків – 2 бали.

Застосування знань, умінь і навичок у процесі творчої самостійної роботи:

- відповідність практичних завдань і вправ ступеню підготовки учнів та їхнім віковим особливостям – 3 бали;
- розташування вправ з огляду на їх характер: репродуктивні → проблемні і творчі – 2 бали;
- добір вправ для індивідуальної та самостійної роботи (у т.ч. тестів) – 3 бали;
- проведення підготовчої роботи для вправного виконання домашнього завдання – 2 бали.

МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ – 20 балів:

Перше завдання. Виконання тестового завдання множинного вибору, що охоплює від 3 до 5 варіантів орієнтовних відповідей. Правильний лише один варіант.

Оцінювання: правильна відповідь – 1 бал (максимальний бал – 10 балів).

Друге завдання. Конспект уроку.

Оцінювання: максимальний бал – 10 балів, зокрема:

- формулювання освітньої мети до теми уроку (навчальна, розвивальна, виховна) – 2 бали;
- обладнання до уроку (доцільність використання) – 0,5 бала;
- теоретичне та практичне наповнення (підручник і додаткові джерела) етапів уроку залежно від його типу (урок подання нового матеріалу; урок узагальнення знань, умінь і навичок тощо) – 2 бали;
- відповідність теоретичного й практичного матеріалу навчальній та розвивальній меті (обов'язкова робота над правописними навичками) – 2 бали;
- відповідність ілюстративного матеріалу виховній меті – 2 бали;

- застосування технічних засобів (презентація) на уроці – 1 бал;
- список використаних джерел – 0,5 бала.

ЗАЛКОВИЙ МОДУЛЬ-КОНТРОЛЬ – 30 балів:

Завдання. Виконання тестового завдання множинного вибору, що охоплює від 3 до 5 варіантів орієнтовних відповідей. Правильний лише один варіант.

Оцінювання: правильна відповідь – 1 бал (максимальний бал – **30** балів).

Труднощі зближуються, чим ближче ми до мети.

*Але нехай кожен долає свій шлях,
подібно до зірок – спокійно, не поспішаючи,
але безперервно прагнучи до окресленої мети*

(І. В. Ґете)

ДЕРЖАВНА ПІДСУМКОВА АТЕСТАЦІЯ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Методичні рекомендації до підготовки до комплексного іспиту

Комплексний державний іспит з методики викладання української мови та літератури бакалаври складають в усній формі. Він діагностує такі компетенції студента:

1) ґрунтовні знання з методики викладання української мови (знання теоретичного матеріалу, структури й змісту чинної Програми тощо);

2) виявлення обізнаності з актуальними проблемами розвитку методики викладання української мови в навчальних закладах різного типу;

3) навички аналізу структури й змісту підручників; складання планів-конспектів на запропоновану тему;

4) вміння фахово аналізувати методичну літературу, періодичні науково-методичні видання; добирати дидактичний матеріал; організувати систематичну роботу з розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови й позакласних заходах;

5) володіння методикою впровадження інноваційних технологій (інтерактивних методів) на уроках української мови.

Готуючись до іспиту, випускник повинен свідомо опрацювати значний за обсягом теоретичний матеріал, користуючись Програмою з методики викладання української мови.

Отримавши екзаменаційний білет, у якому вказано питання з методики викладання української мови (1 теоретичне та 1 практичне завдання), а також питання з методики викладання української літератури, студент одержує аркуш для відповіді, записує № білета, питання, зазначені в ньому, і дає на кожне з них стисло або розгорнуту відповідь.

Зразок екзаменаційного білета до комплексного іспиту з методики викладання української мови та літератури

1. Проаналізувати види робіт із розвитку зв'язного мовлення.
2. Охарактеризувати завдання літературної освіти відповідно до сучасної концепції національної школи.
3. Визначити навчальну та розвивальну мету уроку «Склад. Основні правила переносу. Наголос». Розробити фрагмент цього уроку («Актуалізація опорних знань, умінь і навичок»).
4. Розробити фрагмент уроку з української літератури, використовуючи «Словник ерудита», уміщений в додатках до підручника 7 класу.
5. Відповідь на теоретичне питання треба побудувати за принципом: теоретичне положення – приклад. Ілюстративний матеріал повинен бути змістовним, доречним, пов'язаним із практикою викладання української мови в школі.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ДЕРЖАВНОЇ ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Методика викладання української мови як наука і навчальна дисципліна.

2. Історія становлення методики навчання української мови як науки.

3. Підручники та посібники з методики викладання української мови та розвитку зв'язного мовлення. Періодичні методичні видання.

4. Предмет, зміст, цілі і структура курсу методики навчання української мови.

5. Внесок видатних вітчизняних методистів у розвиток методичної думки.

6. Зв'язок методики з навчальними дисциплінами.

7. Актуальні проблеми сучасної методичної науки. Концепція «Нова українська школа». Нові підходи до викладання української мови в школі.

8. Зміст і структура підручників з української мови для учнів 5-9 класів; 10-12 класів.

9. Сучасний підручник з української мови (науковість і доступність змісту; стислість, точність і якість викладу; художнє оформлення і поліграфічне виконання).

10. Основні структурні елементи підручника (навчально-методичний апарат): текст (основний, додатковий, пояснювальний), позатекстові компоненти (методичний апарат: апарат організації засвоєння навчального матеріалу; ілюстративний матеріал; апарат орієнтування).

11. Зміст і структура чинної програми з української мови для загальноосвітніх шкіл. Основні компетенції, набуті у процесі вивчення української мови.

12. Мета та завдання вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах України.

13. Зміст чинної програми «Українська мова» (5-9 класи), 2017 р. Основні змістові лінії. Обов'язкові компетентності, формування яких забезпечує вивчення української мови.

14. Мовленнєва змістова лінія програми. Види мовленнєвої діяльності учнів.

15. Значення української мови як навчального предмета. Пріоритети мовної освіти в загальноосвітній школі.

16. Структура мовної освіти (концепція «Нова українська школа»).

17. Принципи відбору змісту навчання української мови (концепція «Нова українська школа»).

18. Зміст навчання української мови в школах з українською мовою навчання.

19. Концепція «Нова українська школа» та Концепція мовної освіти 12-річної школи.

20. Основні аспекти навчання української мови (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний). Традиційні аспекти навчання української мови й нові підходи, зумовлені змінами в суспільному і духовному житті народу та концепцією «Нова українська школа» (народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний).

21. Мовленнєвий аспект навчання рідної мови.

22. Принципи навчання української мови. Проблема дидактичних принципів.

23. Освітня мета навчання: навчальна мета, розвивальна мета, виховна мета.

24. Дидактичні принципи та вимоги до змісту навчання української мови (науковість, систематичність, послідовність, зв'язок теорії з практикою, доступність, перспективність, проблемність).

25. Дидактичні принципи та вимоги до організації процесу навчання мови (принцип свідомості, мотивації, активності й самостійності, наочності).

26. Проблема лінгводидактичних принципів у навчанні мови: пізнавально-практична спрямованість навчання мови; функціонально-комунікативна спрямованість навчання мови; вивчення мови у структурній цілісності, з обов'язковим пізнанням її рівнів, активізація взаємовпливу навчання мови і розвитку мислення та мовлення; використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення.

27. Лінгводидактичні принципи та вимоги до організації процесу навчання мови: розвиток логічного мислення учнів засобами

мови (порівняння, аналіз, синтез, індукція, дедукція), використання мовної практики для засвоєння теорії мови і навпаки (збагачення словникового запасу і граматичної будови усного і писемного мовлення учнів, засвоєння норм української мови, формування в учнів умінь і навичок зв'язного мовлення).

28. Методи і прийоми навчання української мови.

29. Класифікація методів навчання української мови: інформаційно-рецептивний метод (пояснювально-ілюстративний); спонукально-репродуктивний метод, метод проблемного викладу; стимулюючо-пошуковий метод.

30. Дидактичні прийоми: 1) викладання: повідомлення, розповідь, пояснення, інструктаж, постановка питання, показ зразка, завдання, перевірка і оцінка знань, постановка проблеми, висування гіпотези; 2) навчання: слухання, спостереження, читання, переказ, письмо, порівняння; систематизація, пояснення, заучування, формулювання питань, виконання вправ, конструювання, розв'язання проблем.

31. Основні прийоми інформаційно-рецептивного методу навчання мови: пояснення готової інформації, пояснення лінгвістичного поняття, пояснення правописних правил, повідомлення готової інформації, постановка інформаційних питань, інструктаж читання готової інформації, вправи.

32. Вправи та їх класифікація.

33. Основні прийоми спонукально-репродуктивного методу навчання: репродуктивне повідомлення, репродуктивна бесіда, репродуктивні вправи (розпізнавальні, диктанти як різновид розпізнавальних вправ; перетворювальні вправи, конструювання мовного матеріалу за зразком).

34. Основні прийоми методу проблемного викладу: постановка проблемних питань, показ розв'язання проблеми, спонукання до аналізу мовних явищ і обґрунтування висновків.

35. Основні прийоми стимулювально-пошукового методу: евристична бесіда, постановка проблемних питань, формулювання проблемних завдань.

36. Проблема типології уроків української мови. Типи уроків з української мови, структура і методика їх проведення.

37. Зміст уроку української мови. Вимоги до змісту сучасного уроку (науковий рівень, оптимальність змісту, єдність навчання і виховання, зв'язок змісту уроку з життям).

38. Технології сучасного уроку української мови. Технологічна карта уроку.

39. Нестандартні уроки української мови.

40. Основні аспекти розвитку мовлення учнів.

41. Основні напрями роботи над розвитком мовлення.

42. Види робіт із розвитку зв'язного мовлення.

43. Послідовність роботи над переказом.

44. Система роботи над твором.

45. Етапи роботи над диктантом.

46. Словникова роботи на уроках української мови.

47. Види переказів.

48. Письмовий екзамен з української мови.

49. Письмові роботи контрольного характеру.

50. Мовні норми. Типи помилок.

51. Усні і письмові твори.

52. Критерії оцінювання результатів мовленнєвої діяльності.

Типи мовленнєвих помилок.

53. Оцінювання мовних знань і вмінь.

54. Критерії оцінки мовного розвитку.

55. Українська орфографія. Орфографічні помилки.

56. Українська пунктуація. Пунктуаційні помилки.

57. Граматичні норми. Граматичні помилки.

58. Виразальні засоби лексики. Лексичні помилки.

59. Мовна норма та мовленнєві помилки.

60. Міжпредметні зв'язки в навчанні мови.

61. Значення і завдання вивчення фонетики в шкільному курсі.

62. Методи і прийоми навчання фонетики. Система вправ з фонетики.

63. Орфоепічні уміння і навички учнів з української мови.

64. Лінгвістичні основи шкільного курсу лексики і фразеології.

65. Лексичні вправи та їх типи.

66. Способи тлумачення лексичного значення слова.

67. Значення розділів «Будова слова» та «Словотвір» у шкільному курсі української мови.

68. Морфемний і словотвірний аналіз слова на уроках української мови.

69. Місце морфології в шкільному курсі української мови.

70. Спільне та відмінне у шкільній та вузівській класифікації частин мови.

71. Зв'язок морфології з іншими розділами курсу української мови.
72. Види вправ при вивченні морфології української мови.
73. Місце синтаксису в курсі української мови. Формування синтаксичних понять.
74. Основні методи і прийоми навчальної роботи під час вивчення синтаксису української мови.
75. Завдання шкільного курсу орфографії. Поняття про орфограму.
76. Принципи української орфографії.
77. Орфографічні правила та орфографічні вправи.
78. Значення пунктуації та теоретичні основи української пунктуації.
79. Види вправ з пунктуації. Робота з пунктуаційними помилками.
80. Лінгвістичні основи методики стилістики української мови.
81. Функціонально-стилістичне спрямування у вивченні мовних явищ на уроках української мови.
82. Стилістичні вправи на уроках української мови.
83. Основні форми занять з української мови у старших класах.
84. Аналіз тексту на уроках розвитку зв'язного мовлення з української мови.
85. Роль і місце позакласної роботи з рідної мови.
86. Система позакласної роботи з української мови.
87. Види диктантів з української мови.
88. Види і типи контролю знань, умінь, навичок з української мови.
89. Тести як вид навчання і контролю з української мови. Зовнішнє тестування з української мови.
90. Система контролю знань, умінь, навичок на уроках української мови.
91. Технології навчання української мови. Технологічна карта уроку української мови.
92. Інноваційні технології навчання української мови.

ЗРАЗКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ З МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1. Порівняйте два прийоми роботи над тим самим матеріалом.

В одному класі вчитель замість пояснення матеріалу запропонував школярам самостійно довести, що неозначена форма дієслова в реченні може виконувати роль будь-якого члена речення.

В іншому класі вчитель репрезентував пізнавальну задачу:

Ми знаємо, що дієслово в реченні звичайно буває присудком. Якого висновку ми дійдемо, коли проаналізуємо такі речення?

1. Школярі люблять читати книжки. 2. Учні прийшли допомогти старенькій бабусі. 3. Дідусь пізно почав вчитися. 4. Бажання вчитися привело його до столиці. 5. Жити – Вітчизні служити.

Який прийом, на вашу думку, є більш вдалим? Чому? Чим це зумовлено? А як би ви спонукали учнів до того ж висновку?

2. Проаналізуйте подані нижче сполучення слів із прикметниками і дайте відповідь на такі запитання:

1. У ході вивчення якого навчального матеріалу ви їх запропонуєте учням?

2. На якому етапі уроку?

3. До яких висновків ви підведете учнів на основі аналізу цих вправ?

Кривий Ріг, легка промисловість, білий гриб, сивий Ельбрус, глухий звук (фонетичний термін), кислий розчин (хімічний термін).

Золоті руки, залізна воля, дерев'яне обличчя, кам'яне серце.

Вовче хутро, вовчі зуби, вовчий апетит; заяча лапка, заяча шапка, заяча натура; лисяча нора, лисячий комір, лисяча хитрість.

3. Загальновідомо, що ступінь засвоєння будь-якої граматичної теми зумовлений тим, наскільки глибоко володіють учні потрібними,

раніше набутими знаннями та відповідними практичними уміннями та навичками.

Тому вчитель перед вивченням нової теми «*Дієприкметник як особлива форма дієслова*» запропонував учням повторити певний програмовий матеріал, дібравши приклади.

Який саме матеріал і чому необхідно повторити з учнями? Яка форма контролю над виконанням цього завдання?

4. Учні виконували вправу:

У наведених прислів'ях і приказках знайти займенники, назвати розряди.

Прислів'я нам допомагають, хоч інколи гіркі бувають. Не той багато прожив, кому багато років, а той, хто багато зробив. Через вікно весь світ не побачиш. Добре, коли сам віриш у себе; ще краще, коли люди вірять у тебе (Нар. тв.).

Виконайте вправу. Які завдання, крім запропонованих, доречно реалізувати на цьому мовному матеріалі?

5. На уроці узагальнення й систематизації знань учитель запропонував такі завдання:

1. Утворити всі можливі форми від дієслів *їсти, виносити, працювати, вчитися*. Яких висновків можна дійти на матеріалі цих прикладів про творення та вживання наказового способу в українській мові?

2. Утворити форми 3-ї особи однини теперішнього часу від дієслів *ставити, носити, робити, писати, цвісти, співати*. Чим пояснити вживання різних закінчень у цих прикладах?

3. Від дієслів *радити, товкти, могти, їздити* утворити форму першої особи однини теперішнього часу. Які фонетичні зміни ви помітили в коренях дієслівних словоформ?

Виконайте ці завдання. Чому саме ці завдання дав учитель? Що б ви змінили або доповнили?

6. Учитель запропонував учням утворити просту форму вищого ступеня від прикметників: *високий, солодкий, низький, дорогий, близький*.

Виконайте вправу. Доведіть, чим зумовлено добір цих прикладів. Якого висновку повинні дійти учні після аналізу роботи? Запропонуйте свої вправи.

7. Подумайте, чому саме для вивчення дієслова варто використовувати прислів'я й приказки.

Книга мовчить, та багато навчить. Хто знання має, той мур зламає. Згода будує, а незгода руйнує. Око бачить далеко, а розум ще далі. Криком дуба не зрубаси. Пошила б баба кожуха, так вовна перешкоджає. Всіх би перегнав, та бігти боюсь. Десять разів подумай, а раз скажи. Роби до поту, а їж в охоту. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. Держи голову високо та не задирай носа. Погане дерево не зрубуй, а викорчовуй (Нар. тв.).

Під час вивчення яких тем можна використати цей мовний матеріал? Які завдання ви можете запропонувати? Які з них сприятимуть розвиткові зв'язного мовлення учнів?

8. У зв'язку з вивченням теми «Рід іменників» автори підручника пропонують такі вправи:

1. Запишіть словосполучення. Визначте в них головне й залежне слово. Якою частиною мови виражене головне слово в кожному словосполученні? Позначте рід іменників. За якими ознаками визначаємо рід іменників? *Нестерпний біль, далека путь, Західний Сибір, рибальське шатро, гіркий полин, широкий степ, весела Валя, кмітливий Іванко, яблучне повидло.*

2. До кожного з поданих іменників допишіть потрібний за змістом і граматичною формою прикметник: *опис, фланель, магістраль, собака, тюль, рояль, дріб, санаторій, полин, степ, лосось, плацкарта, ступінь, рукопис.*

У чому навчальна цінність таких вправ? Якого дидактичного принципу дотримуються автори у завданнях до цих вправ? Запропонуйте 3–4 вправи до цієї теми.

9. Одразу після вивчення правил відмінювання складених кількісних числівників студент-практикант запропонував учням виконати таку вправу:

Запишіть цифри словами в словосполученнях: *із 673 школярами, на 125 мовах світу, від 453 шкіл.*

Виконайте вправу. Чи не зробив студент методичну помилку? Якщо так, то в чому її сутність? Які вправи запропонували б ви?

10. Розподіліть іменники за відмінами.

Відстань, меню, боротьба, скляр, учений, хлопець, межа, ясла, даль, велич, пахоці, уміння, горня, сліпий, ім'я, снігур, купе, Марія, ланкова, сходи, маля, зошит.

Виконайте вправу. Які помилки можуть допустити учні? Як запобігти цим помилкам? Які вправи ви можете запропонувати?

11. За умовами використання вправи зі стилістики зазвичай поділяють на такі різновиди: супровідні (вони застосовуються паралельно у вивченні мовного матеріалу); спеціальні (призначені для вивчення суто стилістичних тем і відомостей).

Доберіть по одній вправі до кожного різновиду, визначте до них мету й завдання, форми і місце роботи.

12. Складіть 4–5 вправ, присвячених пунктуаційному розбору, які сприятимуть реалізації навчальної та розвивальної мети. Для цього передбачте використання таблиць, схем, алгоритмів розпізнавання пунктуаційних ситуацій, графічних схем пунктуаційних правил тощо.

13. Аналізуючи ряд слів, учень сказав, що такі із них, як *лисячий, лисенятко, лисина* спільнокореневі.

Поясніть характер помилки. Як ви доведете учням, що останнє слово має інший корінь і тому не є спільнокореневим? Запропонуйте кілька вправ, які б формували вміння визначати спільнокореневі слова.

14. Графічний диктант – це різновид роботи, сутність якої полягає в тому, що учні складають графічні схеми до продиктованих речень.

Яка мета цього виду роботи? У чому ви вбачаєте навчальні можливості графічного диктанту? Під час вивчення яких пунктуаційних правил він є найдоцільнішим? Наведіть приклад графічного диктанту.

15. У чому полягають особливості методики організації й проведення творів за картинами та репродукціями живописних полотен?

Яка роль системи запитань, за якими учитель аналізує картину, з'ясування її теми, ідейного змісту?

Підготуйте питання для бесіди за однією з картин, розміщених у підручниках для 5–7-х класів, виходячи з того, що в процесі бесіди учні повинні самостійно розкривати творчий задум художника, сюжет картини.

Як має бути пов'язана робота з розвитку зв'язного мовлення з вивченням окремих розділів курсу української мови в 5–9 класах?

Відповідь проілюструйте прикладами.

16. Складіть 3 вправи зі словами *сотий, сто, сотня, всоте; три, трійка, тричі, по-третє, трос, третій*.

У вивченні (повторенні) якої теми і в якому класі можна запропонувати вправи з наведеними словами? Для розмежування яких граматичних явищ вони служать?

17. Учитель запропонував у наведеному реченні замінити пряму мову непрямою:

«Розкажіть, будь ласка, про вашу героїню», – попросив скульптор.

Яких труднощів і чому можуть зазнати у школярі?

Розкажіть про методику попередження типових помилок при заміні прямої мови непрямою.

18. Поміркуйте, які завдання і вправи допоможуть учителю увиразнити практичне значення вивчення числівника як частини мови.

19. Складіть пошукові завдання, використавши такі слова: *синій, білий, червоний, зелений; синіти, біліти, червоніти, зеленіти; малювання, плавання, мовчання, креслення; малювати, плавати, мовчати, креслити.*

Які методи найдоцільніше застосовувати на уроках вивчення нового матеріалу з теми «Будова слова» у 5-му класі? Підготуйте фрагмент уроку вивчення таких значущих частин, як корінь або закінчення.

20. Ураховуючи, що на наступному уроці вивчатиметься тема «Безособові дієслова», вчитель дав завдання учням повторити раніше вивчене. Поміркуйте, яку саме тему запропонував словесник для повторення і чому?

Який матеріал необхідно актуалізувати, якщо планується вивчення тем: «Відмінювання порядкових числівників», «Написання слів з ненаголошеними голосними»?

21. Запропонуйте фрагмент уроку узагальнення та систематизації знань із теми «Іменник». Сформулюйте освітню мету цього уроку.

22. Які технічні засоби матимуть найбільший ефект на уроках вивчення фонетики?

Доберіть чотири завдання з тем «Тверді і м'які приголосні», «Дзвінки і глухі приголосні», які передбачають використання технічних засобів.

23. Учні запропонували вправу такого змісту:

Погрупувати слова *ясно, щирий, блакить, зелень, міжгір'я, дзигта, бджола* у дві колонки. У першій повинні бути слова, у яких букв більше, ніж звуків, у другій – навпаки.

Під час вивчення якої теми і для розрізнення яких мовних явищ потрібно учням було виконати цю вправу?

Які ще вправи для вивчення фонетичних явищ ви можете запропонувати?

24. Чи доцільно пропонувати п'ятикласникам для фонетичного розбору слова *поріжся, дошці, ложці*? Якщо ні, то чому?

Поясніть, які фонетичні явища спостерігаються при вимові цих слів.

Як проводиться фонетичний розбір? Наведіть приклади.

25. Складіть дві вправи творчого характеру до тем «Омоніми», «Фразеологічні звороти». Розкажіть про методику їх використання.

26. Запропонуйте 4–5 вправ до теми «Професійні слова, терміни».

27. Студент-практикант докладно пояснив учням значення слів *подвижник, сподвижник*.

Чи достатньо цього, щоб названі слова увійшли в активний словниковий запас школярів? Обґрунтуйте свою думку. Поясніть відмінність паронімів.

Які вправи ви би запропонували при вивченні теми «Пряме й переносне значення»?

28. Учитель запропонував речення для редагування:

1. *Солдати князя Ігоря були хоробрими.*

2. *Карета швидкої допомоги відвезла больного до шпиталю.*

Відредагуйте речення. У якому класі, під час вивчення (повторення) якого матеріалу доречні подібні вправи? Які ще стилістичні вправи ви знаєте? Наведіть приклади.

29. Які форми підведення підсумків уроку вам відомі? Розробіть фрагмент підведення підсумку уроку на тему «Іменник як частина мови».

30. Розробіть початок уроку на тему: «Вимова і написання префіксів -з (-зі), -с». Використайте в розробці наочність.

31. Доберіть завдання з лексики до поданого тексту Д. Білоуса.

Залежно від наголосу

Загадка

Вгадайте словечко – ми будемо раді:
Два склади (подумайте, майте терпіння).
Як наголос зробим на першому складі,
то буде синонім до слова *насіння*.
Умова не стане для вас на заваді,
бо в значенні зміна можлива єдина:
як наголос зробим на другому складі,
то буде синонім до слова *родина*.
Яке ж це слово? (Відповіді: *Сім'я, сім'я*)

Із якою метою ви використаєте дібрані завдання на уроках?

32. Доберіть завдання з морфології до поданого тексту.

*Не завидуй багатому:
Багатий не знає
Ні приятні, ні любові –
Він все те наймає.
Не завидуй могучому,
Бо той заставляє.
Не завидуй і славному:
Славний добре знає,
Що не його люди люблять,
А ту тяжку славу,
Що він тяжкими сльозами
Вилив на забаву (Т. Шевченко).*

Складіть питання узагальнювальної бесіди на тему «Прикметник як самостійна частина мови».

33. Складіть пам'ятку для учнів щодо створення тексту в одному із мовленнєвих жанрів: *привітальне слово, ювілейна промова, публічний виступ, реферат, ділова бесіда, диспут*.

Які теми для диспуту ви запропонували би учням 5-го та 12-го класів?

34. Чому в програмі, підручнику з мови приділено значну увагу показу різниці спільнокореневих слів і форм одного й того самого слова? Які вправи допоможуть учням розрізняти спільнокореневі слова та форми одного слова?

35. Розберіть подані слова за будовою: *новий, лекція, побіліши, співають, смієшся*.

Які помилки можуть зробити учні? Який методичний прийом необхідно використати для запобігання їм?

36. Відомо, що знання будови слова й словотвору є міцною базою для формування багатьох орфографічних умінь, навичок (яких саме?). Проте при переносі слів *прийшов, загнати, двадцять* учні часто допускають помилки. Визначте, які саме.

Як ви поясните учням характер цих помилок? Який матеріал, окрім правил переносу слів, необхідно повторити з учнями?

37 В одній із методичних статей автор рекомендує після вивчення у 5-му класі теми «Основа слова та закінчення» виконати таку вправу:

Виписати в лівий стовпчик змінні слова, а в правий – незмінні. Виділити в них закінчення і основу.

Весело, весло, гарно, село, кінь, боляче, яскраво, поле, хоробрість.

Виконайте вправу. Які можливі помилки? Як їх запобігти?

Ми не рекомендуємо (з кількох причин) виконувати з учнями подібну вправу. Чому? Яка ваша думка?

38. За схемою морфемного аналізу, вміщеного в підручнику української мови для 5-го класу, проаналізуйте слова *перевидання, земельний, одеський*. Чи можна всі ці слова пропонувати учням 5-го класу для аналізу? Якщо ні, то чому? Чи можна пропонувати учням для морфемного аналізу слова *метро, раптом, від, кафе*?

39. Складіть дві вправи стилістичного характеру, використавши слова *діло, справа, робота, праця, труд*. Розкажіть про методику проведення.

40. На одному з уроків вивчення прикметника вчитель використав текст такого змісту:

«У які б краї не водили мене нескінченні дороги – звідусіль вабив і кликав до себе ласкавий голос Росі – річки дитинства мого, милого й далекого.

Дивлюсь і не надивлюсь на хуткоплинну прозора-зелену течію, задумані, порослі ряскою плеса, на горді й ніжні лебеді, квіти білого латаття та свіжополив'яні горнята – маківочки жовтого кольору.

Подекуди попід берегами великі сіро-рожеві камені та верби, верби – вії річок, одвічна краса їх і принада. А далі левади – луки приросяньські в різноцвітті соковитому, духмяному, то в полуденному мареві, то в ранковій росі...» (За Г. Сірою).

Придумайте граматичні завдання до тексту. Яку стилістичну роботу можна провести на матеріалі цієї вправи?

41. Запропонуйте чотири вправи з пунктуації. Чим вправи з пунктуації відрізняються від інших вправ?

42. Розберіть речення за схемою:

1. *Мова – продукт тривалого історичного розвитку народу (З газ.).* 2. *Як швидко минають дні, коли в людини є хліб і вода, і як повільно течуть вони, коли немає ні ковтка води (С. Скляренко).*

Поясніть мету синтаксичного розбору, місце його на уроці та методику проведення.

43. Підготуйте розповідь про методику ознайомлення учнів 5-го класу із словосполученням.

Як ви побудуєте перший урок на цю тему у 8-му класі?

44. На уроці вивчення нового матеріалу (тема «Значущі частини слова: корінь, суфікс, префікс, постфікс, закінчення») студент-практикант використав метод спостереження й аналізу мовних явищ. Він підібрав з учнями спільнокореневі слова до прикметників *морозний, вітряний* і визначив корінь. А потім одразу запропонував відшукати ту частину, що стоїть після кореня. Які методичні помилки допустив студент? Як треба було виконати завдання?

45. Студент-практикант вивчав з учнями діалог. На одному з уроків допитливий учень заявив: «Ми вчили, що речення охоплює головні та другорядні члени. А в діалозі, який записано на дошці, є речення, що складаються з одного слова – обставини»:

– *Звідки ви прибули на фестиваль?*

– *З Вінниці.*

Практикант не розгубився й переконав учня в хибності його твердження.

Побудуйте систему доказів, якою оперував студент.

46. Студент-практикант на одному з уроків мови використав таке завдання:

Доведіть, що в наведених реченнях дієслово вчитися виступає різними членами речення:

1. *Наше завдання – вчитися на добре і відмінно.*

2. *Вчитися – це значить працювати.*

3. *Я люблю вчитися.*

Дайте методичну оцінку цієї вправи з погляду розвивального навчання.

47. Запропонуйте три варіанти завдань (для сильних, середніх, слабких учнів), які можна використати при вивченні теми «Ступені порівняння прислівників» або «Ступені порівняння прикметників».

Розкажіть про методику їх застосування.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ (ECTS)

«Відмінно» (А) – студент правильно та повно розкриває зміст матеріалу з поставленого завдання; у відповіді на теоретичне питання висвітлює різні погляди вчених-методистів на певну проблему, кожне теоретичне положення ілюструє влучними прикладами; вільно володіє професійною термінологією; обирає самостійно аспект запропонованої теми, висловлює власну позицію, наводить приклади, аргументи, ілюструє відповідь власними спостереженнями або узагальнення педагогічного досвіду, доречно використовує знання, набуті під час проходження педагогічних практик; виклад матеріалу безпомилковий, послідовний, логічний; студент демонструє вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати; використовує отримані теоретичні знання у розв’язанні методичної задачі, подає розгорнутий коментар будь-якої методичної дії.

«Дуже добре» (В) – студент вільно й у повному обсязі володіє програмовим матеріалом з методики викладання української мови; правильно та повно розкриває зміст матеріалу із наведених завдань; у відповіді на теоретичне питання висвітлює різні погляди вчених-методистів на певну проблему; кожне теоретичне положення ілюструє влучними прикладами; вільно володіє професійною термінологією; обирає самостійно аспект запропонованої теми, висловлює власну позицію, наводить приклади, аргументи, ілюструє відповідь власними прикладами, доречно використовує знання, набуті під час проходження педагогічних практик; виклад матеріалу безпомилковий, послідовний, логічний; студент демонструє вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати; використовує отримані теоретичні знання у розв’язанні методичної задачі, подає розгорнутий коментар будь-якої методичної дії. Студент добре володіє теоретичним матеріалом, але під час конкретного аналізу допускає незначні неточності або окремі похибки, які не впливають на загальну стрункість знань і засвідчують про розуміння теоретичного і практичного матеріалу.

«Добре» (С) – студент загалом володіє програмовим матеріалом з методики викладання української мови; правильно та повно

розкриває зміст матеріалу з наведених завдань; у відповіді на теоретичне питання висвітлює різні погляди вчених-методистів на певну проблему; кожне теоретичне положення ілюструє влучними прикладами; вільно володіє професійною термінологією; висловлює власну позицію, наводить приклади, аргументи, але не використовує знання, набуті під час проходження педагогічних практик; виклад матеріалу безпомилковий, послідовний, логічний; студент демонструє вміння аналізувати, зіставляти, узагальнювати; вміє використовувати отримані теоретичні знання у розв'язанні методичної задачі, але не завжди подає розгорнутий коментар будь-якої методичної дії. Студент добре володіє теоретичним матеріалом, але під час конкретного аналізу допускає незначні неточності або окремі похибки, які не впливають на загальну стрункість знань і засвідчують розуміння теоретичного і практичного матеріалу.

«Задовільно» (D) – студент фрагментарно володіє програмовим матеріалом з методики викладання української мови; розкриває зміст матеріалу з наведеного завдання; у відповіді на теоретичне питання не висвітлює різні погляди вчених-методистів на певну проблему; не кожне теоретичне положення ілюструє влучними прикладами; допускає неточності в термінології, помилки в доборі ілюстративного матеріалу, не вміє встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між мовними явищами. Мовлення студента відзначається порушеннями літературних норм української літературної мови. Розв'язання методичної задачі не супроводжується методичними коментарями або вони помилкові й недостатні. Загалом студент володіє мінімальними знаннями, які дають змогу в майбутньому виконувати свої професійні функції.

«Достатньо» (E) – студент фрагментарно володіє програмовим матеріалом з методики викладання української мови; знає й розуміє тільки її ключові моменти; демонструє спрощений виклад матеріалу, теоретичні положення не вміє проілюструвати прикладами; не в змозі застосувати раніше засвоєні знання в новій ситуації; плутається в термінології, допускає грубі помилки в доборі ілюстративного матеріалу, не здатний установлювати причиново-наслідкові зв'язки між мовними явищами. Мовлення студента відзначається грубими порушеннями літературних норм української мови; практичне методичне завдання виконує без необхідного методичного коментаря, допускає суттєві неточності й грубі фактичні помилки.

Загалом студент володіє мінімальними знаннями, які дають змогу в майбутньому виконувати свої професійні функції.

«Незадовільно з можливістю перескладання» (Fх) – студент фрагментарно володіє програмовим матеріалом; демонструє незнання й нерозуміння теоретичного та практичного матеріалу; допускає грубі помилки в доборі ілюстративного матеріалу, не вміє встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між мовними явищами; мовлення студента відзначається грубими порушеннями літературних норм української мови. Студент не володіє професійною термінологією, обсяги теоретичних знань і практичних навичок такого студента не достатні для виконання фахових обов'язків.

«Незадовільно з обов'язковим повторним курсом» (F) – студент демонструє повне незнання програмового матеріалу; потребує повторного вивчення базової навчальної дисципліни.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ (ECTS)

Оцінка за національною шкалою	Кількість балів	Розширене пояснення
Відмінно	A (90-100)	відмінно
Добре	B (80-90)	дуже добре
	C (70-79)	добре
Задовільно	D (60-69)	задовільно
	E (50-59)	достатньо
Незадовільно	FX(35-49)	недостатньо, з можливістю повторного перескладання
	F (1-34)	недостатньо, з повторним курсом

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема аналізу програм

«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів: 5–9 класи» (К., 2017), «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів: 10–11 класи» (К., 2012)

Перелік запитань і завдань

1. Який зміст і структуру має оновлена *Програма* з української мови (5–9 класи)?
2. Який зміст і структуру має *Програма* з української мови (10–11 класи)?
3. У чому полягає мета і навчальні завдання вивчення української мови?
4. У чому полягають важливі загальноосвітні виховні та практичні завдання вивчення української мови?
5. Назвіть пріоритетну ідею курсу української мови в основній школі. На яких принципах розподілено навчальний матеріал з української мови в основній школі?
6. Чи змінилася стратегія і тактика навчання української мови?
7. У чому полягає сутність компетентнісного підходу до вивчення української мови у школі.
8. Розкрийте зміст ключових компетентностей з української мови (*спілкування державною мовою, спілкування іноземними мовами, математична компетентність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова компетентність, уміння вчитися впродовж життя, соціальні та громадянські компетентності, підприємливість, загальнокультурна грамотність, екологічна грамотність і здорове життя*).
9. На які змістові лінії диференційовано зміст *Програми*? Схарактеризуйте специфіку мовленнєвої змістової лінії.
10. На які змістові лінії диференційовано зміст *Програми*? Схарактеризуйте специфіку мовної змістової лінії.
11. На які змістові лінії диференційовано зміст *Програми*? Схарактеризуйте специфіку соціокультурної змістової лінії.

12. На які змістові лінії диференційовано зміст *Програми*? Схарактеризуйте специфіку діяльнійшої змістової лінії.

13. Схарактеризуйте додаткові наскрізні лінії, що їх долучено до базових змістових ліній *Програми*: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

14. Рекомендації авторів *Програми* щодо розподілу годин.

15. Чи реалізує *Програма* принцип наступності, лінійності розташування матеріалу. Назвіть теми, які вивчають у кількох класах. Проаналізуйте взаємозв'язки.

16. Чи передбачає *Програма* роботу з розвитку зв'язного мовлення? Наведіть приклади.

17. Порівняйте розділи «Зв'язне мовлення» для 5-го і 9-го класу. У чому полягає їх подібність? Відмінність?

18. У яких класах вивчають «Фонетику», «Лексику»... Чи виправданим є розташування теми «Синтаксис», «Пунктуація» перед вивченням системного курсу української мови. Назвіть основні питання цієї теми.

19. Скільки годин і чому передбачає *Програма* на повторення у кожному класі?

20. Які важливі освітні функції виконує українська мова як навчальний предмет?

21. Які суспільно-політичні чинники вплинули на специфіку навчання української мови у ЗНЗ? У чому полягає інтегративні функції української мови як навчального предмета?

Схема і зразок аналізу підручника з української мови

Схема аналізу підручника

I. Підручник і програма:

- Чи відповідають обсяг і структура підручника *чинній* програмі з української мови?
- Чи достатньо в підручнику матеріалу для необхідних теоретичних висновків та узагальнень?
- Як забезпечує система завдань і вправ підручника формування в учнів практичних умінь і навичок?

II. Підручник і організація навчальної діяльності учнів:

- Чи містить підручник описи оптимальних способів діяльності учнів, спрямовані на оволодіння програмовим матеріалом?
- Чи пропонують автори зразки міркувань, доведень, схеми розборів, алгоритми тощо?
- Дайте характеристику завдань, вправ, які сприяють формуванню загальнопредметних і спеціальних умінь та навичок?
- Як реалізовано в підручнику вимогу навчити школярів *учитися*?

III. Розвиток пізнавальної активності учнів:

- Чи є в підручнику засоби розвитку пізнавальної активності учнів цієї вікової групи?
- Які проблемні, творчі завдання вміщено в підручнику?

IV. Доступність і відповідність нормам часу:

- Чи доступний підручник для самостійної роботи школярів?
- Чи відповідає рівень складності матеріалу завданню розвитку здібностей учнів?
- Чи виокремлено в підручнику структурна одиниця змісту навчального матеріалу на один урок?
- Чи відповідає її зміст реальним можливостям навчального процесу?

V. Науковість матеріалу підручника:

– Чи відповідає (якою мірою) зміст підручника принципів науковості?

– Чи висвітлено в підручнику лінгвістичні явища з позицій сучасного мовознавства?

– Чи пояснюють автори підручника їхню сутність через зв'язок з іншими явищами?

VI. Формування світогляду учнів:

– Який матеріал, уміщений в підручнику, сприяє формуванню наукового світогляду учнів, вихованню патріотизму, активної життєвої позиції?

– Яка роль підручника у формуванні моральних ідеалів, загальнолюдських цінностей, національної самосвідомості?

VII. Міжпредметні зв'язки:

– Якою мірою зреалізовано в підручнику міжпредметні зв'язки? Назвіть конкретні завдання, тексти, які містять відомості з інших галузей знань.

VIII. Текст підручника:

– Чи розмежовано текст підручника на основний і додатковий?

– Чи відповідає кожний вид тексту своєму призначенню?

IX. Апарат орієнтування:

– Чи є у підручнику апарат орієнтування?

– Якою мірою він допомагає учням працювати з підручником?

X. Ілюстративний матеріал:

– Чи сприяє ілюстративний матеріал підручника розкриттю змісту основного матеріалу?

– Чи допомагає підвищенню ефективності сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, посиленню емоційного впливу на дітей?

XI. Мова підручника:

– Точність, ясність, лаконічність мови підручника (навести конкретні приклади).

– Якою мірою служить підручник формуванню логічного, емоційного, правильного мовлення учнів?

Аналіз підручника «Рідна мова»: 6 клас (О. Глазова, Ю. Кузнецов)

1. Підручник і програма

Чи відповідають обсяг і структура підручника чинній програмі? Чи достатньо в підручнику матеріалу для необхідних теоретичних висновків та узагальнень? Як забезпечує система завдань і вправ підручника формування в учнів практичних умінь і навичок?

Обсяг і структура підручника відповідають чинній програмі.

Вправи, розміщені в підручнику, направлені на стимуляцію мовленнєвої активності учнів, містять концентрований мовний матеріал. Автори уклали достатню їх кількість для засвоєння конкретної теми, але інколи спостерігаємо певну перевантаженість вправ додатковими завданнями. Позитивно, що практичний матеріал корелює із засвоєним раніше теоретичним, охоплює різноманітні мовленнєві вияви узвичаєних мовних одиниць, і це чітко ілюструє контекстне оточення.

Подані завдання різного ступеня складності, хоча деколи вправи часто видаються однотипними.

Завдання до вправ сформульовано чітко, зрозуміло, а до найскладніших подано зразки виконання.

2. Підручник і організація навчальної діяльності учнів

Чи містить підручник описи оптимальних способів діяльності учнів, спрямовані на оволодіння програмовим матеріалом? Чи пропонують автори зразки міркування, схеми розборів, алгоритми тощо?

Дайте характеристику завдань, вправ, які сприяють формуванню загальнопредметних і спеціальних умінь та навичок? Як реалізовано в підручнику вимогу навчати школярів учитися?

Підручник спрямований на одночасне оволодіння мовною і мовленнєвою системами, випрацювання необхідних компетентностей.

Завдання, вправи, які сприяють формуванню умінь і навичок школярів широко застосовано в цьому підручнику. Наприклад:

Запитання і завдання для самоконтролю

Я знаю. Я вмію. Я можу

1. Що називається словосполученням?
2. Як визначити у словосполученні головне та залежне слова?
3. Чому не утворюють словосполучення підмет і присудок?
4. Однотипні члени речення?
5. Що називається реченням?

6. Які є речення за метою висловлювання, емоційним забарвленням та будовою? Складіть і заповніть у зошитах таблицю, аналогічну тій, що її подано в підручнику. Приклади видів речень за метою висловлювання доберіть із художньої літератури, за емоційним забарвленням – із газетних текстів, а за будовою – складіть самостійно.

Які розділові знаки ставимо в кінці речення? Від чого залежить вибір розділового знака?

Що становить граматичну основу речення?

Які члени речення називають однорідними? Складіть і запишіть кілька речень з однорідними членами про ваші враження від літніх канікул. Поясніть розділові знаки в кожному з них.

Для чого в мовленні вживаються вставні слова, а для чого – звертання?

Складіть монолог про свою улюблену книжку, використовуючи вставні слова. Розіграйте діалог між однокласниками, які зустрілися після літніх канікул, використовуючи звертання (с. 32).

Автори подають різні зразки міркування, схеми розборів, алгоритми. Наприклад, на с. 17 подано таблицю «Стилі мовлення».

3. Науковість матеріалу підручника

Чи відповідає зміст підручника принципів науковості? Чи розкрито в підручнику з позицій сучасного мовознавства лінгвістичні явища, чи пояснено їхню сутність у зв'язку з іншими явищами?

Принцип науковості дуже важливий. Він вимагає зв'язку між наукою та навчальним предметом, щоб учні засвоювали лише глибоко обґрунтовані наукою знання, щоб науковими методами формувалися глибокі ідейні переконання, забезпечувалася єдність діяльності і свідомості. Проаналізований підручник повністю відповідає принципу науковості.

4. Формування світогляду

Який матеріал, уміщений у підручнику, сприяє формуванню наукового світогляду учнів? Яка роль підручника у формуванні моральних ідеалів, загальнолюдських цінностей, національної самосвідомості?

Комунікативні ситуації моделюються таким чином, щоб учні мали виражати свої думки, формувати власне судження.

Мовленнєвий аспект реалізується через усі види: слухання, говоріння, читання, письмо.

5. Розвиток пізнавальної активності

Чи є в підручнику засоби розвитку пізнавальної активності учнів цієї вікової групи? Які проблемні творчі завдання вміщено в підручнику?

Підручник має високу якість мовленнєвого матеріалу. Тексти доступні й цікаві для сприйняття учнів цієї вікової групи, мають пізнавальну цінність. Місця, що потребують на особливу увагу учня виділені різними способами: шрифтом, кольором, курсивом, підкресленням.

На мою думку, проблемним може виявитися завдання 550 (с. 257), оскільки діти можуть розгубитися та боятися висловлювати свої припущення.

550. *Роздивіться репродукцію жанрової картини «Святочне ворожіння». Дайте усні відповіді на подані запитання:*

❖ *Що могло відбуватися перед зображеним на картині моментом?*

❖ *Що могло трапитися після зображеного на картині?*

❖ *Якби за змістом картини вам довелося складати оповідання, якій із частин його композиції (зав'язці, кульмінації чи розв'язці) могла б відповідати картина? Чому?*

6. Доступність і відповідність нормам часу

Чи доступний підручник для самостійної роботи? Чи відповідає рівень складності матеріалу завданню розвитку здібностей учнів? Чи виділяється в підручнику структурна одиниця змісту навчального матеріалу на один урок? Чи відповідає її зміст реальним можливостям навчального процесу.

Аналізований підручник доступний для самостійної роботи. Учням допомагають засвоїти програмовий матеріал схеми, таблиці, репродукції картин, довідковий матеріал (зразки виконання завдань, фрагменти словникових статей із лінгвістичних і енциклопедичних словників тощо). Див., напр., вправи 196; 341; 465.

Матеріал, який сприяє формуванню наукового світогляду учнів, демонструє міжпредметні зв'язки – з історією, біологією, географією, фізикою тощо. Див., напр., вправи 536; 328; 177.

Вправи, у яких вміщені ілюстративні матеріали із зображення українського етносу, історичні картини, українська природа – усе це формує національну самосвідомість, загальнолюдські цінності, моральні ідеали.

Наприклад, вправа 161: Від яких слів чи основ утворене кожне з наведених у вправі імен? Хто з відомих вам історичних осіб носив котресь із цих імен? Що ви знаєте про цих людей? Прочитайте про деяких із них у довіднику «Видатні особистості» (с. 226).

7. Апарат орієнтування

Чи є у підручнику апарат орієнтування? Якою мірою він допомагає учням працювати з підручником?

Покажчики є обов'язковим структурним елементом підручника. Їхня мета – полегшити користування книгою. На форзаці книги наведено умовні позначки, що є своєрідними «дороговказами» під час вивчення теми: що треба вивчити, над чим поміркувати, який метод роботи обрати тощо.

Кожний розділ починається з ілюстрованої сторінки, на якій зазначено назву розділу та ключові слова. Звернімо увагу: назви параграфів записано великими літерами, правила виокремлено червоними літерами. Вдалими, на нашу думку, є унаочнення матеріалу графічними засобами – зміною шрифту, виділення кольором, підкресленням.

8. Ілюстративний матеріал

Чи сприяє ілюстративний матеріал підручника розкриттю змісту основного матеріалу? Чи допомагає підвищенню ефективності сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, посиленню емоційного впливу на дітей?

У підручнику наведено цікавий наочно-ілюстративний матеріал, що не відволікає учня від засвоєння конкретної теми й спрямований на розвиток його зв'язного мовлення або покращення розуміння лінгвістичного матеріалу, що дібраний з різножанрових текстів і має виразний виховний характер.

Посилюють візуалізацію фотографії та малюнки, які вирізняються високою поліграфічною якістю і здебільшого відповідають розв'язанню комунікативних завдань. Важливо, що зображення відповідають загальній тематиці параграфу, мають виховне значення, доступні й зрозумілі для сприйняття.

9. Мова підручника

Точність, ясність, лаконічність мови підручника. Якою мірою служить підручник формуванню логічного, емоційного, правильного мовлення учнів?

Мова аналізованого підручника проста, лаконічна, зрозуміла. Учні навіть без допомоги вчителя можуть зрозуміти й виконати ті чи ті вправи. Якщо в завданні трапляється іншомовне слово, новітній термін, застаріла лексема, то в підрядкових поясненнях подано тлумачення.

10. Міжпредметні зв'язки

Якою мірою реалізовано в підручнику міжпредметні зв'язки? Назвіть конкретні завдання, тексти, які містять відомості з інших знань.

Важливим складником сучасного підручника є відомості про традиції, побут, вірування українського народу, мовленнєвий етикет, інформація про відомих українських письменників, художників, історичних діячів, науковців. Джерелом розвитку інтересу до вивчення української мови є міжпредметні зв'язки в навчанні, особливо зв'язки мови з літературою, історією, географією, образотворчим мистецтвом, музикою. Міжпредметні зв'язки виявляємо й у використанні текстів відповідної тематики. З історією народу, його життям і побутом тісно пов'язані усна народна творчість, декоративно-прикладне мистецтво. Багато мовних фактів можна пояснити за допомогою відомостей з історії традиційних українських промислів. Див., напр., вправи 227, 163; 351.

11. Текст підручника

Чи розмежовано текст підручника на основний і додатковий? Чи відповідає кожен вид тексту своєму призначенню?

Основний текст підручника відображає систему основних понять курсу. Залежно від способу розкриття суті понять основний текст носить описовий або змішаний характер. Тоді як додатковий текст – це звернення до учнів, документально-хрестоматійні матеріали та матеріали необов'язкового вивчення.

***Інструктивно-методичні матеріали
для проведення експертизи електронних версій проектів
підручників. Зразок експертного висновку***

Інструктивно-методичні матеріали для проведення експертизи електронних версій проектів підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів

Підручник – основне навчальне видання із систематизованим викладом змісту навчального предмета, що відповідає навчальній програмі й офіційно затверджене як таке.

Метою цієї експертизи є виявлення відповідності параметрів проекту підручника (рукопису або оригінал-макету) психолого-педагогічним критеріям, що засвідчує можливість використання підручника у навчальному процесі і доцільність надання йому грифу «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Експертизі підлягають такі параметри проекту підручника:

1. Відповідність проекту підручника навчальній програмі.

Ознайомитися з навчальними програмами з усіх навчальних предметів можна на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки України.

Оцінюючи проект підручника щодо відповідності його навчальній програмі, експерт має врахувати право на авторське представлення послідовності викладу навчального матеріалу в проекті підручника, уведення додаткових питань, що сприяють розкриттю сутності поняття, передбаченого навчальною програмою тощо.

Варто враховувати, що авторське бачення відповідності навчальній програмі має бути обґрунтованим і не призводити до переважання навчального змісту.

Критерії експертизи:

– повнота і вичерпна реалізація в підручнику предметного змісту, визначеного навчальною програмою;

– відповідність обсягу підручника кількості навчальних годин, відведених на вивчення предмета;

– логічна послідовність і систематизованість викладу основних змістових питань, дотримання принципів доступності, наочності та ін.

Невідповідність змісту проекту підручника навчальній програмі може бути підставою для відхилення підручника.

2. Відповідність проекту підручника цілям і завданням освіти (сучасній освітній парадигмі)

Проект підручника має бути спрямований на досягнення цілей і завдань освіти, задовольняти потреби всіх своїх користувачів: для учнів бути цікавою й ефективною навчальною книгою; для вчителів стати основою розгортання навчального процесу, побудови власної методичної системи; для батьків бути зрозумілим порадником у наданні допомоги своїм дітям у навчанні.

Критерії експертизи:

– реалізація ідей особистісно орієнтованого підходу в проекті підручника (у змісті підручників особистісно орієнтований підхід має реалізуватися через різномірне представлення елементів знань і способів виконання навчальних дій; розгляд можливих способів виконання одного й того самого прийому обчислення чи розв'язування задачі; забезпечення поля для вибору учнем завдань відповідно до свого рівня навчальних можливостей тощо);

– компетентнісна орієнтованість змісту підручника (компетентнісний підхід має бути реалізовано як у змісті завдань, так і в методичному апараті підручника, передбачаючи формування не лише знань, а й способів діяльності, здатності застосовувати вивчене у різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях, висловлювати власні судження, обґрунтовуючи їх, здійснювати логічні міркування, оцінювальні дії, формулювати висновки тощо. Підручник має сприяти формуванню в учнів крім предметної також ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математичної, соціальної, гендерної, громадянської, загальнокультурної, підприємницької і здоров'язбережувальної);

– реалізація діяльнісного підходу в проекті підручника (діяльнісний підхід у змісті підручника може бути реалізований через систему завдань, проблемних ситуацій, що спонукають до активної діяльності кожного учня на уроці й водночас до свідомої самостійної роботи, до застосування на практиці здобутих знань, до колективної діяльності та самоосвіти).

3. Аналіз структурних компонентів проекту підручника

Нова філософія шкільної освіти передбачає використання підручників нового покоління, які водночас із традиційними дидактичними функціями (інформативною, трансформаційною, мотиваційною, систематизувальною, інтегративною, самоконтролю, розвивальною, виховною тощо) виконували б ще й нові (функцію розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів в інформаційному просторі; функцію розвитку ключових і предметних компетентностей).

Сучасний підручник – складний комплекс, що складається з текстового і позатекстового структурних компонентів, які добираються і розташовуються в окремих темах відповідно до особливостей навчального матеріалу (див. таблицю).

СТРУКТУРА ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА

Компонент	Складники компонента		
Текстовий	Основний текст	Додатковий текст	Пояснювальний текст
	<i>За змістом:</i> вступний; інформаційний; заклучний. <i>За характером:</i> <i>опис;</i> оповідання; пояснення; проблемний виклад; узагальнення.	1. Документи 2. Науково-популярні тексти 3. Художні тексти	Посторінковий словник. Пояснення у дужках всередині основного тексту. Підписи до ілюстрацій. Дані про подані документи та їх авторів. Винесення

Поза-текстовий	Ілюстрації	Методичний апарат	Апарат орієнтування
	<p><i>Зображувальні: малюнки; репродукції; фотоілюстрації; документальні зображення;</i></p> <p>Умовно-графічні: графіки; карти; картосхеми, плани; схеми, креслення,</p>	<p>1. Запитання і завдання: відтворювальні; перетворювальні; творчо-образні; проблемні.</p> <p>2. Текстові таблиці: порівняльні узагальнювальні; конкретизувальні; ілюструвальні.</p> <p>3. Опорні схеми (структурно-логічні).</p> <p>4. Плани-схеми, пам'ятки-алгоритми.</p> <p>5. Завдання для самоконтролю</p>	<p>1. Загальний зміст</p> <p>2. Рубрикація і тематичні символи</p> <p>3. Сигнали-символи (піктограми)</p> <p>4. Виділення в тексті (курсивом, жирним шрифтом тощо)</p> <p>5. Словники і покажчики: понять, дат, імен</p> <p>6. Глосарій</p> <p>7. Колонтитули, шмуцтитули</p> <p>8. Бібліографія</p> <p>9. Довідники</p>

КРИТЕРІЇ ЕКСПЕРТИЗИ

3.1. Відповідність тексту та ілюстрацій підручника основним психолого-педагогічним вимогам

– побудова й структура текстів (виділення головного, доцільність поділу на параграфи, пункти їх послідовність і зв'язки між ними, чіткість формулювання висновків, правил і визначень, цілісність викладу);

– стиль текстів (поєднання ознак наукового і науково-популярного стилів; наявність предметно орієнтованого, інструментально орієнтованого, ціннісно орієнтованого компонентів змісту; уникнення стереотипів і мови ворожнечі; відповідність вимогам гендерного підходу; наявна діалогічність текстів);

– співвідношення й взаємозв'язок основного, додаткового й пояснювального текстів, раціональний розподіл тексту на основний і додатковий;

– мова текстів (має бути лаконічною, точною і зрозумілою для учнів, позбавленою будь-яких дискримінаційних смислів, відповідати нормам української літературної мови й слугувати зразком для мови учня (у підручниках для шкіл з навчанням мовами національних меншин – вимогам мов національних меншин));

– доступність викладу (відповідність складності й обсягу матеріалу можливостям засвоєння його учнями підліткового віку на належному рівні й за встановлений час (не більше 5 ± 2 нових одиниць матеріалу, не більше 4% суб'єктивно незнайомих слів, у тому числі й наукових термінів); відповідність ступеня абстрактності викладу матеріалу віковим психологічним особливостям учнів; доцільність використання аналогії для пояснення складних процесів, наявність прикладів для пояснення абстрактних понять, достатність і вичерпність наведених пояснень, вказівок тощо; доцільність обраних конструкцій речень для розуміння тексту (оптимальною кількістю для розуміння і сприйняття учнями середніх класів є 10–15 слів у реченні);

– науковість змісту (відповідність змісту підручників новітнім досягненням сучасної науки, встановленим у ній положенням; вірогідність усіх наведених фактів та понять; повнота розкриття сутності різноманітних об'єктів вивчення їх у взаємозв'язках і розвитку; трансформація й точність вираження наукових понять і уявлень в означеннях і термінах, прийнятих у науці; забезпечення у підручнику системності й цілісності знань, відображення еволюції наукових ідей, ролі діячів науки, насамперед вітчизняних учених, у розвитку відповідної галузі науки);

– наявність елементів змісту й вимог, що призводять до переважання учнів (недоцільність уведення окремих тем, понять; дублювання, передчасні завдання щодо розуміння й пояснення тощо);

– дидактична доцільність використання ілюстративного матеріалу (оптимальне співвідношення образотворчих і умовно-графічних матеріалів, малюнків або документальних фотографій, методична доцільність розміщення їх у книжці; наявність завдань, спрямованих на роботу учнів з ілюстративним матеріалом; роль ілюстративного матеріалу в реалізації провідних функцій підруч-

ника (розвивальна спрямованість наочних зображень, інформаційність, естетичне виконання, національний колорит); дидактично обґрунтований зв'язок наочних зображень з текстом та іншими структурними компонентами підручника; відповідність ілюстрацій віковим особливостям школярів; якість виконання ілюстративного матеріалу, художнє оформлення, формат, обсяг, поєднання кольорів, естетичне сприйняття проекту підручника).

3.2. Повнота реалізації можливостей методичного апарату в забезпеченні організації навчально-пізнавальної діяльності учнів

– ефективність апарату засвоєння знань (наявність різних типів навчальних завдань і вправ – пропедевтичні, ввідні, пробні, тренувальні, творчі; питома вага серед них творчих, розвивальних; розташування їх у підручнику з урахуванням основних етапів процесу навчання – сприймання навчального матеріалу, усвідомлення й осмислення його (розуміння, закріплення, застосування на практиці);

– доцільність використання пам'яток, алгоритмів, зразків виконання завдань тощо;

– наявність засобів мотивації, стимулювання пізнавального інтересу, розвитку інтелектуальної, зокрема творчої, діяльності учнів, оволодіння учнями прийомами розумової діяльності (індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо),

– наявність засобів організації різних видів діяльності і комунікації між учасниками освітнього процесу, завдань для організації групової, навчально-дослідної та проектної діяльності учнів;

– наявність засобів диференціації, індивідуалізації та персоналізації навчальної діяльності учнів відповідно до їхніх пізнавальних можливостей.

3.3. Доцільність і ефективність апарату орієнтування в підручнику

– наявність компонентів апарату орієнтування: змісту, вступного звернення до читача; словника, покажчика, шмуцтитулів, довідників тощо;

– раціональність рубрикацій;

– доцільність використання сигналів-символів; однотипність їх і наступність у використанні елементів апарату орієнтування;

– інструментальність вступного звернення до читача, доцільність його.

3.4. Забезпечення виховної, розвивальної та здоров'язбережувальної функцій

1. Зміст підручника сприяє формуванню патріотизму, любові і поваги до Батьківщини, свого народу, його мови, державних, національних, родинних цінностей, толерантному ставленню кожної людини, незалежно від її статі, етнічної, релігійної, культурної приналежності чи інших ознак, навчає міжнаціонального і міжконфесійного діалогу; виховує особистість, готову до ефективної міжкультурної взаємодії в нових історичних реаліях, чутливу до людської інакшості та нетерпиму до проявів расизму, ксенофобії й нетерпимості до людських відмінностей. Експерт має проаналізувати в підручниках наявність елементів полікультурного виховання, як одного з пріоритетних напрямів у підготовці особистості в умовах європейської інтеграції.

2. Зміст підручника виховує характер, сприяє розвитку особистості, створенню умов для самовизначення і соціалізації учня на основі соціокультурних, духовно-моральних цінностей і прийнятих у суспільстві правил і норм поведінки в інтересах людини, родини, суспільства і держави;

3. Зміст підручника навчає раціонального природокористування, дотримання безпечних норм життєдіяльності.

3.5. Відповідність гендерному підходу в освіті

Текстові та позатекстові (ілюстрації, методичний апарат, апарат орієнтування) матеріали підручника позбавлені гендерних стереотипів, андроцентризму, дискримінацій за ознакою статі (сексизмів), що виявляється у:

– паритетності представлення осіб обох статей – рівномірному співвідношенні жіночих і чоловічих образів;

– відсутності сегрегації й поляризації за ознакою статі – навмисного розділення осіб обох статей шляхом приписування їм принципово різних форм соціальної активності, зображення їх як протилежностей, що протиставляються одна одній та начебто не мають між собою спільних рис і якостей, спільної діяльності;

– відсутності тенденції прив'язувати різні форми активності або пасивність зображуваних людських образів до статі (як правило, активність – до чоловічої, пасивність – до жіночої);

– відсутності стереотипних гендерних сценаріїв, що прив'язують жіночі образи передусім до приватної сфери (сім'ї, господарства, піклування про дітей), а чоловічі – до інших, масштабніших форм соціальної активності, зображенні осіб обох статей (і дітей, і дорослих) у різноманітних (за змістом та масштабом) ролях і видах діяльності;

– зображенні людини загалом і загальнолюдських цінностей як через образ чоловіка (що наразі домінує), так і через образ жінки.

ЕКСПЕРТНИЙ ВИСНОВОК

щодо електронної версії оригінал-макета підручника
**«Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів
з поглибленим вивченням української мови
з навчанням румунською мовою»**

для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів
(обсяг – 292 с. комп'ютерного набору; автори – *Н. Д. Бабич,
І. С. Гуйванюк*)

Сучасне навчальне видання для загальноосвітніх закладів покликане комплексно реалізовувати розвивальну домінанту освіти ХХІ ст., виховувати прагнення учнів до самоосвіти й саморозвитку, вчити критично мислити, використовувати отримані знання та вміння для творчого розв'язання комунікативних проблем, сприяти інтеграції отриманих знань у глобалізованому світі. Реалізація цих завдань, зі свого боку, потребує переосмислення багатьох дидактичних і методичних аспектів, від яких залежить якість і глибина навчально-виховного процесу.

Підручник нового покоління повинен мати певні педагогічні, технологічні й маркетингові особливості: використання сучасних методів (методик, прийомів) і форм роботи, системи контролю й оцінювання знань, залучення сучасних технологій створення навчальної книги задля високої якості її поліграфічного виконання.

У цьому аспекті *актуальність* рецензованого оригінал-макета підручника полягає в тому, що він відповідає новій філософії

шкільної освіти, оскільки виконує як традиційні дидактичні функції (інформативну, інтегративну, трансформаційну, мотиваційну, розвивальну, систематизувальну, самоконтролю, виховну тощо), так і новітні функції – розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів у сучасному інформаційному просторі; поглиблення ключових і предметних компетентностей.

1. Відповідність вимогам навчальної програми. Оригінал-макет підручника Н. Д. Бабич, І. С. Гуйванюк «Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням української мови з навчанням румунською мовою» для 9 класу ЗНЗ відповідає вимогам Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, створений згідно з чинною програмою для реалізації основних змістових ліній (мовленнєвої – 26 год., мовної – 73 год., соціокультурної та діяльнісної). У рукописі підручника логічно, повно й системно зреалізовано предметний зміст розділів, тем, блоків, визначених навчальною програмою, дотримано принципів науковості, доступності, наочності тощо.

Осердя підручника – *компетентнісний підхід*, мета якого: 1) поглибити здобуті в попередніх класах і сформувати нові мовні знання; 2) забезпечити правильне й доцільне використання мовних засобів у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі) та відповідно до мети і складу учасників комунікативного акту; 3) уможливити оволодіння основними формами усного та писемного спілкування (монологом, діалогом, полілогом) для недопущення явищ інтерференції; 4) удосконалити навички створювати висловлювання, у яких поєднано різні типи зв'язного мовлення (розповідь, опис, роздум); 5) підготувати дев'ятикласників до успішного складання державної підсумкової атестації.

2. Відповідність оригінал-макета підручника цілям і завданням освіти (сучасній освітній парадигмі). Оригінал-макет підручника реалізує *ідеї особистісно орієнтованого підходу*, що, без сумніву, заслуговує на схвалення. Зокрема, авторський текст, запитання й завдання скеровують увагу учня на усвідомлення:

а) власних рис характеру – моральних у ставленні до оточення (напр., любов до батьків і Батьківщини – впр. 36, с. 30; впр. 84, с. 66–67; впр. 203, с. 157; відповідальність – впр. 18, II: «*Будуймо храм*», с. 20; інтелігентність – впр. 286, II: «*Про інтелігентність*»,

с. 228–230 тощо); вольових, що спонукають дев'ятикласника до здійснення дій, долаючи перешкоди (напр., наполегливість – впр. 83, I, II, III, IV, V, с. 65; цілеспрямованість – впр. 35, с. 20 тощо); емоційних в оцінці себе, інших людей або дійсності (напр., навчальний текст до теми «Значення мови в житті суспільства. Сила мовленого слова», с. 6–9); інтелектуальних (напр., допитливість – впр. 8, с. 15; вдумливість – впр. 6, с. 18 тощо);

б) потребу в самонавчанні і самотворенні виформовує методичний апарат підручника, передовсім репродуктивний, реконструктивно-варіативний, евристичний, творчий характер запитань і завдань (напр., вправи з позначкою «Робота з комп'ютером» та «Теми для дискусій» с. 269; впр. 8, с. 15; впр. 24, с. 23 тощо); реалізація досяжних (опанування теоретичного матеріалу про синтаксичний лад і пунктуацію української мови) та перспективних цілей особистісного розвитку дев'ятикласників (розкриття їх творчих здібностей, моральне вдосконалення, здатність використовувати здобуті знання в повсякденних життєвих ситуаціях тощо);

в) необхідність оволодіння різноманітними навчальними стратегіями – прямими (когнітивними, що стимулюють запам'ятовування та сприяють оволодінню мовними явищами), та непрямими, які регулюють процес навчання (напр., впр. 1, с. 10 охоплює 3 складники: *I. Прочитайте й запам'ятайте перелік духовних скарбниць народу. II. Поясніть, чому мова є духовною скарбницею людини. III. Прочитайте вислови видатних людей про мову та її значення. Складіть таблицю метафоричних оцінок мови за цими висловами*).

За нашими спостереженнями, оригінал-макет підручника Н. Д. Бабич, І. С. Гуйванюк є **практикозорієнтованим**, що зреалізовано через:

а) різнорівневе представлення елементів знань (напр. теоретичні відомості про складносурядні речення подано у формі навчального тексту й визначень § 6–9, с. 50–56; таблиць с. 264, схем аналізу – с. 65; різнорівневих тестових завдань с. 68–70 тощо);

б) забезпечення вибору учнем завдань (серед них і дидактичні ігри, загадки, вікторини тощо) відповідно до свого рівня навчальних можливостей (напр., до впр. 24, с. 22–23 запропоновано два типи завдань (I, II), а до впр. 33, I, II наведено 4 варіанти різностильових текстів для аналізу тощо);

в) домінування завдань пошукового характеру та підвищеної складності (напр., впр. 2, с. 10; впр. 10, с. 16; впр. 26, с. 22; впр. 30, с. 25; впр. 45, с. 35; впр. 75, с. 62; впр. 89, с. 74; впр. 103, с. 80 тощо);

г) наявність елементів самовчителя, що стосуються опрацювання навчальної інформації та сприяють кращому її засвоєнню: таблиць (напр., § 13, с. 72; § 20, с. 90; розділ «Повторення вивченого за таблицями» с. 260–266 тощо), схем (напр., впр. 9, с. 81; впр. 64, с. 18 тощо), зразків виконання завдання, оформлення ділових паперів або синтаксичного аналізу складних речень (напр., впр. 1, с. 10; § 23, с. 97; впр. 82, с. 65 тощо), пам'яток (напр., рубрики «*Запам'ятайте*» с. 85; 180; 192, «*Увага*» § 11, с. 60; впр. 70, с. 56; «*Зверніть увагу*» с. 231 тощо), порадників (напр., § 32, с. 127; § 37, с. 149–152; підрозділи «*Поради до самостійного читання*», «*Поради до написання переказу*», «*Поради до написання твору*», «*Поради до написання диктанту*» с. 270–271 тощо), планів переказів і творів (напр., впр. 113, с. 84; впр. 219, с. 178 тощо), ілюстрацій і малюнків (напр., с. 163–164; 176 тощо), а також довідкового апарату (напр., впр. 67, с. 54; впр. 98 і 99, с. 79 тощо), рубрикацій (розділи, блоки, теми, параграфи тощо), покажчиків, виокремлення основної, допоміжної та пояснювальної інформації різним шрифтом і кольорами;

д) передбачення можливості різних форм організації навчальної діяльності: індивідуальної (напр., впр. 29, с. 25; впр. 73, с. 61 тощо), парної (напр., впр. 11, с. 17; впр. 72, с. 58 тощо), групової (напр., впр. 17, с. 19; впр. 34, с. 28 тощо), колективної (напр., впр. 23, II, с. 22; впр. 71, III, с. 58 тощо).

Цінність роботи полягає в **алгоритмізованості** подання навчального матеріалу від ознайомлення до практичного використання, зокрема: контрольних запитань і завдань після кожної теми та розділу для рефлексії досягнення запланованого; самоконтролю й підсумкового оцінювання у формі тестових завдань, контрольних диктантів, переказів і творів; моделювання речень за схемами; редагування висловлень; добору синонімічних синтаксичних конструкцій; перекладу румунськомовних текстів українською тощо).

3. Орієнтованість рецензованого оригінал-макета підручника на компетентнісний і діяльнісний підходи засвідчує наявність диференційованих різнорівневих завдань, у т. ч. і компетентнісно зорієнтованих – спеціально створених дидактичних конструкцій

для формування й перевірки рівня *предметних і міжпредметних компетентностей*, зокрема:

а) для створення ситуацій індивідуальної або колективної творчості й успіху, необхідності вияву особистісних якостей (вправлення в різних ролях), вибору навчального матеріалу, завдань та способів їх опрацювання (напр., впр. 34, с. 28: «Розподіліться на три групи. З кожної групи оберіть одного члена журі. За картиною А. Шкурка «Кінець літа» напишіть опис-пейзаж (завдання для першої групи), за картиною В. Манастирського «Гуцульський інтер'єр» – опис-інтер'єр (друга група), а за картиною І. Онуфреїва «Портрет Івасюка» – опис-портрет (третья група). Виразно зачитайте свої тексти в класі і поясніть, чим саме кожен з них вас зацікавив»);

б) для роботи із суб'єктивним досвідом (напр., впр. 6, с. 14: «Прочитайте стилістично перероблений фрагмент автобіографії Ольги Кобилянської і розкажіть, чи помічаєте ви у сучасних простих сільських людей згадані в ньому риси, особливості мовлення. Чи погоджуєтеся із заключним висловленням письменниці (обґрунтуйте свою думку)»);

в) на формування ціннісних ставлень до себе і своєї діяльності, оточення, навколишнього світу тощо (напр., текст «Пізнай самого себе», с. 208–209; впр. 24, с. 22–23: «Прочитайте уважно текст [«Рослини-символи». – О. К.], перекажіть його. Яку нову для вас інформацію ви отримали? Чи чули пісні, згадані в тексті? Чи є символами виділені назви рослин для румунського народу?»);

д) на залучення уваги, емпатії, образного мислення та мовлення, обох півкуль головного мозку (ліва – логічна, права – емоційна) і провідних каналів сприймання інформації – візували, аудіали тощо (напр., впр. 55, с. 43–45 «Великдень» охоплює три рівні завдань: «1. Прочитайте текст [до тексту наведено тематичну ілюстрацію. – О. К.]. Усно визначте, зі скількох частин складаються складні речення. Які з них: а) сполучникові; б) безсполучникові; в) з різними типами зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим)? 2. Розкажіть, що ви знаєте про Великдень. 3. Прослухайте весняні гайки. Що ви знаєте про них з української літератури?»). До того ж у тексті йдеться про обрядовий чоловічий танець сербин (зі співами навколо церкви), який учитель може продемонструвати учням, скориставшись відеофайлами Ютубу;

е) на формування комунікативних діалогічних умінь, що сприяє залученню школярів до активної творчої, відтворювальної та тренувальної роботи (напр., проаналізувати неповні речення в діалозі – впр. 20, с. 21; побудувати діалог у формі запитань і відповідей про життя і творчість Т. Г. Шевченка – впр. 71 (III), с. 58; гетьмана І. Мазепи – впр. 72 (IV), с. 60; «Як ви розумієте наведений діалог і яке значення для нашої поведінки у суспільстві він має» – впр. 48, с. 36; усний або письмовий переклад румунськомовного тексту з кількома діалогами – впр. 251, с. 211–212 тощо);

є) на пошук, обробку, згортання і розгортання інформації підрозділи (напр., «Мій друг комп'ютер» с. 267–268), перетворення її з однієї знакової системи в іншу (текст у таблицю і навпаки – напр., впр. 6, с. 14; впр. 253, с. 213 тощо);

ж) на формування не лише знань, а й способів діяльності, здатності застосовувати вивчене в різноманітних навчальних і життєвих ситуаціях, висловлювати власні судження, обґрунтовуючи їх, здійснювати логічні міркування, оцінювальні дії, формулювати висновки тощо (напр., впр. 57, с. 45: «Посперечалися двоє учнів. Один доводив, що речення «Нехай же слово, слово золоте, печалиться, сміється – і цвіте» – просте ускладнене з однорідними присудками. Інший вважав, що це речення складне, бо в ньому декілька граматичних основ. Хто з них має рацію і чому?»; впр. 52, с. 42: «Як ви розумієте вислів «Шануймося, єднаймося та будьмо, тримаймося родинного стебла»? Які роздуми у вас він викликає?» тощо).

Рецензований рукопис підручника забезпечує формування в учнів, окрім предметної та міжпредметної, також **ключових компетентностей**, зокрема: 1) уміння вчитися (в оригінал-макеті наявні вправи для: а) роботи з різними базами даних – Інтернетом, словниками, довідниками, енциклопедіями; б) опитування батьків, однокласників, представників різних професій; в) консультування з учителем; в) уміння працювати з документами та класифікувати їх тощо); 2) спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами (напр., переклад українською румунськомовних текстів, конструкцій і термінів та навпаки – впр. 102, с. 80; впр. 112, с. 84; впр. 119, с. 889; впр. 129, с. 94; впр. 133, с. 96; впр. 153, с. 107; впр. 160, с. 110; впр. 166, с. 113; впр. 310 (II), с. 251 тощо); 3) формування математичної (напр., завдання на с. 268: «Спробуйте набрати клавіатурою

комп'ютера 10 жіночих і 10 чоловічих імен, встановивши час, потрачений на цю роботу. Потім запишіть рукою на листочку таку саму кількість, але вже інших імен. Скільки було затрачено часу тепер? Який висновок із цього? Врахуйте, що в комп'ютері слова zostалися на екрані, а записані на листочку – у вас на столі»; також наведено посторінкові тлумачення давніх одиниць виміру або грошових знаків, напр., впр. 21, с. 212 тощо), соціальної (напр., текст і фото на с. 7; впр. 14 і фото на с. 17; впр. 231 і фото, с. 195 тощо), гендерної (напр., впр. 8 і фото на с. 15; навчальний текст «Сини і дочки України» – с. 181–182 тощо), громадянської (напр., тексти Україну, її культуру, звичаї та обряди – с. 118–119; 150, 157–158 тощо; про голодомор 1932–1933 років в Україні – с. 200; про героїв Крут – с. 218 тощо), загальнокультурної (одна з переваг рецензованого підручника – вдумливо дібрані різножанрові тексти і зразки народної творчості, як-от: «Мойсей», с. 65–66; «Роздуми над життям», с. 252; «Вічне слово», с. 258; «Про красу», с. 257–258 тощо) компетентностей.

4. Чіткість структуривання навчального матеріалу в змісті оригінал-макета підручника. Матеріали підручника логічно й чітко структуровано: обсяг змісту і структура кожного параграфу враховує обсяг навчального часу й охоплює такі структурні компоненти:

1) текстовий, що репрезентований трьома складниками:

а) основним текстом – доречним і особистісно орієнтованим вступним зверненням авторів до читача (с. 5); вступом у формі опису й розповіді (с. 5–9), інформаційним (пояснення та проблемний виклад теоретичного матеріалу про синтаксичний лад і пунктуацію української мови, система вправ і завдань – пропедевтичних, пробних, тренувальних, творчих, розвивальних, що їх розташовано в підручнику з урахуванням основних етапів процесу навчання для організації групової, навчально-дослідної та проектної діяльності учнів) і підсумковим, що узагальнює та закріплює вивчене як з окремої теми (рубрика «Дайте відповіді на запитання»), так і перед підсумковою атестацією в кінці навчального року (рубрика «Систематизація та узагальнення вивченого в 5–9 класах», с. 190–246). Заслугує поцінування випрацюваний авторами принцип подання навчального матеріалу – за кореляцією української мови з рідною для дев'ятикласників румунською мовою: якщо теоретичні відомості подібні за

своїм змістом в обох мовах, то їх обсяг мінімальний, пояснення лаконічні; якщо ж виучуваний матеріал лише частково подібний або відмінний в обох мовах, то висвітлення синтаксичних явищ здійснено за допомогою зіставно-порівняльного методу;

б) додатковим текстом – знайомить учнів зі специфікою, функцією та мовними особливостями документів (автобіографією (с. 180–181); заявою (с. 97); анотацією, тезами, тематичними виписками, конспектом, рефератом, доповіддю (с. 149–150; 256). До того ж оригінал-макет підручника містить цікаві матеріали з розвитку мовлення (рубрики «*Культура мовлення*», «*Розвиток зв'язного мовлення*»), науково-популярні, художні (зразки класичної та сучасної прози, поезії, драматургії) та публіцистичні тексти на актуальні теми;

в) пояснювальним текстом, що його виформовують: посторінковий тлумачний словник (напр., с. 12, 13, 15, 19, 21, 25 і далі), пояснення в дужках усередині основного тексту (через синонімічні поняття та авторські зауваги, як-от: «*За характером смислових зв'язків між частинами складні безсполучникові речення поділяються на дві групи: а) з однотипними (однорідними) частинами (подібно до складносурядного речення)...*»; конструкції на зразок «*за винятком...*», «*здебільшого це...*», «*зокрема...*» тощо), підписи до ілюстрацій;

2) позатекстовий, що також репрезентований трьома складниками:

а) дидактично доцільними ілюстраціями, з-поміж яких: зображувальні – малюнки (с. 14; 30; 34 і далі); репродукції картин відомих українських художників (с. 8; 20; 28; 29 і далі); фотоілюстрації (с. 13; 19; 23 і далі) та умовно-графічні – порівняльні, узагальнювальні, конкретизувальні таблиці (с. 72; 90; 110 і далі), плани (с. 119; 151; 219 і далі); схеми (с. 109; 121–124 і далі); зауваги в рамках (с. 75; 81; 85 і далі).

Ілюстративний матеріал уможливорює реалізацію провідних функцій підручника (розвивальну спрямованість наочних зображень, інформативність, естетичне виконання, національний колорит та інклюзивність);

б) методичним апаратом, який у підручнику ефективно забезпечує організацію навчально-пізнавальної діяльності учнів. Його послідовно представляють відтворювальні, перетворювальні, творчо-образні та проблемні запитання й завдання, що стимулюють пізнавальний інтерес, розвиток інтелектуальної, зокрема творчої,

діяльності учнів, оволодіння ними прийомами розумової діяльності, як-от: *Що називається текстом?; Перебудуйте прості речення з обставинами причини на складнопідрядні причинові; Як ви розумієте висловлювання письменника Олега Ольжича «Держава твориться не в будуччині, держава будується нині»?; Один учень доводив, що речення «Лелеку кликав той далекий і загадковий край, який усі зовуть вирієм» – займенниково-означальне. Інший вважав, що це речення складнопідрядне з підрядною означальною частиною, опорним словом у ньому є іменник. Хто з них має рацію і чому?; опорні (структурно-логічні) схеми; плани-схеми, пам'ятки-алгоритми; завдання для самоконтролю – про них уже йшлося в попередньому викладі;*

в) доцільним і ефективним апаратом орієнтування, що охоплює чітко структурований і вдало оформлений «Загальний зміст» (с. 289–292); рубрикацію і тематичні символи; сигнали-символи (піктограми); виокремлення в тексті (курсивом, жирним шрифтом, кольором тощо); словникові статті з тлумачних і енциклопедичних словників.

Отже, раціональне поєднання текстових і позатекстових компонентів у проекті підручника відповідає основним науково-методичним та психолого-педагогічним вимогам, антидискримінаційному підходу в освіті, сприяє формуванню громадянської компетенції учнів, патріотизму, національних і родинних цінностей; переконує в необхідності толерантного ставлення до кожної людини, незалежно від її статі, віку, кольору шкіри, етнічної, релігійної, культурної належності, громадянства чи інших ознак; навчає міжнаціонального і міжконфесійного діалогу, що є пріоритетними напрямками в підготовці особистості в умовах європейської інтеграції.

Оскільки оригінал-макет підручника призначений для поглибленого вивчення української мови найбільш здібними румунськомовними учнями, то його зміст ураховує **новітні досягнення сучасної мовознавчої науки**, загалом повно розкриває сутність різноманітних синтаксичних явищ, забезпечуючи системність і цілісність знань у контексті українсько-румунської двомовності.

Мова текстів емоційна, лаконічна, точна, з дотриманням вимог науково-популярного стилю й зрозуміла для дев'ятикласників; позбавлена будь-яких дискримінаційних смислів; репрезентує норми української літературної мови.

Виклад навчального матеріалу доступний, відповідає можливостям засвоєння його учнями підліткового віку на належному рівні й за встановлюваний час (належна довжина речень забезпечує доступність лексико-фраземного поповнення словникового запасу школярів), має на меті підвищення мотивації до вивчення української мови, формування естетичних смаків мовленнєвої культури учня.

Схвально оцінюючи змістове наповнення і методичний апарат рецензованого навчального видання, а також інноваційну структуру, вважаємо за потрібне висловити деякі **зауваження і пропозиції**:

1. Теоретичний матеріал викладено на належному рівні, утім, у § 5, с. 40 він переобтяжений інформацією без додаткових пояснень і прикладів: «Засобами зв'язку частинами складного речення є і сполучники, сполучні слова, інтонація [проілюстровано реченнями-прикладками. – О. К.], *спільні слова (?), співвідношення форм присудків (?), порядок розташування частин (?), логічна залежність (?)*»).

2. На жаль, у рукописі підручника спостережено **деякі технічні недогляди**, які легко можна усунути (у впр. 2, с. 10 – не виділено курсивом застарілі слова, у тестовому завданні 2, с. 39 необхідно забрати розділові знаки; у впр. 51, с. 41 дефісне написання слова «скла-дається»; у зразку розбору складносурядного речення до впр. 53, с. 42 присудок «не вмре» треба підкреслити двома рисками).

В и с н о в о к:

Підручнику **доцільно надати гриф** «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України».

Доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
сучасної української мови О. В. Кульбабська

**Дидактична структура аспектного уроку української мови.
Зразки аналізу уроку української мови**

Дидактична структура аспектного уроку української мови

1. Навчальна (пізнавальна) мета.
2. Розвивальна мета.
3. Виховна мета.
4. Завдання з розвитку зв'язного мовлення.
5. Унаочнення.
6. Використана література.

ХІД УРОКУ

Структурні компоненти уроку та їхній зміст	Оцінка змісту й методики проведення уроку (окремі зауваження)
1. Повторення вивченого матеріалу. Актуалізація опорних знань (8–10 хв.)	
1.1. Повторення, закріплення й розвиток уже одержаних знань, умінь і навичок, необхідних для вивчення нового матеріалу.	
1.2. Вибір змісту роботи (за вибором відповідно до мети навчання і ступеня засвоєння учнями навчального матеріалу): ❖ <i>перевірка домашнього завдання</i> (часткова або повна); виконання завдання, аналогічного домашньому; аналіз помилок, допущених на попередньому уроці (після перевірки зошитів);	<i>Позитивні аспекти етапу уроку:</i> – реалізовано ідею розвивального навчання (проблемні завдання); – зв'язок між повторюваним матеріалом і наступним навчальним матеріалом; – звернуто увагу на розвиток орфоепічних умінь і навичок; – розвиток фонематичного слуху школярів; – розширення синтаксичних умінь (установлення зв'язку між словами в словосполученні та реченні);

<ul style="list-style-type: none"> ❖ <i>лексичні, фонетичні, морфологічні</i> вправи аналітичного характеру, орфографічний розбір, окремі види списування й диктанті, творчі роботи (вільне письмо); ❖ <i>орфографічні вправи;</i> ❖ синтаксичні аналітико-синтаксичні вправи, робота з підручником та словниками, робота з унаочненням, робота біля дошки. 	<ul style="list-style-type: none"> – раціональне співвідношення усної бесіди з письмовими видами завдань; – використання зразкових текстів для вправ; – надання переваги вправам для самостійного письма й творчого етапу в навчанні; – запропоновано вправи для зіставлення програмового матеріалу, суміжних мовних явищ; – використання мовного та ілюстративного унаочнення для розвитку зв'язного мовлення; – слово аналізували різнобічно, у різних аспектах; – вправи відповідають характеру вивченого матеріалу й етапу навчання. <p><i>Недоліки в проведенні етапу уроку:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – не проведено орфографічної роботи; – не забезпечено диференційоване навчання; – учитель не вимагав від учнів зв'язних відповідей.
--	--

2. Мотивація навчальної діяльності учнів під час вивчення мовного матеріалу. Повідомлення теми й мети уроку (2–3 хв.)

<p>Проблемні ситуації, завдання, питання для усвідомлення вивченого матеріалу; актуалізація знань, що їх уже одержали учні в молодших класах; оголошення теми уроку; формулювання мети і завдань уроку («знати» й «уміти»).</p>	<p><i>Позитивні аспекти етапу уроку:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – моделювання проблемних ситуацій; – проблемні завдання; – чітке окреслення навчальної мети; – висока активність класу; – розвиток аналітично-синтетичних умінь; – використання унаочнення та матеріалів «цікавого мовознавства».
---	---

3. Пояснення нового матеріалу (5–6 хв.)	
Спосіб викладу нового матеріалу обираємо з огляду на його складність.	<i>Позитивні аспекти етапу уроку:</i> – вдалих добір ілюстративного матеріалу; – актуалізація знань, що лежать в основі фонетико-граматичної основи правила; – спосіб представлення матеріалу з відомого до нового; – використання унаочнення.
4. Формування вмінь і навичок, засвоєння нового матеріалу (14–15 хв.)	
Виконання вправ, що мають на меті часткове або цілковите застосування правил, запам'ятовування винятків.	<i>Позитивні аспекти етапу уроку:</i> – відповідність вправ характеру вивченого матеріалу; – наявність у формуванні вправ таких вказівок (порад), що полегшують запис слів, речень тощо; – розташування вправ від легких до важчих, проблемних і творчих; – використання у вправах міжмовного (звукового чи графічного) зіставлення; – коригувальний характер вправ.
5. Застосування знань, умінь й навичок у процесі творчої самостійної роботи (до 12–14 хв.)	
Виконання творчих вправ	<i>Позитивні аспекти етапу уроку:</i> – відповідність знань рівню підготовки учнів; – розташування вправ від легких до важчих; – проведення підготовчої роботи для вправного виконання домашнього завдання.
6. Підсумки уроку, оцінювання знань і умінь учнів, повідомлення домашнього завдання (1–2 хв.)	

ЗРАЗОК

аналізу дидактичної структури уроку з української мови
на тему: **«Підмет і присудок як головні члени двоскладного
речення. Способи вираження підмета»** (8 кл.)

Урок на тему: «Підмет і присудок як головні члени двоскладного речення. Способи вираження підмета» вчитель почала з організаційного моменту, що є методично правильно й доречно. З'ясувавши, хто відсутній та налаштувавши клас на активну інтелектуальну й розумову співпрацю, вона оголосила оцінки за контрольну роботу, яку учні писали на попередньому уроці, та перейшла до актуалізації опорних знань. Для цього було використано такий метод, як робота біля дошки. Один з учнів записав речення та виконав його синтаксичний розбір, після чого відбулося обговорення матеріалу про головні та другорядні члени речення, що його школярі засвоїли ще в 5-ому класі. Вчитель виправляла неточності, яких допускали опитувані учні, та заохочувала до активної колективної роботи весь клас.

Можна констатувати, що такий етап уроку, як «Повторення вивченого матеріалу» був добре продуманий вчителем та вдало організований. Він тривав 7–10 хвилин, як і належить для цього етапу, не був занадто довгим, що могло б завадити поясненню нової теми через втрачання уваги класу. Завдяки влучним запитанням учителя школярі пригадали необхідну інформацію й налаштувалися на засвоєння нового матеріалу.

Урок не передбачав перевірки письмового домашнього завдання. Очевидно, це пояснюється тим, що на попередньому уроці учні писали контрольну роботу. Отож вдома повинні були лише пригадати теоретичний матеріал про головні та другорядні члени речення.

На третьому етапі уроку було оголошено тему заняття, озвучено цілі й завдання, а також комунікативну тему – ««Любов до України та її чудової природи». Щодо мотивації навчальної діяльності учнів під час вивчення нового матеріалу, то вчитель пояснила, наскільки важливо вміти визначати граматичну основу речення, розуміти, що різнить головні члени між собою, які функції вони виконують та якими морфологічними засобами можуть бути представлені.

Мету уроку на тему: «Підмет і присудок як головні члени двоскладного речення. Способи вираження підмета» сформульовано

правильно й лаконічно, вона охоплює три основні компоненти – навчальний, розвивальний та виховний – і спрямована на те, що учні повинні навчитися знаходити в реченні граматичну основу; вміти складати речення, у яких підмет був формально репрезентований різними способами та граматичними формами; виховувати естетичний смак учнів до краси українського слова.

Найважливіший етап уроку – «Пояснення нового матеріалу» – був ґрунтовним, чітким та зрозумілим для учнівської аудиторії. Учитель приділила достатньо часу для ознайомлення учнів із функціями головних членів простого двоскладного речення, навела влучні приклади, дібрані з художніх творів тих письменників, творчість яких вивчають на уроках української літератури. Схема, яку вона запропонувала учням, полегшила сприйняття нового матеріалу, оскільки лаконічно узагальнила та унаочнила всю необхідну інформацію про головні члени речення як його граматичну (предикативну) основу. Особливу увагу звернуто на підмет, оскільки згідно з програмою це заняття присвячене вивченню способів його вираження, установлення класифікації на прості та складні. Логічним у поданні нового матеріалу, вважаємо те, що вчитель дотримувалася правила «від простого – до складного», і це забезпечило послідовне засвоєння учнями необхідної лінгвістичної інформації, гарантувало її запам'ятовування та відтворення під час виконання вправ. Усі науково-теоретичні положення аргументовані практичним матеріалом (доречними реченневими контекстами із різностильових текстів, що засвідчує ґрунтовну підготовку вчителя-стажиста до уроку).

На цьому етапі педагог використовувала ефективні методи: лекція з елементами бесіди, мозковий штурм, «Мікрофон», зуміла «знайти» індивідуальний підхід до кожного учня, чим заохотила школярів до активної роботи і створила сприятливу емоційну атмосферу в класі. За нашими спостереженнями, це сприяло плавному переходу до наступного етапу – «Формування вмінь і навичок».

Вправи, запропоновані вчителем, цілком відповідають темі й меті уроку, сприяють засвоєнню програмового матеріалу. Зокрема, перше завдання мало на меті сформувати навички визначення граматичної основи простого двоскладного речення. Для його виконання учні розпочали роботу з пізнавальним текстом про ландшафт України (міжпредметні зв'язки з географією). Друге

й третє завдання сприяли логічному і творчому розвитку школярів, оскільки були спрямовані на самостійне складання речень за схемами, на трансформацію простих підметів у складені, на добір синтаксичних синонімів тощо.

На цьому етапі вчитель використала методи самостійної роботи та роботи біля дошки. Вони гармонійно влилися в контекст уроку і сприяли виробленню практичних навичок і вмінь. Однак, як на нас, доцільним було б використати метод роботи в групах або парах (кооперативна інтерактивна технологія). Завдання такого характеру дуже цікаві для учнів, пришвидшують процес запам'ятовування почутої інформації та сприяють згуртованості класу. Окрім того, не було запропоновано завдання для орфографічної роботи – словникового диктанту чи вправи на редагування.

Насамкінець учні виконували завдання біля дошки – визначали граматичну основу речення та виконували синтаксичний розбір підмета.

На завершальному етапі уроку вчитель разом з учнями підбила підсумки, запропонувавши учням блиц-опитування. Такий прийом є правильним, тоді як хибним кроком вчителя було б самостійне озвучення висновків.

Оцінювання активності учнів було об'єктивним, спрямованим на те, щоб справедливо винагородити тих, хто був старанним на уроці та заохотити до роботи тих, чия активність не була високою.

Варто зауважити, що вчитель чітко розрахувала час, необхідний на пояснення матеріалу та на практичні завдання й завдяки цьому мала змогу пояснити, яким чином виконувати домашнє завдання, та навести зразок, а не лише озвучити його, що було б помилкою. Одним із пунктів домашньої роботи був добір прикладів із художньої літератури для заповнення таблиці «Способи вираження підмета». Такий підхід учителя сприяє розвитку пошукових вмінь учнів, їх ознайомленню із зразками творів української літератури та удосконаленню естетичних смаків.

Можна підсумувати, що на уроці було досягнуто поставленої мети; вчитель зуміла створити вдалу атмосферу в класі, ґрунтовно підготувалася до проведення заняття, що сприяло його успішності. Було дотримано всіх вимог проведення уроку такого типу, а саме – пояснення нового матеріалу.

Обладнання, яке використовувала вчитель – підручник, таблиця, схема – допомагало учням зафіксувати в пам'яті все почуте.

Методи та прийоми, якими послуговувалася педагог-філолог (лекція з елементами бесіди, робота біля дошки, самостійна робота, індивідуальні відповіді учнів тощо), були доцільними і сприяли кращому засвоєнню навчального матеріалу. Комунікативна тема зреалізована в запропонованому ілюстративному матеріалі – реченнях, які вчитель наводила як приклади до теоретичного викладу та які подавала у вправах, проте доцільно було б, щоб і текст, який містився в одному із завдань, стосувався комунікативної теми.

Варто відзначити, що дошка була оформлена вдало, схеми й таблиці, подані на ній, – чіткі та змістовні. Від початку й до кінця уроку дії вчителя були послідовними, вираженими, спрямованими на індивідуальний підхід до кожного учня. Це забезпечило успішність уроку, його цілісність та гармонійність, завершеність та високу результативність.

(Магістрант *Амбросійчук Антоніна*, V курс, 501 гр.)

ЗРАЗОК

аналізу дидактичної структури уроку з української мови
на тему: **«Група слів за їх походженням:
власне-українські й запозичені слова. Тлумачний словник
української мови. Словник іншомовних слів»** (6 кл.)

Структура уроку чітка: визначено зміст і обсяг теоретичних відомостей, обов'язкових для засвоєння; окреслено логіку й послідовність їх опрацювання учнями відповідно до вимог навчальної програми. Належний науковий рівень викладу теоретичного матеріалу вдало поєднується з його доступністю.

Пропонована автором методика ґрунтується на найновіших здобутках мовознавчої, педагогічної, методичної та психологічної наук, урахує положення компаративної лінгвістики, забезпечує додержання принципів особистісно зорієнтованого навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, а також наступності й перспективності з урахуванням вікової та індивідуальної специфіки шести-класників.

У плані-конспекті застосовано функціональний підхід до вивчення мовних явищ, зокрема їх ролі в зв'язному висловлюванні –

тексті, у зв'язках і взаємодії з усіма елементами мовної системи. Таке групування різних за етимологією мовних явищ забезпечує школярам можливість установити функціональні зв'язки між мовними одиницями лексичного рівня, збагнути їх взаємозалежність, взаємодію й у такий спосіб «підвести» дітей до розуміння певних закономірностей та сприйняття або самостійного формулювання правил.

Епіграф чітко окреслює тему уроку, що подана в поетичному слові і доступна для сприйняття учнями, має виховне значення.

Безперечним позитивом конспекту уроку є значна увага вчителя до розвитку в учнів умінь працювати з тлумачним словником та словником іншомовних слів. Розроблено систему завдань на основі лексичної теми «Не бійся заглядати у словник...», виконання яких сприятиме формуванню вміння працювати зі словником не тільки на уроці української мови, а й на інших уроках і в позаурочний час; це сприятиме і вихованню бережливого ставлення до словників як лексичного матеріалу, розвиватиме увагу та спостережливість дитини.

Дбаючи про належний розвиток у шестикласників навичок роботи зі словниками, учитель прагне виховати в них потребу в самостійній роботі з лексикографічними джерелами, довідковою літературою (робота в групах: із тлумачним словником – перша група, тоді як зі словником іншомовних слів – друга група) та сформувати відповідне зацікавлення лексичним матеріалом.

Учитель розпрацював систему завдань, спрямованих на удосконалення пошуку слова в словнику, розуміння різних позначок при слові. На особливе схвалення заслуговує те, що конспект уроку забезпечує розвиток умінь виділяти в слові власне-українські морфеми та такі слова, у яких буквесполучення чи афікси дають змогу зрозуміти, що слово запозичене, а також з'ясувати їхнє лексичне значення.

Групування мовного матеріалу довкола лексичної теми дає змогу вчителю забезпечити комплексне і систематичне повторення раніше вивченого: на уроці він актуалізує відомий з попередніх класів програмовий матеріал (поняття «лексикологія», «лексика», «лексичне значення слова») та, з'ясувавши рівень засвоєння школярами навчального матеріалу, продовжує формування навичок їхнього застосовування на практиці.

Соціокультурна проблематика дібраних до проведення уроку текстів (зокрема відомості про слово «мрія»; автором якого є М. Старицький) забезпечить засвоєння, дітьми духовних та культурних цінностей і моральних норм, сприятиме їх естетичному розвитку. Мислення й мовлення учнів увиразнюється в процесі їх відповідей після виконання роботи в групах. Варто відзначити, що дібраний автором текстовий матеріал є різноаспектним за змістом, цінним у виховному плані, розвивальним, цікавим для сучасних дітей.

На мою думку, на особливе схвалення заслуговує застосований вчителем диференційований підхід до учнів, що реалізується через варіанти виконання завдань під час роботи в групах, можливість вибору тематики творчих домашніх робіт. Цінним є враховане в конспекті раціональне поєднання індивідуальних (усна відповідь на запитання), групових (робота в 4-ох групах) та колективних (фізкультхвилинка) форм роботи. Доречним на етапі підсумку уроку є завдання «Мікрофон», що дає змогу учневі узагальнити вивчене на уроці, а вчителю – зрозуміти рівень засвоєння матеріалу учнями.

Цінність рецензованого плану-конспекту, навчання за яким безумовно сприятиме ґрунтовному опануванню школярами української мови та підвищенню культури їхнього мовлення, безперечно, причому за своїм змістом і структурою урок є новаторським.

Відзначаючись нетрадиційним підходом до вивчення української мови, план-конспект цілком відповідає сучасним вимогам до уроків для нового покоління, оскільки виформовує в них необхідні компетентності.

(Магістрант *Свирляняк Надія*, V курс, 501 гр.)

Навчальне видання

Олена Кульбабська
Олена Кардашук

КРОК У ПРОФЕСІЮ
МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Навчальний посібник

Відповідальна за випуск	<i>Кульбабська О. В.</i>
Комп'ютерний набір	<i>Теслицька Г. І.</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Басараба А. Т.</i>
Обкладинка	<i>Кульбабський А. М.</i>

Підписано до друку **00.00.2017**. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк ізографічний. Ум.-друк. арк. 00,0. Умов. друк. арк. **00,00**.
Обл.-вид. арк. **00,00**. Замовлення **000**. Наклад **000 прим.**

Видавництво Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 819 від 08.04.2002 р.